Lumĭ uitate

Studiĭ literare şi archeologice

DE

TEOHARI ANTONESCU
Profesor la Universitatea din Iașĭ.

IAȘI

TIPOGRAFIA EDITOARE «DACIA»
P. ILIESCU şi D. GROSSU

1901

Lumĭ uitate

Toate exemplarele vor purta semnătura autoruluĭ.

Teohari Antonescu

EUGENIEĬ TEOHARI ANTONESCU

ACEASTĂ LUCRARE ÎĬ ESTE

AFECTUOS DEDICATĂ

DE CĂTRE

AUTOR.

PREFAȚĂ.

Volumul de fața cuprinde o sumă de studiĭ, care sînt cu atât maĭ strîns legate între ele, cu cât e vorba să pue în lumină caracterele culturale ale unor popoare înrudite din lumea veche. Dacă printre aceste studiĭ problemele privitoare la origine ocupă un loc prea mare, aceasta provine din credința ce împărtășim noĭ, că semințiile omeneștĭ nu-șĭ capĕtă individualitatea lor istorică numaĭ din desfășurarea lor în timp, ci se nasc și cu o sumă de dispozițiĭ sufleteștĭ, care pot să se schimbe în anume privințe, dar nicĭ odată să se altereze cu totul. Și daca este adevĕrat că influențele raseĭ lucrează maĭ puternic asupra culturiĭ unuĭ popor, cu cât acesta este maĭ civilisat, căcĭ individualitatea popoarelor ca și a omuluĭ reese cu atât maĭ bine în relief cu cât se desvoltă maĭ tare, nu e maĭ puțin adevĕrat totușĭ, că acest caracter de rasă este maĭ unitar și maĭ curat la origine de cât în vremile de înflorire. De aci interesul nostru pentru acele timpurĭ care cad maĭ înainte de orĭ-ce amintire istorică asupra unuĭ popor.

De altminterĭ nicĭ vremile de înflorire ale acelor culturĭ vechĭ n'aŭ fost lăsate de o parte, dovadă studiile privitoare la „Filosofia Upanișadelor“ saŭ la „Epopeea luĭ Izdubar“, unde tocmaĭ ni se pune în lumină perioadele cele maĭ strălucite ale culturilor indiană și chaldee. Căcĭ nu-ĭ de ajuns

numaĭ să schițezĭ caracterul fundamental al uneĭ civilisațiunĭ, dar se cere să arățĭ în acelaș timp și diferitele amplificărĭ și modificărĭ, pe care le încearcă acest caracter în decursul vremiĭ, căcĭ în studiul acestor devenirĭ stă fundamentul istorieĭ. E drept însă, că înfățișarea acestor vremĭ de înflorire cere de la istoric maĭ multe condițiĭ de împlinit, de cât representarea timpurilor de la origine. Și aceasta pentru că nu-ĭ destul la întocmirea uneĭ imaginĭ despre lumile disparute să fiĭ veridic, adică spusele tale să se întemeieze pe un șir de deducțiĭ și fapte probate, nu-ĭ destul numaĭ să facĭ să se strevadă în tabloul tăŭ istoric natura luminoasă și veselă a ținuturilor sudice saŭ cerul închis, posomorît și trist al nordului, dar în acelaș timp ți se impune să redaĭ și spiritul însu-șĭ al lumeĭ cu care te ocupĭ. Une-orĭ un amenunt neînsemnat în aparență îțĭ luminează întreg caracterul uneĭ civilisațiunĭ și-ĭ dă viață: ca și într'un peisagiŭ, unde o frunză veștejită saŭ un nor colorat ca de rugină și rătăcit parcă pe cer, servesc să ne dea poetica impresie a uneĭ zile de toamnă.

Dacă autorul acestor rîndurĭ a reușit saŭ nu sa realiseze în parte aceste condițiĭ, aceasta rĕmâne la dreapta judecată a celor ce vor ceti cu luare aminte paginile urmĕtoare.

Teohari Antonescu.

Iașĭ, 1901 Septembrie 27.

TABLA DE MATERIĬ.

Cum s'a format Preistoria.

Preistoria este o ştiinţă nouă, pe care cei vechĭ n'aŭ cunoscut-o; de altminterĭ, penă în timpul din urmă, era şi pentru noi Europeniĭ o noutate. Astă-zĭ însă, ea are un cerc de studiĭ destul de larg, are o metodă a sa proprie şi o ţintă finală către care tind toate cercetările sale. Multe din resultatele acesteĭ ştiinţĭ sunt admise fără discuţie în curentul cel mare al ideilor, iar problemele, care, deşi nedeslegate încă, frământă şi poate vor frământa multă vreme de aci înainte cugetele învăţaţilor, se înmulţesc pe măsura în care aceste studiĭ sunt adâncite.

Astă-zĭ, rarĭ învăţaţĭ maĭ fac istorie fără să ia în samă resultatele Preistorieĭ şi foarte puţinĭ maĭ studiază o seminţie omenească, în timpurile eĭ de înflorire, fără o cunoaştere serioasă a trecutuluĭ săŭ preistoric. Căcĭ atuncĭ, când popoarele apar in lumina istorieĭ, ele de mult aŭ trecut prin fasa copilărieĭ, de mult solul şi clima, nutrimentul şi împrejurările de viaţă şi-aŭ pus pecetea lor neştearsă peste aceste neamurĭ şi le-aŭ dat caracterul nestrămutat de rasă, prin mijlocul căruia ele se deosebesc în istorie. Şi orĭ cât de adevărat ar fi, că rasele, ca şi indiviziĭ, îşĭ desăvârşesc fiinţa lor cu cât îmbătrânesc, nu e maĭ puţin adevărat însă, că sămînţa e plămădită odată cu naşterea şi cu viaţa copilărieĭ. Şi Preistoria tocmaĭ asupra acestor două momente din viaţa popoarelor îşĭ pironeşte atenţia.

Ceĭ vechĭ, am spus, n'aŭ cunoscut această ştiinţă, precum n'aŭ cunoscut-o nicĭ ceĭ din Evul de mijloc. A trebuit să aibă loc marile descoperirĭ geografice din timpul Renaşteriĭ şi atingerile cu lumea înapoiată a Negrilor, pentru ca să se nască în mintea învăţaţilor şi alte vederĭ de cît cele transmise de vechime, saŭ cele povestite de Biblie.

E drept că, Lucretius povestise cu mult farmec, în opera sa, *De natura rerum*, că omul odinioară «trăise ca fiarele sălbatice prin frunzişurĭ şi prin speluncile munţilor, fără altă armă de cât braţele saŭ pietrele ascuţite şi ciomegile şi tocmaĭ târziŭ, cunoscênd folosul foculuĭ, descoperise tăria arameĭ şi puterea feruluĭ» ; dar toate aceste adevărurĭ, pentru noĭ astă-zĭ definitiv întemeiate, eraŭ pe atuncĭ considerate ca un joc al fantasieĭ mareluĭ poet roman.

Această concepţie de treĭ culturĭ — piatră saŭ lemn, aramă şi fier — care s'aŭ urmat una după alta înlocuindu-se, prea se ciocnea cu vederile obişnuite pe atuncĭ, pentru ca învăţaţiĭ să facă dintr'ânsa temelia unor cercetărĭ ulterioare maĭ serioase. Ş'apoĭ, cum rĕmâne cu tradiţia cea vie şi atât de răspândită, că timpurile de aur ale neamuluĭ omenesc în trecut trebuesc căutate?

Primul, care a presimţit nu numaĭ toată importanţa acestuĭ sistem, dar care a adus şi probele hotărîtoare spre întemeierea luĭ, este danezul Thomsen. Fiŭ de negustor, el însuşĭ negustor, fără studiĭ universitare şi decĭ fără altă pregătire ştiinţifică de cât un neclintit bun simţ şi un interes viŭ pentru tot ceea ce venea din vremurĭ uitate, Thomsen, ca director al museuluĭ din Kopenhaga, introduce o ordine în clasificarea obiectelor vechĭ adunate aicĭ. Din această nouă orînduire concepe el ideia unor prefacerĭ neîncetate în produsele industrieĭ omeneştĭ, care de la rudi-

mentele uneltelor de piatră ajung la formele cele cu adevărat elegante şi complicate ale perioadeĭ de bronz; tocmaĭ tîrziŭ de tot şi după ce perioada de bronz a ţinut un timp îndelung, apar şi obiectele lucrate în fier.

După 20 de anĭ de observaţiĭ atente, publică în fine o mică lucrare, care în felul eĭ cuprindea o întreagă revoluţie în înţelegerea moduluĭ cum s'a desfăşurat cultura omenească, lucrare apărută după un an în limba germană, sub titlul, *Leitfaden zur nordischen Alterthumskunde*, 1837. În această broşură se susţine pentru prima oară cele două ideĭ fundamentale ale Preistorieĭ nordice şi anume, că bronzul a precedat cu mult apariţia feruluĭ şi că toate fabricatele de bronz aŭ fost produse pe pămêntul Europeĭ nordice şi nu introduse din afară, fie de către Fenicienĭ, fie de orĭ care alt popor al lumiĭ vechĭ.

Asupra acestor două puncte maĭ ales, învăţaţiĭ danezĭ şi germanĭ aŭ discutat foarte mult; pênă când pasiunile politice, stîrnite cu răsboiul danez din 1864 potolindu-se, a încetat şi oposiţia archeologilor germanĭ contra acestuĭ sistem danez.

Un pas uriaş spre constituirea definitivă a ştiinţeĭ noastre îl face celebrul archeolog danez Worsaae (1821—1885). Spirit ştiinţific, înzestrat cu rare aptitudinĭ pentru observare, nutrit în studiile clasice, dar maĭ ales cunoscĕtor al tuturor formelor de cultură preistorică, pe care el le studiase cu amănuntul în numeroasele resturĭ din nordul şi apusul Europeĭ, Worsaae, în opera sa, *Dänemark's Vorzeit durch Alterthümer und Grabhügel beleuchtet*, Kopenhaga, 1842, alcătueşte o nouă divisie maĭ completă de cât a luĭ Thomsen. El este cel dintăĭ care desparte perioada neolitică în două marĭ grupe: una, maĭ veche, zisă a resturilor de bucătărie. saŭ cu numirea daneză de Kjök-

kenmöddinger şi alta, maĭ nouă, a mormintelor megalite saŭ dolmenice. Tot aşa desparte el şi epoca de bronz în două perioade, deosebite una de alta prin felul de înmormîntare, şi anume: saŭ mortul era pus în groapă — inhumaţie, saŭ cadavrele eraŭ arse pe rug şi cenuşa strînsă în urne—incineraţie. Aceasta din urmă era cu mult maĭ nouă.

In tovărăşie cu Steenstrup şi cu Forchhammer, Worsaae studiază grămezile de stridiĭ de pe lângă coastele Danemarceĭ şi comparându-le cu produsele similariĭ ale popoarelor primitive de astă-zĭ, reconstrueşte un întreg capitol din viaţa omenească trecută. Descrierea făcută de dânsul, despre cultura celor din Kjökkenmöddinger, corespunde aproape punct cu punct şi în toate amănuntele, cu imaginea pe care Darwin o schiţează despre viaţa locuitorilor din Ţara de foc.

«Locuitoriĭ nutrindu-se maĭ ales cu scoicĭ, sînt în totdauna nevoiţĭ să-şĭ schimbe locul de şedere, dar după un timp eĭ revin în aceleaşĭ ţinuturĭ, ceea ce se vede după grămezile de cojĭ vechĭ de stridiĭ, grămezĭ care ades aŭ o greutate de maĭ multe tone. Se pot distinge aceste grămezĭ de la o depărtare mare, din causa culoriĭ verzĭ strălucitoare a plantelor, care cresc maĭ tot-dauna d'asupră-le. ....Wigwamul locuitorilor din Ţara de foc se asamănă cu o căpiţă de fên. Se compune din câte-va ramuri rupte înfipte în pământ şi foarte răŭ acoperite numaĭ pe o parte cu câte-va brasde de pământ, de iarbă şi de trestie. Nu le trebue maĭ mult de un ceas ca să-şĭ ridice un asemenea bordeĭ; de altminterĭ nu locuesc într'ànsul de cât vr'o câte-va zile.... Descinzênd pe uscat noĭ întâlnirăm o luntre cu 6 indigenĭ. Sunt fiinţele cele maĭ desgustătoare şi maĭ miserabile din cîte am întâlnit vr'o dată. Pe coasta de răsărit însă, indigeniĭ aŭ mantale de guanaco; aicĭ însă eĭ

n'aŭ de cât piele de focă. In triburile din interiorul ţinutuluĭ, oameniĭ aŭ de regulă pieĭ de vidră, saŭ câte-va bucăţĭ de piele marĭ cât o batistă, d'abia cât să le acopere spatele. Această piele este fixată pe piept cu sfoară şi o trec de o parte saŭ de alta a trupuluĭ, după bătaia vêntuluĭ. Indigeniĭ din luntre eraŭ cu totul goĭ, până şi femeia care era cu dînşiĭ. Ploua tare şi ploaia amestecată cu apa de mare le acoperea trupul.... Aceştĭ nenorocițĭ eraŭ mărunţĭ, obrazul lor hidos era zugrăvit cu alb, pelea lor murdară şi unsuroasă, părul încâlcit, glasul strident, gesturile violente şi fără demnitate.... Işĭ petrec noaptea goĭ, încolăcițĭ uniĭ împrejurul altora ca animalele, culcaţĭ pe pămêntul umed şi neapăraţĭ de ploile şi vêntul acestor ţinuturĭ furtunoase. Când fluxul măriĭ s'a retras, se scoală ca să-şĭ caute scoicĭ pe stîncĭ, iar femeile şi vara şi iarna se cufundă în apă pentru ca să găsească ouă de mare, saŭ stând în luntrele lor petrec zile întregĭ cu răbdare ca să prindă peşte cu undiţa. Dacă se întîmplă să prindă vr'o focă, dacă descopere cadavrul plutitor al vre uneĭ balene pe jumătate putrezită, pentru dînşiĭ este o sărbătoare[1])».

Asupra origineĭ bronzuluĭ Worsaae are o anumită părere. El admite ca focar originar Asia centrală, de unde acest metal a pătruns în Europa pe două căĭ diferite: prin sudul peninsulelor Balcanică şi Italică şi pe calea care leagă nordul măriĭ Caspice cu ţinuturile din Apus. In lucrarea sa din urmă, *Des âges de pierre et de bronze dans l'ancien et le nouveau monde*, trad. franc., 1880, el susţine chiar că bronzul din Asia orientală şi cel din America îşĭ aŭ originea tot în acelaş ţinut al Asieĭ centrale, de unde l'aŭ împrumutat şi popoarele preistorice ale

1) Ch. Darwin, *Voyage d'un naturaliste autour du monde*, p. 234.

Europeĭ. Prin această concepţie cutezătoare, lumea întreagă, încă din timpurile preistorice, stă în raporturĭ strînse de cultură.

Tot luĭ se datoreşte şi celebra teorie a influenţelor pe cale paşnică. Această concepţie, uitată un timp, dar reluată cu entusiasm în aniĭ din urmă, susţine, că marile descoperirĭ în omenire se transmit, în chip liniştit de la ţinut la ţinut, prin simplă atingere comercială între diferitele focare cultivate şi nu prin emigraţiĭ de popoare. Unele din aceste descoperirĭ sînt repercutate fără schimbare din generaţie în generaţie, altele sînt modificate şi amplificate în forma şi în tendinţele lor, dar multe sînt care se perd în această neîncetată mişcare a vieţiĭ omeneştĭ. Dacă aruncĭ pe luciul uneĭ ape liniştite o piatră grea, valurile rotitoare care se nasc, se întind în cercurĭ tot maĭ largĭ, pênă ce potolite cu desăvârşire se perd departe spre adânc. Aceasta ar fi imaginea care ar explica ideia luĭ Worsaae asupra propagăriĭ marilor descoperirĭ omeneştĭ care înlocuite cu altele sînt date maĭ tărziŭ uităriĭ.

Worsaae presimţise durata lungă de viaţă a timpurilor preistorice şi această presimţire o exprimase vag în lucrările sale. Era dat însă unuĭ alt danez, luĭ Steenstrup, să dovedească in mod neîndoios această vechime bănuită de marele archeolog.

Anume, exista de mult în interiorul Danemarceĭ o sumă de turbiere, adică lacurĭ vechĭ secate, care conţineaŭ trunchiurĭ de copacĭ, rînduiţĭ în formă de păturĭ suprapuse. După felul pădurilor, crescute odinioară împrejurul acestor lacurĭ, se deosebesc şi păturile de copacĭ. O regularitate nespusă domneşte peste această rînduire. Şi anume: la basa turbierelor avem o pătură de pinĭ, a căror trunchiurĭ strîmbĭ şi chirciţĭ la început devin maĭ tărziŭ de o mărime

şi frumuseţe extraordinară. Această pătură este foarte groasă. Peste dînsa s'a depus o a doua, formată din trunchiurĭ de stejarĭ, care sînt cu atât maĭ marĭ cu cât înaintăm spre mijlocul stratuluĭ. In fine, în al treilea rînd şi tocmaĭ sus de tot, s'aşterne pătura de fagĭ alcătuită din trunchiurile copacilor, care şi astă-zĭ îşĭ râdică vârfurile lor majestoase în pădurile Danemarceĭ.

Fie-care din aceste treĭ straturĭ ale turbierelor Jutlandeĭ, după cercetările luĭ Steenstrup, este contimporan cu o perioadă preistorică, pentru că stratul de pinĭ conţine numaĭ unelte de piatră, pe când cel de stejarĭ şi de fagĭ aŭ, primul obiecte numaĭ de bronz, iar celalt de fier.

Pe vremea dar, când pădurile virgine de pinĭ îşĭ răsfăţaŭ în aer ramurile lor verzĭ, pe atuncĭ omul preistoric rătăcea, ca o fiară sĕlbatică, fără altă armă şi unealtă de cât piatra abia şlefuită. Işĭ poate cine-va închipui câte veacurĭ a trebuit să treacă din acele vremurĭ străvechĭ, când temperatura maĭ umedă şi rece a Europeĭ de atuncĭ, îngăduia pinuluĭ să se scoboare pe un paralel, la care astă-zĭ nicĭ măcar stejarul nu maĭ poate trăi.

De când dar omul neolitic s'a stabilit în Jutlanda flora ţinutuluĭ s'a schimbat în treĭ rândurĭ. Şi această schimbare nu s'a putut face de cât încetul cu încetul şi aproape pe nesimţite; după toate calculele o durată de cel puţin zece milenïĭ este absolut necesară ca să explice modificările în atmosfera ţinuturilor nordice şi apoĭ în «îmbunătăţirea gradată a soluluĭ potrivit pentru fie-care din cele treĭ speţiĭ de arborĭ». Aşa dar, acum 10,000 de anĭ, omul neolitic era în plină vigoare în nord, pe când în părţile din sud şi răsăritul Mediteraneĭ se formaŭ state civilisate şi oraşe puternice.

Cu cât însă Preistoria îşĭ lărgea maĭ tare cercul stu-

diilor sale şi îşĭ săpa maĭ adânc terenul, cu atât maĭ mult era nevoe să se formeze grupe şi subgrupe noĭ din faptele scoase la lumină. Cu Thomsen şi cu Worsaae această ştiinţă nouă se afirmase în chip strălucit între celelalte ştiinţe; cu Sophus Müller şi cu Oscar Montelius, Preistoria pătrunde în cercul altor studiĭ şi resultatele sale aruncă lumină neaşteptată asupra unor cestiunĭ, care pênă atuncĭ păreaŭ menite a rămâne pentru totdeauna nelimpezite.

Căruĭ anume popor datoreşte oare omenirea una din cele maĭ marĭ descoperirĭ ce a înregistrat vr'o dată în analele eĭ, adică aflarea şi folosirea metalelor pentru trebuinţele sale zilnice? S'a făcut oare această descoperire de odată, în maĭ multe puncte ale globuluĭ şi în mod neatîrnat, saŭ este produsul unuĭ singur popor, şi anume al căruia? Iată întrebărĭ asupra cărora istoria nu era în stare să spue nimic. Preistoria însă a dat acestora o soluţiune, care nu maĭ poate fi pusă la îndoială. Worsaae, în universalitatea ştiinţeĭ sale, atinsese problema, dar deslegarea găsită de dînsul nu era în destul întemeiată pe fapte. Cu Sophus Müller însă cestiunea a intrat în fasa eĭ din urmă, când şi-a găsit şi soluţiea eĭ.

Danez, ca şi compatriotul săŭ Worsaae, la a căruia şcoală s'a format, Sophus Müller publică în lucrarea sa, *Ursprung und erste Entwicklung der europäischen Bronzecultur*, 1884, părerile sale despre mult discutata problemă asupra originilor culturiĭ de bronz. Metodic, precum era, el constată în sînul civilisaţiuneĭ de bronz, existenţa a 5 marĭ grupe,—nordul Europeĭ, Ungaria, Micene, Caucas şi Siberia,—pe care el le compară rînd pe rînd.

Din această comparare resultă pentru dînsul, ca şi pentru noĭ, că nicĭ una din aceste grupe nu poate fi so-

cotită drept isvorul de unde a pornit în lumea întreagă această nouă cultură de metal. De aceea îşĭ îndreaptă şi el privirile către aceiaşĭ parte a lumiĭ, către care înclinase şi Worsaae, în ultimele timpurĭ ale vieţiĭ sale, adică spre continentul Asieĭ.

Şi anume, el bănueşte că multele asămănărĭ, care se văd între cultura de bronz din Ungaria şi aceia din Siberia, nu pot avea drept causă numaĭ raporturile directe între aceste două grupe; ci e nevoe să admitem existenţa unuĭ centru comun de cultură, aşezat maĭ la sud şi mult maĭ civilizat, care ar fi influenţat pe de o parte grupa siberică, pe de altă parte pe cea ungară. Şi un asemene focar a fost de sigur vatra străveche din valea mesopotamică, unde bronzul apare încă din al IV-lea mileniu a. Ch.

E drept, că în aniĭ din urmă, s'a impus o mică rectificare acesteĭ concepţiĭ: s'a dovedit că, pentru multe din cunoştinţele omeneştĭ, prin urmare şi în ce priveşte acest aliagiŭ de cositor şi cupru, Semiţiĭ, de la Tigru şi Eufrat sînt datorĭ unuĭ alt popor, misterioşilor Sumerĭ, a căror cultură maĭ veche a slujit ca un isvor de copiere tutulor popoarelor Asieĭ.

Şi dovadă despre această presupunere sînt însă-şĭ numirile pe care le aŭ nu numaĭ Semiţiĭ, dar chiar şi Indo-Europeniĭ despre metalele cupru, cositor şi bronz.

Cositorul, de pildă, este un metal cunoscut, sub numirea de *annag*, încă din timpurile cele maĭ vechĭ de către popoarele sumerice. Acest cuvênt a trecut la Asirienĭ sub forma de *anaku*, la Ebreĭ de *anak*, la Arabĭ de *anuk*, la Etiopienĭ *nak*, la Indienĭ *naga*, şi la Armenĭ *anag*.

Pe de altă parte, era în limba sumero-acadă cuvêntul *urudu* cu însemnarea de aramă. Această denumire o regăsim împrumutată de maĭ toate popoarele indo-europe-

ne,—sanscrit *loha*, neo-persan *roi* și *ro*, v. slav *ruda*, latin *raudus*, v. normand *raude*,—cu semnificarea pe care o avusese în țara Sumir. Fapt și maĭ curios, limba ne-a păstrat chiar modul cum s'a făcut acest împrumut: arama a fost dată Indo-europenilor sub forma de securĭ. Dovadă despre aceasta este cuvêntul de secure în limbile indo-europene, πέλεκυς, sanscrit *paraçu*, și cele semite, *pilakku* la Asirienĭ, care nu este alt-ceva de cât copia cuvîntuluĭ sumeric *balag* pentru ideea de secure[1]).

Așa dar, din această vatră de cultură, din Sumir, bronzul pătrunde maĭ întâĭ în Asia mică, Siria și Egipt, apoĭ în Turkestan și Siberia și în fine în Europa, unde maĭ ales în ținuturile nordice, capătă cea maĭ frumoasă desvoltare a sa. Cu această idee, vechile concepțiĭ, care împreună cu Nilsson, puneaŭ pe sama Fenicienilor această propagare a bronzuluĭ în nord, saŭ cu Lindenschmit și Wiberg dădeaŭ Etruscilor acest rol, sînt pentru totdauna părăsite.

Și cu atât maĭ mult aceste părerĭ trebuiaŭ părăsite, cu cât Preistoria, în lărgirea cercului săŭ de studiĭ, era nevoită să pătrundă pe terenul clasic și să vază maĭ de aproape adevăratele raporturĭ de cultură între popoarele vechĭ. Cel care împinge maĭ ales în această direcție este svedianul Oscar Montelius, de sigur autoritatea cea maĭ mare de astă-zĭ în ce privește studiile de archeologie preistorică. Într'o sumă de lucrărĭ, a căror enumerare nu o vom face, el studiază maĭ cu samă grupa mediteranee a bronzuluĭ și din aceasta maĭ mult pe cea italică. În opoziție cu toțĭ ceilalțĭ archeologĭ, el combate părerea, că în peninsula italică n'a fost o epocă de bronz și în părțile

1) Cf. O. Schrader, *Reallexicon der indogerman. Alterthumskunde*. Strassburg. 1901.

eĭ sudice, precum fusese în nord şi centru. Vechea părere se întemeia tocmaĭ pe concepţia, că bronzul a fost introdus din Nord odată cu popoarele italice, care, precum se ştie, nu pătrunseseră de loc pênă la marginile cele maĭ sudice ale peninsuleĭ. Oscar Montelius crede din contra, că bronzul a pătruns în Italia venind din spre sud, şi aceasta pe calea cea mare comercială, care lega orientul Mediteraneĭ cu lumea apusană. Această înfiltrare a bronzuluĭ în ţinuturile Europeĭ s'a putut face, după dânsul, graţie schimbuluĭ puternic, ce se născuse între fabricatele industriale ale ţinuturilor civilisate din Orient, cu produsele naturale ale lumeĭ europene, cu chihlibarul de la Baltica, cu aurul din Irlanda şi Transilvania, cu argintul din Spania şi cu grânele din părţile de nord ale Pontuluĭ Euxin.

In marea sa operă, *Civilisation primitive en Italie*, la care a lucrat aproape 20 de anĭ, Oscar Montelius îşĭ preciseazâ maĭ clar aceste ideĭ ale sale, aducênd în acelaş timp o ordine şi lumină neobişnuită în studiile culturiĭ preistorice din Italia. Originile civilisaţiilor mediteranee sînt limpezite, pe cât este cu putinţă astă-zĭ şi legătura cu civilisaţiile orientale de o parte, cu cele ale popoarelor Europeĭ de alta, e prinsă din momentul când se naşte şi urmărită în toate fasele sale ulterioare. Tot el este cel care a introdus o ordine, în locul confusiuneĭ de pênă aci, între straturile de cultură şi a făcut cu putinţă o cronologie destul de sigură între ele[1]). Sistema luĭ, deşi combătută de mulţĭ, va trebui cu timpul să fie adoptată.

Pe când însă cultura de bronz era studiată cu aşa luare aminte în originele sale, în formele sale felurite, după cum eraŭ popoarele şi ţinuturile la care se propagase,

1). O. Montelius, *Preclassical Chronology in Greece and Italy*; în *Journ. Anthr. Inst.* XXVI, 1897, p. 261.

studiată maĭ ales în chipul de transmitere de la o grupă la alta, cercetările asupra culturiĭ de fier rămăseseră în fasa pe care Worsaae o lăsase. Dar şi dânsa începu să fie maĭ mult studiată şi deci maĭ bine cunoscută.

De altmintrerĭ la Hallstatt, se descoperise de mult încă, într'o posiţie romantică, împrejmuită cu pădurĭ uriaşe de brazĭ şi de fagĭ, un cimitir străvechĭ părăsit de timpurĭ şi de oamenĭ. Din acest loc singuratic s'a scos la lumină o mulţime de resturĭ ale uneĭ lumĭ destul de bogată în timpul său şi care, cea maĭ mare parte a vieţiĭ şi-o petrecuse în epoca de fier.

Aceste resturĭ aŭ dat întregeĭ civilizaţiĭ preistorice de fier numele său; iar Ingvald Undset este adevăratul eĭ istoric. El este creatorul teorieĭ zise tipologice, în virtutea căreia o formă de unealtă este urmărită în toate feluritele sale fase, din momentul când se naşte şi pênă când prin prefacerĭ neîncetate capătă o nouă viaţă sub o altă formă. Prin mijlocul acesteĭ concepţiĭ, multe din erorile archeologilor aŭ fost îndreptate, maĭ ales în ce priveşte datarea mormintelor preistorice.

Cu Undset, Preistoria intră cu totul pe terenul clasic şi studiul său se confundă p'alocurea cu studiul istorieĭ la popoarele clasice. In lucrarea sa publicată în *Annali dell' Instituto di Corrispondenza archeologica*, 1885, p. 1—105, el pune basele cercetărilor privitoare la prima perioadă de fier în Italia, unde elementele de cultură preistorică se confundă la fie-care pas cu cele provenite din influenţele greco-orientale, aşa de mult infiltrate în Italia.

Astă-zĭ, cestiunile privitoare la originile, ca şi modul de propagare a cultureĭ de fier, sînt tot aşa de bine limpezite, precum s'aŭ limpezit cele privitoare la civilisaţia de bronz. Concepţiile straniĭ, de acum vr'o două saŭ treĭ

deceniĭ, asupra propagăreĭ culturiĭ de fier sînt lăsate în-părăsire. Cine, în adevăr, ar maĭ putea să crează astă-zĭ, în rolul aceleĭ rase rătăcitoare a vechilor Siginĭ, care, porniţĭ din fundul Asieĭ pe carele lor greoaie, ar fi răspândit, în popasurile lor dese prin Europa, industria fierului, precum astă-zĭ spoitoriĭ ţiganĭ, probabil resturĭ ale aceleĭ rase stinse, obişnuesc să facă în călătoriile lor neîncetate prin lume?

Şi fierul ca şi bronzul tot de acelaş popor a fost născocit şi tot de la Eufrat s'a răspîndit în univers. Atât numaĭ că bronzul ajunsese de timpuriŭ un metal indispensabil pentru trebuinţele vieţeĭ, pe când fierul, atât la Tigru şi Eufrat, cât şi la Nil, ambele ţinuturĭ maĭ civilisate ale lumiĭ vechĭ, rămăsese până în veac. XV-lea a. Ch., un simplu metal de lux, maĭ de lux chiar de cât argintul şi aurul. În orĭ ce cas, templele majestoase din Chaldea şi piramidele uriaşe ale faraonilor din Egipt aŭ fost ridicate în plină civilisaţie de bronz.

Aşa dar, pe când în Orient şi în părţile mediteranee popoarele trecuseră de mult la viaţa propriŭ zis istorică, pe atuncĭ locuitoriĭ de pe continentul nostru la nord zăceaŭ în întunericul cel maĭ adînc; ele n'aveaŭ nicĭ tradiţiĭ, nicĭ trecut istoric; câte-va numĭ de popoare, puţine ramăşiţĭ de cultură şi atâta tot. Când navigatoriĭ îndrăsneţĭ din părţile suduluĭ, călătorind pe valurile furtunoase ale Atlanticeĭ, ajung în părţile Britanieĭ, saŭ Scandinavieĭ, eĭ trebue să fi fost tot aşa de miraţĭ, la vederea acestor neamurĭ rămase în sălbăticie, precum călătoriĭ noştriĭ astă-zĭ sînt surprinşĭ în pădurile tropicale la vederea Negrilor. Această mirare şi-aŭ povestit-o de sigur uniĭ altora, pênă când vre-unul maĭ iscusit, în felul luĭ Herodot, a însemnat povestea şi a transmis-o altora spre adăo-

gare şi spre implinire. Ceea ce inseamnă că, şi pentru popoarele nordice ale Europeĭ, aŭ incetat atuncĭ pentru totdauna vremurile preistorice şi că lumina istorieĭ a inceput şi pentru ele să strălucească tot aşa de vie, precum strălucia de mult în ţinuturile de la Nil şi Eufrat.

Pe când însă, uniĭ Archeologĭ şi maĭ ales ceĭ din Danemarca şi Suedia, urmăreaŭ resolvarea problemelor privitoare la cultura de bronz şi de fier, apropiindu-se cu cercetările lor de timpurile istorice, tot atuncĭ alţiĭ îşĭ îndreptară atenţia lor spre timpurile preistorice cu mult maĭ vechĭ.

Worsaae deosebise în lunga perioadă de piatră două marĭ grupe: una, maĭ nouă, zisă a Megalitelor, care stă în atingere cu epoca de bronz, şi alta, cu mult maĭ veche, zisă Kjökkenmöddinger, care ne duce spre începuturile perioadeĭ neolitice, adică până în al X-a mileniŭ îndărăt.

Dar s'a văzut îndată, că grămezile de stridiĭ din Danemarca nu sunt nicĭ singurele, nicĭ cele maĭ vechĭ rămăşiţe de cultură de asemenea fel în Europa. Resturile de bucătărie de la Mugen, la gura fluviuluĭ Tajo, în Portugalia, după părerea învăţaţilor, aŭ o vechime cu mult maĭ mare de cât cele studiate de Steenstrup şi Worsaae.

Maĭ ales, a doua formă a Kjökkenmöddinger din Portugalia sînt, după observaţiile luĭ de Quatrefages, din timpurile quaternare; dovadă de aceasta sînt uneltele de piatră care, în loc să fie şlefuite, ca şi cele din Danemarca, sînt numaĭ cioplite. Pe când omul din Portugalia trăia din băncile de stridiĭ de pe malurile măriĭ, pe atuncĭ natura din prejur avea altă înfăţişare: fluviul Tajo avea nivelul săŭ aproape cu 50 m. maĭ sus de cât astă-zĭ, iar din mijlocul apelor sale, ca pe largul măriĭ, era cu neputinţă de văzut ţărmurile.

Cu studiul rămăşiţelor de cultură din Portugalia, ne vedem pe nesimţite târîţî în mijlocul alteĭ perioade geologice, de cât aceea în care trăim, anume în perioada quaternară, şi cu aceste rămăşiţĭ problema omuluĭ quaternar se naşte şi după deslegarea pe care i-o dăm, vechimea omu'uĭ creşte saŭ se micşorează cu câte-va sute de miĭ de anĭ. De altminterĭ, această problemă este una din cele maĭ interesante din câte cunoaşte Preistoria şi a fost discutată de către învăţaţĭ cu atâta pasiune, în cât nicĭ astă-zĭ, după atâta timp, cearta nu pare a se fi potolit cu desăvârşire.

In ce constă această problemă a omuluĭ quaternar? Omul quaternar, fireşte însamnă omul care a trăit în perioada quaternară odată cu animalele zise diluvice, ca mamuthul, rinocerul, hipopotamul şi altele. Pe atuncĭ înfăţişarea fisică a Europeĭ era alta de cât astă-zĭ; împărţirea uscatuluĭ şi a mărilor se deosibea mult de ceea ce vedem astă-zĭ.

Mărginindu-ne numaĭ la partea orientală a Europei vom aminti, că marea Neagră pe atuncĭ nu exista, în locul eĭ un şir de munţĭ înalţĭ lega prelungirile Balcanilor de astă-zĭ cu Caucasul. La poalele acestuĭ lanţ de munţĭ se întindea spre nord o vale largă, în care fluviul Dunărea curgea în plin, acoperind cu apele sale turburĭ toată câmpia românească pênă aproape de Ploeştĭ. După ce primea pe stânga sa ca afluenţĭ pe Nistrul, Niprul, Donul şi Volga se perdea în fine în marea Sarmatică, o mare întinsă peste toată suprafaţa stepelor Turkestanuluĭ şi Siberieĭ. Îşĭ poate orĭ-cine închipui ce grandios trebue să fi fost pe atuncĭ peisagiul din preajma Dunăriĭ, pe ale căruĭ malurĭ creşteaŭ pădurĭ uriaşe de palmierĭ, de sicomorĭ, şi de fugere arborescente, pe când în undele sale adîncĭ se scăldaŭ hipopotamul leneş şi rinocerul sălbatic!

Dar încetul cu încetul temperatura se răceşte, gheţariĭ înţepeniţĭ pe culmile munţilor se coboară neîncetat de pe înălţimĭ, acoperind plaiurile şi văile cu un strat gros de gheaţă. Nordul Europeĭ pênă la paralelul Berlinuluĭ e sub neauă eternă, precum şi o mare parte din ţinuturile muntoase. Ţinuturĭ care altă dată se răsfăţaŭ la razele calde ale soareluĭ şi pe unde odinioară crescuseră pădurĭ frumoase de brazĭ, de stejarĭ şi de fagĭ, acum dispăreaŭ sub o velinţă uriaşă de zăpadă. Cât o fi durat această stare, nimenĭ nu poate spune cu precisie, în orĭ ce cas, trebue să fi ţinut un timp destul de lung, când temperatura schimbându-se din noŭ, solul Europeĭ a luat înfăţişarea actuală.

E întrebarea: trăit-a omul saŭ nu în mijlocul acestor schimbărĭ ale naturiĭ? Văzut-a el petrecându-se aceste fenomene grandioase şi a putut el, o fiinţă aşa de nemernică şi de răŭ înarmată, să se strecoare printre atâtea prefacerĭ, când alţĭ tovarăşĭ aĭ săĭ maĭ tarĭ s'aŭ stins fără urmă? Este oare cu putinţă ca fiinţa umană să aibă aşa vechime pe pământ?

Iată atâtea şi atâtea întrebărĭ pe care învăţaţiĭ şi le pun şi le resolvă astă-zi cu destulă siguranţă.

Ceĭ vechĭ, se înţelege, nicĭ nu'şĭ puseseră aceste întrebărĭ: pentru eĭ omul era făptura luĭ Zeus, părintele a tot în univers şi nimic maĭ mult. De asemenĭ şi timpurile medievale ce puteaŭ cunoaşte asupra trecutuluĭ omenesc? În întunericul obştesc, unde viaţa omenească se reducea la simpla viaţă materială, fără cugete, fără multe frământărĭ, cine-şĭ putea închipui că omul pe pământ este maĭ vechĭ de cât îngădue cuvîntul sfinteĭ Bibliĭ, cartea neamuluĭ creştinesc? Ar fi fost şi o nelegiuire, poate, faţă de duhul cel înalt, să bănuiască măcar pentru om o ve-

chime maĭ mare de cât 5508 anĭ înainte de era noastră, când Domnul a pus în raiul cel vesel pe primul nostru strămoş. Poesia şi farmecul, cu care Genesa îmbrăcase povestirea sa nu lăsase minţiĭ să vază alt început pentru noĭ de cât grădinile desfătătoare, în care rătăcea fără grijĭ prima pereche.

Rare sînt capetele cugetătoare, care îndrăsneaŭ să'şĭ închipue că origina fiinţeĭ umane poate fi şi alta de cât cum povesteşte Biblia.

Cel, care vede lămurit cum stă lucrul şi care presimte toată greutatea descopereriĭ sale, pentru problema vechimeĭ omeneştĭ pe pământ, este englezul John Frere. Anume, acesta presintă în 1800 societăţiĭ de antiquarĭ din Londra câte-va unelte de silex, descoperite în localitatea Hoxne din Englitera. El observase cu multă atenţie adâncimea şi poziţia straturilor, unde uneltele de piatră fusese aflate şi trăsese conclusia, că omul este cu mult maĭ vechĭ pe pământ de cât spune religia şi o cred învĕţaţiĭ. Dar spiritele în Europa încă nu eraŭ pregătite pentru asemenea ideĭ şi decĭ observările luĭ J. Frere trecură neluate în samă. Dar ceea ce a făcut maĭ mult ca ideile luĭ Frere să nu aibă răsunet în opinia învĕţaţilor este celebra teorie a catastrofelor, care domnia atuncĭ în Paleontologie.

În adevĕr, marele geolog francez, Cuvier, studiind cu de amĕnuntul osemintele animalelor dispărute, ajunsese la idea că suprafaţa pământuluĭ a fost locuită în timpurĭ diferite de speciĭ diferite de animale, care s'aŭ urmat unele după altele şi aŭ pierit în răstimpurĭ de loviturile unor catastrofe înfiorătoare. După această vedere, sînt rare speciile animale care aŭ putut răsbi printre atâtea revoluţiunĭ grozave şi să trăiască maĭ departe în stratul superior.

În particular speţa omenească, după Cuvier, este cu

mult maĭ nouă de cât diluviul, căcĭ altminterĭ ar fi contrazis afirmarea sa asupra nimicireĭ speciilor animale prin catastrofele închipuite.«Speţa omenească, zice dânsul, n'a putut să existe în ţinuturile unde se descopere oasele fosile, căcĭ n'ar fi fost nicĭ un motiv să scape cu totul din nişte catastrofe generale şi ca rămăşiţile sale să se regăsească astă-zĭ ca şi ale celorlalte animale; dar nu vroĭ să conchid de aci că omul nu exista de loc maĭ înainte de această dată. Putea să trăiască într'un ţinut oare-care puţin întins, de unde a repopulat pămêntul după acest eveniment teribil; şi poate chiar ca locurile unde o fi trăit să se fi scufundat cu totul şi să fi ascuns osemintele sale în fundul mărilor actuale, cu excepţia unuĭ mic numĕr de indivizĭ, care aŭ continuat speţa sa».

Această teorie a luĭ Cuvier, care a exercitat o influenţă puternică asupra spiritelor contimporane luĭ, precum şi cuvîntul Biblieĭ aŭ făcut ca şi descoperirile ulterioare să nu găsească resunet, nicĭ printre spiritile luminate, nicĭ în masele opinieĭ publice. Aşa se explică pentru ce cercetările îndelungate ale luĭ Tournal şi prietinilor săĭ, de Christol, Emilien Dumas şi maĭ cu samă memorabilile săpăturĭ întreprinse de către Schmerling în peşterile din apropiere de Liège [1]) şi ale englesuluĭ J. Mc. Enery în peştera de la Kent's Hole, nu aŭ putut să se impue atenţiuneĭ publice.

Totuşĭ aceste descoperirĭ, care se repetă aşa de des, aŭ trebuit să aibă o influenţă asupra resolvăriĭ problemeĭ: aŭ pregătit pe nesimţite cugetele învĕţaţilor şi i-aŭ făcut să plece urechea la spusele altuĭ cercetător, maĭ hotărât şi maĭ neobosit, anume la spusele luĭ Boucher de Perthes.

Nu e locul să spunem aicĭ lupta disperată, pe care acest învĕţat a avut'o cu prejudiţiile, cu gelosia, cu reaua vo-

1. Cf. *Recherches sur les ossements fossiles des cavernes de la province de Liège*, 1833.

inţă şi maĭ ales cu neîncrederea învĕţaţilor. După ce a fost luat în rîs o vreme, după ce a fost socotit drept un falşificator, după ce a fost combătut cu toată răutatea celor necunoscĕtorĭ, a avut în fine fericirea să vază rînd pe rînd trecênd de partea sa naturaliştĭ celebrĭ, literaţĭ, filosofĭ, istoricĭ, archeologĭ, şi să'ĭ câştige pentru ideile sale. Abbeville, localitatea în care Boucher de Perthes făcuse descoperirile sale, ajunse cu timpul un loc de pelerinagiŭ, unde se întâlneaŭ şi discutaŭ somităţile intelectuale ale Europeĭ.

Încetul cu încetul descoperirile de acest fel s'aŭ înmulţit, problema omuluĭ quaternar a fost definitiv deslegată şi astăzĭ nimenĭ nu se maĭ îndoeşte, că omul n'a trăit odinioară în tovărăşia animalelor diluvice, ca mamutul, rinocerul, hipopotamul şi altele.

Şi maĭ interesantă de cât această constatare este alta, care ne arată pe omul quaternar răspândit peste toată suprafaţa Europeĭ, chiar din această epocă geologică. Cercetărĭ întreprinse prin peşterile din Anglia, din Franţa, din Germania, din centrul Europeĭ şi chiar din Balcanĭ, aŭ scos în evidenţă acest fapt. În Franţa maĭ cu samă urmele omuluĭ quaternar sînt aşa de multe şi de variate, în cât Mortillet, întemeiat tocmaĭ pe deosibirile marĭ de cultură, remase de la acest om, a întocmit o schemă, care servă la coordonarea faptelor şi din alte ţărĭ.

Avem o perioadă, zisă Chelles saŭ St. Acheul, după o localitate cu acest nume în Franţa şi în care perioadă intră o serie de unelte de silex, descoperite în văile fluviilor şi pe plaiurĭ. Pe atuncĭ omul rătăcea prin pădurĭ şi pe marginea apelor, fiind neînveşmîntat şi fără locuinţă, saŭ în casurĭ maĭ bune cu o groapă acoperită cu crengĭ, în loc de casă. Maĭ târziŭ, când atmosfera, din împrejurărĭ nu tocmaĭ bine limpezite, s'a răcit şi gheţariĭ de pe înălţimĭ s'aŭ

scoborât în văĭ, când vênturĭ puternice aŭ început să bată din spre nord, atuncĭ omul nevoit a fost să'şĭ caute adăpostul în speluncile munţilor. În peşterĭ el a lăsat urme nespus de multe despre trecerea sa. Din studierea acestor urme Mortillet à format treĭ marĭ perioade, care, după dânsul, s'aŭ succedat una după alta în chipul următor: perioada Moustier maĭ întâĭ, perioada Solutré a doua şi în fine cea din urmă, perioada Madeleine.

In fasa din urmă a paleoliticuluĭ, aşa se maĭ numeşte această perioadă a pietreĭ cioplite, găsim o aşa de bogată manifestare artistică în cât, pentru învĕţaţĭ a fost o adevărată surprindere; originalitatea acesteĭ arte ne dă o dovadă strălucită de însuşirile alese cu care omul quaternar era înzestrat.

Descoperirile făcute în diferitele părţĭ ale lumiĭ ne arată de asemenĭ, că omul era risipit peste toată suprafaţa globuluĭ, încă din timpurile quaternare. În Asia ca şi în Africa, în Australia ca şi în ambele Americĭ, el este de o potrivă răspândit. Nicăerĭ pe faţa pămêntuluĭ nu e maĭ noŭ saŭ maĭ vechĭ; pretutindenĭ îl găsim statornicit încă maĭ înainte de formarea ultimeĭ perioade de gheţarĭ şi nicăerĭ nu zărim vr'un semn de locul săŭ de origină. Ba chiar, cercetările din ultimiĭ 50 de anĭ aŭ pus în evidenţă faptul, că omul încă de pe atuncĭ se presinta diferenţiat în tipurĭ şi varietăţĭ, care sînt aceleaşĭ cu tipurile şi varietăţile actuale. Cu ajutorul craniilor şi scheletelor culese din acele timpurĭ sîntem în stare noĭ să ne închipuim cu oare-care precisie imaginea în oase şi în carne a fiinţeĭ omeneştĭ quaternare.

Avem maĭ întâĭ o rasă, numită din Neanderthal, după numele localităţeĭ, unde s'a descoperit maĭ întâĭ primul schelet de acest fel, rasă care era alcătuită din indivizĭ măruntĭ, spătoşĭ, şi musculoşĭ, mânile lungĭ şi palmele lă-

bărţate. Fruntea oblică saŭ dată îndărăt, arcul sprincenelor pronunţat, fălcile desvoltate mult, bărbia mică, nasul turtit, faţa pĕroasă, şi ochiĭ micĭ, rotunzĭ şi probabil negrĭ ca şi pĕrul.

Alăturĭ de aceasta exista o a doua rasă, numită din Cro-Magnon, a căreia indivizĭ aveaŭ proporţiunĭ atletice, atât bărbatul cât şi femeia, cu un craniŭ lungueţ, bine boltit, cu fruntea largă şi cu o capacitate craniană, care întrece chiar pe aceea a actualilor Francesĭ. Faţa nu-ĭ tocmaĭ lungă, falca de jos maĭ lată şi peliţa rosalbă. Ochiĭ după toate probabilităţile eraŭ albaştri, iar pĕrul blond.

In fine, a treia rasă este cea din Grenelle şi Furfooz. Indiviziĭ sînt de mărime mijlocie, bine legaţĭ la trup, cu faţa parcă turtită, avênd falca de sus scoasă maĭ în afară iar bărbia destul de desvoltată şi în general ascuţită. Mânile lungĭ şi degetele subţirĭ; probabil avea caracterele popoarelor brunete de astă-zĭ.

Lăsând la o parte discuţiile privitoare la această din urmă rasă, de uniĭ socotită drept neolitică [1]), nu e maĭ puţin adevĕrat însă, că tipurile fundamentale ale raselor omeneştĭ de astă-zĭ se regăsesc cu caracterele lor, încă din timpurile cele maĭ vechĭ ale quaternaruluĭ, că, prin urmare speţa omenească în acest timp îndelung, de câte-va sute de miĭ de anĭ, nu s'a schimbat întru nimic în constituţia sa fisică. Tocmaĭ această persistenţă de caractere fisice a făcut pe antropologul german Kollmann să declare, că speţa omenească face parte dintre „tipurile durabile.“ [2]) Acelaş lu-

1). R. Munro, *Prehistoric problems*, 1897, p. 160: „The Furfooz race of M. M. Quatrefages and Hamy, as releaved by the sepulcral remains in the Trou du Frontal, is now regarded by those most competent to judge as neolithic.“

2). *Die Autochthonen America's*, în *Zeitschrift für Ethnologie*. 1883.

cru l'aŭ susţinut şi Quatrefages şi Broca şi în general maĭ toţĭ antropologiĭ însemnaţĭ din Europa şi America.

Această constatare are pentru noĭ o însemnătate neînchipuit de mare : dacă omul, cu toată durata cea lungă a existenţeĭ sale, durată care se măsoară cu sutele de miĭ de anĭ, nu s'a schimbat fisiceşte nimic din ceea ce era odată, dacă oameniĭ care trăesc astă-zĭ sub rasa soareluĭ sînt din punctul de vedere fisic aceiaşĭ cu ceĭ ce rătăceaŭ odinioară pe pămênt, atuncĭ cum rămâne cu legea cea mare, universală, în virtutea căreia toate fiinţele vieţuitoare sînt supuse puteriĭ neîndurate a evoluţiuniĭ fisice? Cum e cu putinţă oare, ca tocmaĭ omul, această fiinţă maĭ perfectă dintre animale şi ca atare maĭ complexă, să rămâe neschimbat, cu toate miile influenţe ale soluluĭ, ale mediuluĭ înconjurător, ale nutrimentuluĭ, neschimbat în aşa chip în cât desvoltarea sa să rămâe în afară de legile universuluĭ?

Faţă cu această constatare, concepţia darwinistă maĭ poate păstra oare rolul eĭ explicativ în ce priveşte originile neamuluĭ omenesc, saŭ trebue să reducem la adevĕrata sa măsură valoarea acesteĭ hipotese?

E aproape o jumătate de veac de la apariţia cărţeĭ luĭ Darwin, *L'origine des espèces* şi cu toate acestea, faptele scoase la lumină pe terenul Antropologieĭ şi Preistorieĭ, în loc să confirme hipotesa transformistă, în ce priveşte omul, maĭ mult aŭ contrazis-o. Nu numaĭ dovada atâta timp aşteptată de legătura între om şi maimuţă nu s'a găsit încă, dar nu s'a împlinit nicĭ chiar cealaltă dorinţă maĭ modestă, că omul trebue să poarte în înfăţişarea sa fisică cu atât maĭ multe caractere simiene cu cât e luat maĭ la începutul vieţeĭ sale pe pămênt.

Şi cu toate aceste, lucru curios, cu cât faptele se pronunţaŭ maĭ hotărât contra acesteĭ hipotese, darwiniştiĭ din

contra deveneaŭ şi maĭ stăruitorĭ şi maĭ lămuriţĭ în afirmările lor.

Darwin, spirit cumpătat şi cu adevĕrat ştiinţific, nu se pronunţase hotărât, nicĭ asupra timpuluĭ când, nicĭ asupra loculuĭ unde s'a petrecut faimoasa prefacere a vre unuĭ membru din ordinul maimuţelor în acela de *homo sapiens*. Nu e vorba, după dânsul, această minune nu s'ar fi putut întâmpla de cât la marginea pădurilor uriaşe ale Africeĭ tropicale din timpurile terţiaruluĭ eocenic. Dar cu câte reticenţe exprimată bănuiala sa! A fost destul, zice dânsul, ca o schimbare în felul de traĭ saŭ în mediul înconjurător să fi silit pe un antropoid să trăiască maĭ puţin pe copacĭ de cât pe pămênt, pentru ca pasul hotărâtor dintre maimuţă şi om să fi fost făcut. Atât şi nimic maĭ mult. Dar răspunsul mareluĭ naturalist englez saŭ era prea vag, saŭ trecea cu totul peste întrebările, când, unde, cum şi pentru ce s'a întâmplat acea schimbare a condiţiilor de viaţă.

Se înţelege, acest lucru nu putea mulţumi pe deplin pe ceĭ ce credeaŭ în noua concepţie. Eraŭ lacune de împlinit şi lămurirĭ maĭ complecte de adus. Ca să împlinească aceste lacune şi să aducă aceste lămurirĭ, publică învĕţatul german Moritz Wagner, saŭ maĭ exact genialul M. W., după cum spun darwiniştiĭ, lucrarea sa, *Die Entstehung der Arten durch räumliche Sonderung*, Basel, 1889, care «este unul din produsele cele maĭ importante şi maĭ interesante a întregeĭ literaturĭ darwiniste».[1])

Această schimbare de condiţiĭ pentru hemisferul boreal s'a întâmplat, după Wagner, odată cu apariţia gheţarilor. Aceştia crescênd fără încetare aŭ îngreuiat teribil condiţiile de viaţă ale animalelor dând cu chipul acesta

1). Cf. Josef Müller, *Ueber Ursprung und Heimat des Urmenschen*. Stuttgart. 1894.

primul impuls spre modificarea obiceiurilor de traĭ ale Primatelor, care pe atuncĭ rătăceaŭ prin pădurile ţinuturilor polare.

«Iarna, frigul şi zăpada, adaogă dânsul, şi începutul gheţarilor şi cu dânşiĭ nevoia şi foamea sînt factorĭ de o putere înspăimîntătoare, care aŭ silit multe fiinţe să'şĭ schimbe felul lor de viaţă, să'şĭ îndoiască activitatea lor, să'şĭ încordeze inteligenţa lor pênă la extrem, numaĭ ca să nu piară. Fiinţe, aĭ căror strămoşĭ trăiseră într'o climă caldă şi împresuraţĭ de o vegetaţie bogată în plante hrănitoare, aŭ trebuit să caute la venirea gheţarilor noĭ mijloace de existenţă, noĭ mijloace de apărare contra îngrozitoruluĭ flagel. Animale, aĭ căror părinţĭ în timpurĭ maĭ fericite trăiaŭ printre copacĭ totdauna verzĭ şi aveaŭ hrană din belşug, aŭ putut, transportate într'o climă de iarnă, să înveţe a merge şi pe pământ».

Toată explicarea luĭ Wagner se rezumă aşa dar în axioma, «*Ohne Eiszeit kein Mensch*», axiomă găsită tot de dânsul de altminterĭ. Totuşĭ nicĭ M. Wagner, după cât se pare, n'a mers pênă la capĕtul ideiĭ sale, căcĭ el n'a arătat nicĭ cum a fost cu putinţă transformarea quadrumanelor în animale răpitoare inteligente, nicĭ cum aŭ învĕţat să meargă pe pământ, în loc să sară din ramură în ramură, precum făceaŭ maĭ înainte congenerile sale.

Această demonstrare îşĭ ia sarcina s'o facă învĕţatul Josef Müller, într'o lucrare al căreia resumat îl presintăm în rîndurile următoare:

Ceea ce deosibeşte maĭ ales pe om de animale sînt cele două caractere fundamentale, care fac din om ceea ce este, anume, mersul pe două picioare şi folosirea uneltelor.

Cum s'aŭ născut aceste două caractere distinctive, iată ceea ce încearcă J. Müller să arate.

Hipotesa gheţarilor luĭ Wagner are, după părerea luĭ Müller, un bun; dar are şi un răŭ; un bun, fiind-că ea ne arată cum şi de unde a primit omul impulsul pentru evoluţia sa; un răŭ, fiind-că nu ni se lămureşte, cum a putut acelaş animal să trăiască într'un ţinut nordic, părăsind hrana sa vegetală de pênă atuncĭ pentru cea de carne.

Să ne închipuim acum fenomenele succesive, care se nasc îndată cu creşterea gheţarilor. Frigul şi zăpezile nordice distrug rînd pe rînd pădurile frumoase de odinioară din hemisferul nostru, în locul natureĭ înverzite, avem pustiul nemărginit al câmpiilor de ghiaţă. Animalele care rătăceaŭ prin pădurĭ, părăsesc şi ele împreună cu acestea ţinuturile polare, înaintând paralel cu paralel spre regiunile maĭ calde. Printre aceste animale călĕtoare spre sud, trebue să fi fost de sigur şi câte-va forme de antropoide. Dovadă de aceasta sînt fosilele de Driopitec din Franţa. Din nefericire, această turmă călĕtoare de animale a trebuit în fine să se isbească de stavila de netrecut a munţilor, care se întindeaŭ aproape fără întrerupere de la Atlantica şi pênă la Pacific. Icĭ şi colo, acest lanţ de munţĭ cu plaiurile acoperite de neauă, era rupt de apele mărilor întinse şi ele maĭ greŭ de trecut de cât pasurile troenite.

Fireşte între animalele remase la poalele şiruluĭ de munţĭ a trebuit să se nască o luptă de moarte, care devenea cu atât maĭ nimicitoare, cu cât pădurile se micşoraŭ şi prin urmare hrana vegetală era maĭ săracă. Din această luptă speciĭ întregĭ de animale aŭ trebuit să piară, iar altele aŭ fost silite să se adapteze mediuluĭ. Aicĭ a trebuit să se întîmple şi prefacerea antropoiduluĭ în Anthropos.

Speciile animale marĭ numaĭ atuncĭ pot trăi iarna, când saŭ pot să se hrănească cu muşchĭ şi lichenĭ, saŭ dormitează o mare parte a timpuluĭ, saŭ devin carnivore. Cea

de a treia alternativă era fără îndoială pentru quadrumane cea maĭ bună: aŭ devenit carnivore. Cât timp aŭ fost animale maĭ micĭ prin frunzişul şi ramurile pădurilor, atâta timp aŭ trăit. Când însă aceste animale s'aŭ rărit, saŭ prin experienţa câştigată, aŭ fugit la câmp, atuncĭ nevoit a fost antropoidul să lase copaciĭ săĭ şi s'alerge după dânsele. Dar cum era să alerge el pe pămênt, când era obişnuit să sară din ramură în ramură ca veveriţa?

De sigur ar fi fost ameninţat să piară de foame, dacă n'ar fi descoperit un mijloc minunat de înlocuit ca o armă nouă, greaua sa locomoţiune. Şi anume a găsit asvârlirea cu pietre în pradă.

La început şi-a ales acele ţinuturĭ ale munţilor, unde în apropiere eraŭ pajiştĭ frumoase, care să atragă vânat şi unde de asemenĭ eraŭ bogate grămezĭ de piatră cu care să lovească prada. Aceste două condiţiĭ nu le împlineaŭ maĭ bine de cât capetele morenelor, care aŭ ajuns în curînd un fel de cetăţuĭ admirabile, îndărătul cărora antropoidul pe de o parte putea să se ascundă de atacul celorlalte animale răpitoare, iar pe de altă parte putea să cadă maĭ pe neaşteptate în spatele prădiĭ venite la păşune.

Cum a ajuns însă animalul să se folosească de piatră ca de o armă, iată ceea ce J. Müller nu uită a ne spune. După dânsul, folosirea pietreĭ s'a făcut din întâmplare: poate vr'un steĭ de piatră, căzênd de pe înălţimĭ, să fi ucis prada, pe care antropoidul o fugărea. Această întâmplare i-a slujit animaluluĭ ca mijloc de atac. In primele timpurĭ, arunca piatra fără ţintă, maĭ târziŭ însă s'aŭ propagat maĭ ales acele antropoide, care puteaŭ isbi maĭ bine la ţintă. Cu mijlocul acesta antropoidul nu numaĭ şi-a asigurat existenţa sa, dar a căpĕtat în unealta de piatră şi o armă teribilă de apărare contra altor animale răpitoare. Şi iată cum s'a născut primul caracter distinctiv al omuluĭ.

Pentru naşterea celuĭ de al doilea caracter, mersul vertical, J. Müller urmează:

Causa mersuluĭ vertical este aruncarea cu pietre. Atitudinea pe două picioare nu era necesară antropoiduluĭ numaĭ în lupta sa cu celelalte animale selbatice, fiind-că în această atitudine putea maĭ bine să arunce cu piatra şi să isbească pe vrăjmaş, dar trebuea ca toate mişcările sale să fie îndreptate în a se apropia cât maĭ repede de prada sa. La început, când animalele véneaŭ la păşune, în apropiere de capetele morenelor, antropoidul putea foarte bine, de pe vârful vre uneĭ muchĭ de stâncă, să culce prada la pământ saŭ s'o ameţească numaĭ. Maĭ târziŭ şi prada a trebuit să fie maĭ circumspectă şi prin urmare să se ţie maĭ departe de locul de unde venea ades moartea pentru tovarăşele sale. Pentru ca să nu piară de foame atuncĭ antropoidul a fost împins să caute aiurea prada, poate la locul unde se adăpa. Şi fireşte, numaĭ acela s'a propagat şi înmulţit, care obişnuise să părăsească înarmat visunia sa. De aci, mânile aŭ fost păstrate pentru aruncat, iar picioarele pentru mers.

Din această atitudine erectă se nasc deosebirile fisice dintre om şi maimuţă. Toate celelalte schimbărĭ supravenite în sistemul osos al craniuluĭ şi prin repercutare asupra creeruluĭ, organul cel maĭ important al vieţeĭ intelectuale omeneştĭ, nu sînt de cât urmările aceleĭ prime modificărĭ în mers:

Dar să lăsăm cuvîntul unuia din ceĭ maĭ înfocaţĭ apĕrătorĭ aĭ concepţieĭ darwiniste.

«Menţinerea continuă a acesteĭ posiţiunĭ particulare, ḑice R. Munro, a pricinuit marĭ schimbărĭ în structura generală a trupuluĭ. Soluţiunea problemeĭ cerea sucirea patrupeduluĭ ordinar cu un sfert de cerc într'un plan vertical,

punênd ast-fel axa măduvii spinării perpendicular şi prin urmare în linie cu direcţia membrelor inferioare; şi pentru ca să se efectueze aceasta, partea osoasă a basinului anterior (pulvis) a trebuit să încerce unele modificări, pentru ca să poată sprijini greutatea adaosă de asupră-i. Iar stabilitatea trupului în noua sa posiţiune s'a obţinut prin desvoltarea de grupuri speciale de muşchi, a cărora acţiune combinată şi viguroasă da mişcărilor trupului omenesc acea elasticitate şi graţie caracteristică. Membrele inferioare aŭ fost date în lături, pe cât mai departe posibil la împreunarea lor în basin şi oasele coapselor şi pulpelor aŭ fost prelungite şi întărite, pentru ca să fie în stare să poarte întreaga greutate a corpului şi să-l transporte cu toată repeziciunea cerută. Columna dorsală îşi dobândeşte acea încovoitură cunoscută, şi craniul care mai înainte trebuea să fie susţinut de muşchi puternici legaţi de apofisele osoase ale vertèbreler cervicale *(ligamentum nuchae)* s'a dat îndărăt pênă ce a dobândit equilibrul săŭ în vârful coloanei vertebrale. Fălcile se deteră şi ele înapoi şi oasele frontale deveniră şi mai proeminente, în cât faţa în cele din urmă dobândi o aparenţă mai puţin prognatică. Membrele inferioare în loc de a mai lua parte la funcţia lor originală spre locomoţiune, eraŭ şi ele acum purtate ca nişte apendice aripiforme ale mecanismului omenesc, în cât să poată căpĕta o libertate deplină de acţiune». [1])

Această explicare, precum vedem, se desfăşoară cu atâta simplitate logică, aproape artistică şi cu atâta intuiţie clară de fenomenele petrecute în aşa timpuri uitate, în cât admiraţia cea mai vie ar trebui să ne cuprindă chiar, dacă n'ar fi câte-va incongruenţe de fapte şi de date, care să strice impresia aceasta strălucită.

1). R. Munro, *Prehistoric problems*, London, 1897, p. 93.

Un singur cas credem că ar fi suficient să pue în lumină aceasta.

Omul, după această hipotesă a luĭ J. Müller, s'a născut într'un ţinut nordic şi rece, unde zăpezile şi frigul stăpîneaŭ întinsul câmpiilor o mare parte a anuluĭ. Atuncĭ, de ce omul în mijlocul uneĭ clime aşa de aspre, să'şĭ lapede veşmîntul de pĕr, cu care strămoşul săŭ fusese înzestrat? Există oare vr'o causă misterioasă care să impue nenorocituluĭ om această nouă transformare? Saŭ trebueşte să credem că fiinţa umană când şi-a lepădat veşmîntul săŭ de mult trecuse stavila introenită a munţilor, stavilă care iĭ ameninţase existenţa odinioară? Dar în acest noŭ cas, cum stăm cu faptul observat atât de des, că omul îşĭ vopseşte trupul încă din primele timpurĭ ale quaternaruluĭ, ceea ce ar fi fost cu desăvîrşire absurd de-şĭ păstra încă pilositatea sa de antropoid? Pretutindenĭ, aşa dar, imposibilităţĭ.

N'ar fi oare maĭ logic să admitem hipotesa luĭ Darwin care presupune că transformarea de la antropoid la Anthropos a avut loc în ţinuturile tropicale?

Dar este şi o incongruenţă de dată şi aceasta maĭ gravă în urmările sale, de cât incongruenţa de fapte.

Omul quaternar, conform vederiĭ Wagner-Müller, e posterior formăriĭ gheţarilor. Pentru ca din speţa de antropoid terţiară să iasă fiinţa umană, se impunea, precum am vĕzut, existenţa anterioară a zăpezilor care acoperiseră o mare parte din hemisferul boreal. «*Ohne Eiszeit kein Mensch*», zice Wagner. Cercetările din urmă însă ale Paleontologilor ne spun cu totul alt-ceva. Boule [1]) a descoperit în săpăturile sale din 1895, în cariera de pietriş de la Tilloux, res-

1). Boule, *La ballastière de Tilloux*, în *Anthrop.* V. 1895. pag. 497.

turĭ omeneştĭ contimporane cu fosilele de *elephas antiquus*. Se ştie însă că *elephas antiquus* n'a rătăcit pe marginea fluviilor revărsate ale Europeĭ apusene, de cât în timpurile, care aŭ precedat formarea gheţarilor; prin urmare şi omul din Tilloux este anterior acestor timpurĭ şi ceea ce este maĭ hotărîtor, uneltele descoperite cu aceste rămăşiţĭ fosile ale omuluĭ eraŭ cu adevĕrat desvoltate. [1])

Cum rĕmâne aşa dar întreaga construcţie a luĭ J. Müller? Rĕmâne şi ea precum aŭ rĕmas în general toate celelalte produse de aceeaşĭ natură: un semn de marea ingenuositate a spirituluĭ omenesc, care pe un simplu fapt saŭ chiar pe o simplă idee întemeindu-se, este în stare să alcătuiască o lume întreagă de hipotese.

Maĭ fericită nu este de altminterĭ în acest punct nicĭ concepţia darwinistă; pentru-că toate descoperirile, câte s'aŭ făcut de o jumătate de veac încoace, aŭ dovedit că omul a remas ceĕa ce a fost în trecut, cu înfăţişarea sa omenească, cu caracterele sale propriĭ, diferite de ale animalelor imediat inferioare.

«In momentul de faţă, ḑice marele Virchow, într'un discurs celebru, pronunţat la 1889 la Congresul antropologilor germanĭ, ştim numaĭ că printre oameniĭ quaternarĭ nu s'a găsit nicĭ unul, care să se asemene maĭ mult cu maimuţele de cât cu oameniĭ de astă-zĭ. Ceĭ străvechĭ eraŭ foarte bine conformaţĭ, nu purtaŭ în sine nicĭ un semn caracteristic, pe care să nu-l întâlnim şi astă-zĭ la popoarele în viaţă, nicĭ unul nu era alcătuit aşa de miserabil în cât să putem spune că are forma de craniŭ cea maĭ inferioară».

Şi tot aşa de puţin încurajator pentru darwiniştĭ a fost

1). Cf. M. Hoernes. *Urgeschichte der bildenden Kunst*, Wien 1898. Introducere.

şi cercetarea raselor inferioare de astă-zĭ. Era o speranţă, că omul cu cât se află pe o treaptă inferioară de cultură, cu atât trebue să aibă maĭ multe caractere de asemănare cu antropoidele. Dar şi această speranţă s'a arătat deşartă. Astă-zĭ maĭ nu există vre o familie de popoare necercetată de antropologĭ. Şi totuşĭ, zice Virchow, nu s'a găsit un singur popor primitiv, care să fie maĭ aproape de maimuţe de cât noĭ.

E drept că, s'a făcut acum căţĭ-va anĭ mare sgomot în Europa învĕţată cu descoperirea unuĭ craniŭ în insula Java. Doctorul Dubois în adevĕr, găsise în straturile post-pliocenice din Trinil, la o adâncime de 12—15m., o calotă craniană, două măsele şi un femur. După capacitate, după formă şi caractere particulare, craniul din Trinil ar represinta, zice Dubois, o fasă de trecere între om şi maimuţă.[1] Aşa de hotărîtoare însă a fost această descoperire pentru deslegarea originilor neamuluĭ omenesc, în cât la congresul din Leyda, unde s'aŭ adunat maĭ toate somităţile ştiinţifice din Europa, preistoriciĭ s'aŭ împărţit, după naţionalităţĭ in treĭ grupe: uniĭ, Germanĭ, aŭ pretins că oasele descoperite la Trinil şi maĭ ales craniul sînt rămăşiţe ale uneĭ maimuţe antropoide, necunoscută încă şi de mărimĭ neobişnuite; alţiĭ, Englezĭ, aŭ susţinut din contra că sînt resturĭ ale uneĭ speciĭ curat omeneştĭ; pe când la rîndul lor, Franceziĭ, maĭ împăciuitorĭ, aŭ vĕzut într'ânsele rămăşiţele nepreţuĭte ale uneĭ fiinţe intermediare între om şi maimuţă.

Se înţelege de la sine câtă greutate putem pune pe această descoperire, pentru deslegarea în sens darwinist a

1). E. Dubois, *Pithecanthropus erectus, eine menschliche Uebergangsform aus Java*, Batavia, 1894.

problemeĭ origineĭ omeneştĭ, dacă tocmaĭ antropologiĭ, ceĭ chemaţĭ să'şĭ spue cuvîntul lor hotărîtor, se înţeleg aşa de puţin între dânşiĭ.

In resumat, vom zice şi noĭ împreună cu Huxley, că, *tant que l'évidence en présence de laquelle nous nous trouvons en ce moment, n'emportera pas l'affirmation, la doctrine nouvelle devra se contenter de rester pour nous une hypothèse, hypothèse de la plus grande valeur, des plus probables, la seule qui ait une valeur au point de vue scientifique, mais cependant ce ne sera qu'une hypothèse, ne meritant pas encore le nom de théorie de l'espèce.* [1])

De altminterĭ, aceste probleme asupra originilor specieĭ omeneştĭ es aproape cu totul din cadrul studiilor preistorice. Preistoria îşĭ are privirile sale aţintite asupra cultureĭ omeneştĭ din aceste timpurĭ străvechĭ, restul pentru dânsa este cu desăvîrşire secundar. Cât timp există forme de cultură, care sint maĭ vechĭ de cât orĭ ce amintire omenească, fie lăsate prin tradiţie orală, fie prin tradiţie scrisă, atâta timp şi Preistoria se simte îndrituită a le studia. Cestiunile privitoare însă la înfăţişarea fisică a omuluĭ, la originile sale, precum şi la raporturile de înrudire între grupe maĭ marĭ de popoare, cad de drept în domeniul studiilor antropologice.

Nu vrem să zicem totuşĭ, că aceste probleme nu ating întru nimic studiile noastre. Pentru timpurile maĭ ales quaternare, resolvarea problemelor antropologice este absolut indispensabilă; fără ele nu putem înţelege nicĭ odată sensul unor fenomene culturale de cea maĭ mare importanţă.

Aşa de pildă, când descoperirile archeologice ni-l arată maĭ întăĭ pe omul quaternar, acesta de mult a trecut

1). Th. Huxley, *L'évolution et l'origine des espèces, trad. franc.* Paris. 1892. p. 63.

primele stadiĭ de cultură, de mult formele uneltelor sale aŭ încercat toate influenţele loculuĭ, timpuluĭ şi împrejurărilor de viaţă, fără să le altereze totuşĭ unitatea lor fundamentală: ca o pădure, în care fie-ce copac are altă formă, altă mărime şi altă putere de viaţă, fără ca să fie şi altă specie. Cum se explică această manifestare? Prin lămurirea originilor de rasă.

Şi precum cu prilejul lămuririĭ originilor specieĭ noastre se aflaŭ faţă în faţă două explicărĭ, tot asemenĭ şi aicĭ avem două hipotese fundamental deosebite: una, care pune formarea varietăţilor de rase în timpul şi drumul de trecere a fiinţiĭ omeneştĭ de la pol la equator şi cealaltă din contra, în mersul continuŭ ascendent din ţinuturile tropicale spre cele îngheţate ale norduluĭ. Una, este explicarea şcoaleĭ franceze, cealaltă, din urmă, a şcoaleĭ engleze.

După Quatrefages, şeful şcoaleĭ franceze, omul e vechĭ pe pământ. El a trebuit să aibă o desfăşurare lungă de viaţă, să încerce miĭ şi miĭ de veacurĭ maĭ înainte influenţele puternice ale climeĭ şi feluluĭ de hrană, pentru ca trunchiul primitiv să fi dat naştere atâtor mlădiţe nenumĕrate, în cât s'acopere suprafaţa întreagă a globuluĭ, încă din timpurile quaternare, iar varietăţile diferite omeneştĭ să devie aproape adevĕrate speciĭ. Nu poate fi de ajuns, zice dânsul, durata quaternaruluĭ, orĭ cât de lungă ar fi fost, pentru ca să explice asemenĭ prefacerĭ adâncĭ. De aceea nevoia existenţeĭ omuluĭ terţiar.

In acele timpurĭ depărtate, pe când culmile munţilor, de abia de curând se înălţaseră din adâncurile pământuluĭ, pe atuncĭ omul terţiar rătăcea prin pădurile virgine de naramze şi olivĭ, care formaseră din ţinuturile din preajma poluluĭ un «raiŭ încântător». Din aceste grădinĭ polare, turma cuvîntătoare a oamenilor, alungată de gheţurile mă-

rilor, s'a pornit spre sud, pênă ce, ajungênd pe podişurile întinse ale Tibetuluĭ, a făcut un prim popas. De aci, neamul omenesc, roind în toate părţile lumiĭ, a dat naştere prin specificărĭ a parte celor treĭ marĭ seminţiĭ omeneştĭ, neagră, galbenă şi albă, care stăpânesc pămêntul în tot întinsul.

Maĭ răspândită printre archeologĭ este însă concepţia şcoaleĭ engleze, de şi dânsa ne cere, ca punct de plecare, să admitem hipotesa darwinistă asupra origineĭ neamuluĭ omenesc, hipotesă, care planează peste tot ca o umbră rĕŭ aruncată într'un peisagiŭ luminos.

Conform acesteĭ vederĭ, oceanul Indian lipsea dintre mările terţiare; în locul luĭ un uscat nemărginit lega cele treĭ continente, Asia, Australia şi Africa. Pe acest şes dintre Pacific şi Atlantica în treĭ puncte deosebite aŭ apărut treĭ speciĭ de antropoide, ca şi cum una ar fi fost insuficientă, din care prin prefacerĭ multiple aŭ dat fiinţă Mongolilor, porniţĭ spre nord, Negrilor rĕmaşĭ la equator şi în fine Albilor.[1])

Sergi, maĭ explicit, adaogă că o ramură din elementul negru, care rĕmăsese la equator a pornit spre nord, unde s'a supus la toate influenţele climeĭ maĭ aspre a continentuluĭ Euro-african. Aci, pe largul câmpiilor nemăsurate, care se întindeaŭ pe atuncĭ de la poalele Inducuşilor şi pênă la ţĕrmuriĭe oceanuluĭ Atlantic, câmpiĭ neîntrerupte nicĭ de şirurile posterioare ale munţilor Pirineĭ, Alpĭ, Carpaţĭ şi Caucazĭ, nicĭ de apele măriĭ Mediterane, încă fără fiinţă, s'a format pe îndelete stirpea cea albă, zisă şi mediteraneē, cu cele treĭ ale sale varĭetăţĭ chamită, semită şi europee. Anume, s'a deslipit maĭ întâĭ grupa de popoare semito-chamită care

1). A. H. Keane, *Ethnology*, p. 236.

după ce s'a desbărat de elementul semit pornit în Asia, s'a deosebit din noŭ maĭ în urmă, în elemente sud şi altele nord-mediteraneé.[1])

Cu această hipotesă cel puţin se dă o explicare raporturilor strînse ce se văd între cultura celor treĭ ramurĭ de popoare albe, care formează împrejurul Mediteraneĭ o lume aparte şi cu totul alta de celelalte grupe de popoare, nu numaĭ în ce priveşte trecutul lor preistoric, aproape acelaş, dar şi prin desfăşurarea lor istorică. În realitate, istoria veche este istoria acesteĭ seminţiĭ omeneştĭ, care încetează de a maĭ fi ca factor unic în istorie, atuncĭ când popoarele galbene, atât timp isolate şi fără adevĕrată istorie, apar pe scena universală, adică în momentul când imperiul formidabil al luĭ Gengiskhan a căpĕtat fiinţă.

Totuşĭ câte greutăţĭ şi cu această concepţie a şcoaleĭ engleze.

Cine poate spune, dacă omul terţiar a fost în stare să resiste la atâtea prefacerĭ îngrozitoare, ce s'aŭ petrecut împrejurul săŭ, precum aŭ fost de sigur nimicirea continentuluĭ Indo-african şi formarea oceanuluĭ Indian, înălţarea lanţuluĭ necurmat de munţĭ de la Atlantica la Himalaia şi scufundarea uneĭ marĭ părţĭ din vasta câmpie mediteranee, scufundare ce a dat naştere basinuluĭ acesteĭ mărĭ şi sînuluĭ uriaş Euxinic, cu care stă în legătură în spre nord?

De cât, în toate lucrurile omeneştĭ, ştiinţa îşĭ are şi ea hotarele sale, care variază cu aplicarea minţiĭ omeneştĭ şi cu mulţimea faptelor descoperite. Ceea ce astă-zĭ pare întunecat şi obscur, mâne poate deveni luminos şi clar prin descoperirĭ neprevĕzute de fapte noĭ.

1). G. Sergi, *Africa, antropologia della stirpe Eurafricana*. Torino, 1897, p. 381 sq.; cf. Id. *Origine e diffusione de la stirpe mediteranea*, Roma, 1895.

Şi în Preistorie, ce câmp vast şi virgin se deschide înaintea noastră, şi ce perspectivă strălucită nu aşteaptă pe cel ce vrea să cerceteze! Pênă maĭ erĭ, alaltăerĭ, d'abia numele eĭ era cunoscut. Cercul eĭ era restrîns şi neînsemnat, icĭ şi colo câte un fapt şi acela pus în discuţie. Dar în curând, spirite alese croiră cărărĭ noĭ şi largĭ pe care o legiune de învĕţaţĭ le urmară. Probleme noĭ şi cu dânsele o întreagă lume de gândirĭ eşiră la lumină, dând Preistorieĭ un avânt nespus, o importanţă nediscutată şi o vază strălucită printre celelalte ştiinţĭ. E drept că multe taine rĕmân încă de deslegat, dar oare mintea noastră n'are şi ea o margine?

La poalele munteluĭ zarea e strîmtă, cărările umbroase, căcĭ dealurile dimprejur şi arboriĭ păduriĭ ne împedică privirea. Arar se rupe pânza de verdeaţă, lăsând printre ramurĭ să se vază, saŭ albastrul luminos al ceruluĭ, saŭ vr'un colţ din valea singuratică. Cu cât ne înălţăm spre culme însă, copaciĭ se răresc şi zarea se întinde, pênă când în vârful pleşuv al munteluĭ, ochiul neîmpedecat de nicĭ o stavilă, vede desfăşurându-se peste creştetul dealurilor dimprejur priveliştea largă a seninuluĭ, acolo unde firmamentul îşĭ capĕtă nemărginirea sa.

Şi curios, precum din acel vârf, orĭ cât de mult ne am înălţa în văzduh tot aceiaşĭ zare ni s'arată, fiind-că puterile ochiuluĭ nostru aŭ o margine peste care nu pot să treacă, aşa şi ştiinţa, orĭ cât de marĭ ar fi sforţările noastre ca să deslege anume întrebărĭ, acestea tot nelămurite şi pline de taină rĕmân pentru mintea noastră.

DACIA

PATRIA PRIMITIVĂ ARIANĂ.

Cu discuţia patrieĭ primitive a vechilor Arienĭ s'a întîmplat un fenomen curios: după cum băteaŭ curentele marĭ ştiinţifice în lumea savanţilor, aşa se muta şi locaşul străbunilor noştriĭ. Când răspândirea *Vedelor* a devenit maĭ generală în Europa, misterul atrăgĕtor al vecheĭ lumĭ descoperite, a trebuit neapărat să oblige pe eruditĭ ca leagănul primitiv al raseĭ ariene să'l pue în plaiurile munţilor Himalaia; îndată ce desgropările din Persia şi cuneiformele ne-aŭ făcut familiarĭ cu lumea Zend-Avesteĭ şi patria Arienilor a fost pogorâtă din Himalaia în câmpiile Iranuluĭ. Şi această continuă variaţie de loc s'a urmat pas cu pas, pĕnă ce n'a rĕmas un petic de pămênt, cât de mic, din hotarele Chineĭ şi pênă la oceanul Atlantic, care să nu fi fost propus drept locaş primitiv pentru familia popoarelor indoeuropene.

Vom căuta şi noĭ, în studiul de faţă, pe baza ultimelor cercetărĭ istorico-linguistice, să ne dăm samă de leagănul primitiv al raseĭ ariene, leagăn avut maĭ înainte ca diversele vlăstare indoeuropene să se fi desfăcut din trunchiul comun. Pentru aceasta va trebui maĭ întâĭ să stabilim câte-va principiĭ, care să ne slujească drept călăuză în cercetările noastre.

Pentru ca din cuvintele existente în limbile de origine

indoeuropeană, să putem conchide la existenţa unuĭ cuvînt cu acelaş înţeles în limba ariană primitivă; se cer următoarele condiţiĭ: 1) cele două saŭ maĭ multe cuvinte comparate trebue să concorde nu numaĭ în radical, dar şi în sufixele lor; 2) să observăm de nu cumva cuvintele aŭ fost împrumutate dintr'un fond comun, care e în afară de rasa ariană; 3) să cercetăm de nu's formate chiar posterior despărţiriĭ, din elemente originare avute separat de către acele ramurĭ ale familieĭ la care există cuvîntul.

O normă importantă în cercetarea cultureĭ primitive arice este şi principiul următor: cu pierderea obiectuluĭ din usul vieţeĭ la un popor, stă legată strîns şi dispariţia cuvîntuluĭ corespunzĕtor din acea limbă. Arieniĭ primitivĭ, spre pildă, aŭ cunoscut metalele aur şi argint; dovadă cuvintele cu radical comun la unele ramurĭ arice. Slaviĭ şi Germaniĭ însă, trecênd prin locurĭ unde nu se afla de cât aurul, iar Latiniĭ şi Heleniĭ prin acele unde nu se afla de cât argintul, primiĭ aŭ păstrat numirea auruluĭ numaĭ, slav. *zlato*, germ. *gulp*, din *gharata*, ceilalţĭ din contra aŭ conservat numaĭ cuvîntul pentru argint.

Maĭ important însă, pentru deslegarea problemeĭ patrieĭ primitive ariane, este fenomenul înrudireĭ maĭ strînsă între ele a unora dintre ramurile arice. A. Kuhn [1]) încă de mult observase, că dialectul slavic are maĭ multe puncte de contact cu grupa asiatică a familieĭ indoeuropene, de cât cu celelalte ramurĭ. Astă-zĭ, pe basa ultimelor cercetărĭ filologice, se poate pretinde cu siguranţă, că Latiniĭ sînt maĭ apropiaţĭ de Celţĭ de cât de Helenĭ, care vin în al doilea grad de înrudire, precum Heleniĭ aŭ puncte de contact maĭ multe cu grupa Irano-indiană, şi în al doilea rând cu La-

1). *Ueber die älteste Geschichte der Indogerman. Völker*, p. 321.

tinii, cu aceştia aŭ totuşi asemĕnări mai mari de cât cu Leto-Germanii; iar Leto-Slavii la rîndul lor sînt mai apropiaţi prin limbă de grupa asiatică de o parte, de cea germană de alta, şi în fine Germanii mai strîns alipiţi de Leto-Slavi de cât de orĭ care altă ramură ariană. De aci a urmat, ca o consecinţă imediată, de altminteri consecinţa a fost trasă mai întâi de către Schleicher, ideaunei apropieri geografice, topografice mai mare între grupele de popoare ale căror limbi sînt filologiceşte mai înrudite. Această idee este, pentru determinarea leagănului primitiv indoeuropean, de o importanţă capitală, căci ne obligă să admitem o ţară în forma unui cerc, unde Leto-Slavii aŭ ocupat segmentul între Germani şi Irano-Indieni, Helenii între grupa asiatică şi Latini, aceştia între Celţi şi Heleni şi în fine Germanii între Leto-Slavi şi Celţi. In acelaş timp, generalisând această procedare, vom constata, că grupele Leto-slavă, Irano-indică şi Armeană aŭ puncte de contact mai multe între ele de cât grupele Germano-celto-latine. Şi această grupare se străvede uşor în legea transformării lui *k* primitiv într'un sunet sibilant la grupa Leto-slavo-asiatico-armeană, (100, scrt. *çata*, zend. *sata,* v. sl. *suto*, lit. *szimtas*) şi păstrarea intactă a acestui sunet la grupa Latino-celto-germană, (lat. *centum*, got. *hund*, etc.). Prin urmare, trebue căutat un loc de aşa natură, unde acele cinci popoare din prima grupă, să poată fi, prin topografia locului, în mai mult viŭ contact între ele de cât cu popoarele din cealaltă grupă. Vom vedea mai departe, cum leagănul primitiv care'l propunem împacă pe deplin toate aceste cerinţe.

In fine, o cerinţă absolut fundamentală pentru studiul culturei primitive a poporului arian, şi prin urmare pentru găsirea singurului mijloc de stabilit fosta sa patrie, ar fi, să ne desbărăm cu totul de presupunerea, odinioară ad-

misă de toţĭ filologiĭ, în urma cercetărilor luĭ Lottner şi maĭ ales ale luĭ Fick, *Die ehemalige Spracheinheit d. Indog. Europa's*, că diverse ramurĭ, aci Slavo-celto-germane, aci Latino-helene, saŭ Irano-indiene, ar fi format grupe grupe de cultură, posterior ruperiĭ lor din fondul comun, în timpul căreĭ convieţuirĭ s'ar fi alcătuit un vocabular comun pentru fie-care grupă, maĭ amplificat de cât cel aric primitiv, şi deosebit la diversele mănunchĭ de popoare. Pe basa acesteĭ presupunerĭ greşite se întemeiază reconstituirea, frumoasă de altminterĭ, făcută de Mommsen, vieţeĭ la o laltă a Latinilor şi Helenilor, viaţă petrecută, după ilustrul istoric, în durata de timp posterior traiuluĭ primitiv nedespărţit în ramurĭ a raseĭ arice şi anterior invasieĭ unora în peninsula Apeninică şi a celorlalţĭ în cea Peloponesică.

Brugmann, a căruĭ autoritate este astă-zĭ necontestată şi universal admisă în Filologia comparată, susţine că existenţa uneĭ unităţĭ a parte de limbă slavo-leto-germană, saŭ greco-italică, saŭ orĭ care altă grupare de limbĭ, posterior separăriĭ din trunchiul comun, nicĭ nu este probată, nicĭ va fi vre-odată posibil de pus în evidenţă, de şi aceste ideĭ păreaŭ odinioară de toţĭ susţinute; probă, construcţia greşită a culturiĭ latino-grece admisă pe motive linguistice de către Mommsen, ca introducere la Istoria sa romană. [1]) Prin urmare sîntem în drept să zicem cu însăşĭ cuvintele luĭ Penka: «dacă dar poporul german nu a constituit odinioară o unitate a parte nicĭ cu Celţiĭ, nicĭ cu Leto-Slaviĭ şi nicĭ cu orĭ care altul din neamurile seminţieĭ arice, atuncĭ sîntem îndrituiţĭ, natural, ca orĭ ce cuvînt german, căruia corespunde alăturĭ un alt cuvînt din altă ramură ariană cu aceleaşĭ so-

1). K. Brugmann, *Zur Frage nach der Verwandschaftsverhältnissen der Indog. Sprachen*, (*Internat. Zeitschrift für allgemeine Sprachwiss.*, I. 253).

nurĭ şi însemnare, să'l considerăm ca un cuvînt primitiv indoeuropean»,[1]) adică creat în perioada anterioară despărţireĭ diverselor vlăstare arice.

Înarmaţĭ cu aceste cerinţe fundamentale pentru mănuirea materialuluĭ filologic, vom căuta pe temeiul fauneĭ şi floreĭ saŭ pe orĭ ce alte indiciĭ, să determinăm care a trebuit să fie pe toată întinderea imensă de pămênt de la hotarele Chineĭ şi pênă la oceanul Atlantic, locul care a dat naştere Arienilor; căcĭ numaĭ materialul glotologic arian, studiat cu atâta atenţie de la Bopp încoace, ne va sluji să îngrădim şi să complectăm imaginea noastră despre ceea ce se poate spune asupra străbunilor noştriĭ, saŭ ceea ce va trebui să rĕmâe o enigmă pentru totdauna.

O. Schrader, al căruĭ studiŭ serios asupra civilisaţieĭ primitive ariene ne slujeşte p'alocurea, deşi ne abatem cu totul de idea sa fundamentală, că Arieniĭ primitivĭ aŭ locuit în stepele Rusieĭ sud-orientale, spune, că «de întrebarea *câte* şi *ce* anotimpurĭ ale anuluĭ sînt într'o limbă, se determină şi posiţia şi clima teritoriuluĭ unde a locuit acel popor».[2]) Vom căuta prin urmare ce cuvinte se află în dicţionarul aric privitoare la împărţirea şi numĕrul anotimpurilor.

In primul rînd cuvintele privitoare la iarnă, scrt. *himâ*, *hêmantá*, zend. *zima*, arm. *jiun*, gr. χειμών, lat. *hiems*, lit. *ziėmá*, v. sl. *zima*, ir. *gam*, frig, zăpadă sînt aşa de numeroase, încât se impune de la început idea, că poporul arian a trebuit să locuiască într'o zonă, unde zăpezile şi vênturile eraŭ obişnuite.

In al doilea rînd, avem de înregistrat şi expresiunĭ, care se rapoartă la un anotimp maĭ cald, la primăvară. În

1). C. Penka, *Die Heimat d. Germanen (Mitth. d. Anthr. Gesell.* 1893. Wien, p. 64).

2). O. Schrader, *Sprachvergleichung u. Urgeschichte*, p. 434. Ed, II, Iena, 1890.

această privință deșteptarea naturiĭ din amorțeala iernei a fost închipuită sub forma unuĭ mit, ale căruĭ urme se regăsesc maĭ la toate popoarele arice. E vorba de fata de împărat, care, închisă de smeŭ într'un palat de cleștar, a fost scoasă din robia morțiĭ prin sărutul unuĭ Făt-frumos. Idea aceasta cu variante se regăsește la Slavĭ, la Germanĭ, la vechiĭ Persanĭ, în fine pretutindenĭ la vlăstarele arice, și nu înseamnă altceva, de cât că soarele prin razele sale desface natura din amorțeală ghețurilor, palatul de cleștar al poveștilor. A treia numire de anotimp o regăsim în cuvintele cu sens de vară și arșița soareluĭ. Așa dar Arieniĭ aŭ trebuit să locuiască într'o zonă unde schimbările de temperatură variaŭ între aceste treĭ limite, iarna, vara și primăvara. Ca primă consecință a aceste constatărĭ avem: 1) că Arieniĭ aŭ trăit într'o zonă temperată, 2) că aveaŭ cunoștință de lucrarea pămêntuluĭ, căcĭ numaĭ popoarele agricole aŭ divisiĭ pentru an maĭ multe de cât două.[1]) Prin urmare teoriile care pretind drept leagăn prim pentru Arienĭ, fie climele friguroase ale Europeĭ saŭ Asieĭ, fie zonele calde ale Indieĭ și Mesopotamieĭ, sînt excluse.

Prin studiul cuvintelor însă care se refer la agricultură, câmpul nostru prea larg acum se maĭ strîmtează puțin. A. Kuhn, într'o scriere, care a făcut epocă în această direcție de studiĭ, spunea lămurit, că strămoșiĭ Arienilor eraŭ popoare sedentare, încă de pe vremea petreceriĭ lor împreună în patria primitivă, (*Zur älteste Geschichte d. Indog. Völker, p. 18*).

Ad. Pictet recunoscuse de asemenĭ «că vechiĭ Indo-

1). Vambery, care s'a ocupat foarte mult cu starea culturală a Turano-altailor, spune că popoarele pastorale ale Asieĭ nu cunosc de cât două anotimpurĭ, cel de iarnă și cel de vară, singurele care staŭ în legătură cu pășunatul vitelor, orĭ cu ținerea lor în ogradă.

Europenĭ posedaŭ deja cele maĭ multe plante, care formează şi astă-zĭ basa agriculture noastre». [1]) Nu trebue decĭ să ne mire cât de puţin dacă, adresându-ne direct la dicţionarul aric, constatăm o sumă de cuvinte cu un radical comun, fie pentru desemnarea unor instrumente de muncă la câmp, fie pentru acţiunĭ cu privire la lucrarea ţarinilor. Ast-fel, agru: got. *akrs*, gr. ἀγρὸς, lat. *ager*, scrt. *agras*; brazdă: lat. *porca*, v. germ. *furh*, arm. *herk* (?); a semăna: got. *saian*, lat. *sero*, lit. *séti*, v. sl. *sĕja*; plug: ἄροτρον, lat. *aratrum*, arm. *araur*, v. sl. *oralo*. [2])

Numĕrul acestor cuvinte s'ar putea înmulţi, dar ni se pare de ajuns, pentru ca să tragem conclusia positivă: *poporul arian a cunoscut agricultura*. Acest prim punct de sprijin însă ne slujeşte maĭ departe la stabilirea de alte fapte. Un popor, ca să poată cunoaşte agricultura, a trebuit să locuiască într'un pământ arabil. Cu alte cuvinte, orĭ ce teorie, care ar pretinde drept patrie primitivă pentru Arienĭ un loc prea înalt, precum se întâmplă cu platoul Pamiruluĭ, propus maĭ întâĭ de către Rohde, *(Die heilige Sage d. Zendvolkes)*, şi la care un moment aderaseră maĭ toţĭ savanţiĭ modernĭ de la Bopp încoace, este de la sine înlăturată. Că în realitate acest platoŭ este inapt de cultură, ne o spune Monier Williams *(Nineteenth Century, 1881)*, care a visitat cu amănuntul aceste locurĭ şi care a putut să-şĭ dea samă bine de improductivitatea soluluĭ, ridicat la 15,000 de picioare de asupra niveluluĭ măriĭ şi înconjurat cu şirurĭ de munţĭ maĭ înalţĭ şi eĭ cu alte 7000 de picioare. Frigul este une orĭ aşa de intens, în cât termometrul o parte a anuluĭ scade maĭ jos de -35^{0}.

1). *Les origines indo-européennes*, Paris, I, p. 258.
2). O. Schrader. *Reallexicon d. indog. Altertumsk.* Strassburg, 1901.

Inlăturată este şi teoria care pune leagănul Arienilor în stepele Rusieĭ orientale saŭ la sud-vestul Siberieĭ. Într'un pământ bun cel mult pentru păşune, numaĭ popoarele pastorale pot trăi; agricultură fără pământ este imposibil de admis.

De altminterĭ, o sumă de alte argumente, ce vor fi expuse maĭ departe, ne îndeamnă să aruncăm teoriile luĭ Tomaschek şi Taylor, precum şi a luĭ Schrader, care, după cum am maĭ spus, pune pe Arienĭ lângă Volga, cam prin părţile unde se împreună acest fluviŭ cu afluentul săŭ Kama. Din acest loc desparte cel din urmă dintre aceştĭ erudiţĭ grupa ariano-europeană, care porneşte spre vest, pênă la gurile Nistruluĭ şi Dunăriĭ, unde-şĭ stabileşte primul săŭ popas, pe când grupa asiatică o ia peste fluviul Ural către platoul Iranuluĭ.

În legătură cu teoria origineĭ în stepe a raseĭ ariene stă presupunerea luĭ Th. Poesche. Acesta, pornind de la idea, că Arieniĭ sînt introducĕtoriĭ locuinţelor lacustre în Europa, îşĭ închipue a fi găsit acest teren în ţinuturile Volinieĭ, între Nipru şi Vistula, unde bălţile numite Rokitno ar avea această însuşire stranie de a da pieleţeĭ omuluĭ culoarea albă, caracteristică raseĭ blonde, precum şi a fi impus locuitorilor primitivĭ construcţia lacustră cunoscută, (*Die Arier*, Jena, 1878). Cu toată insolita forţă, deşi numaĭ în aparenţă, a aceste teoriĭ, în sprijinul căreia autorul maĭ adaogă şi argumente de altă natură, s'ar putea rĕspunde, că Arieniĭ primitivĭ, tocmaĭ din contra, dacă ne luăm după expresiile din sanscrită *giri*, zendă *gairi*, v. sl. *gora*, lit. *giré*, pentru munte şi pădure, aŭ trebuit să locuiască într'un ţinut foarte *muntos* şi acoperit cu pădurĭ. Şi ni se pare foarte natural ca Schrader, punênd patria Arienilor în stepe, să nu'ĭ convină de loc existenţa de cuvinte arice raportându-se la

munte şi păduri, şi să creadă că aceste denumirĭ «ar fi fost aplicatė de Arienĭ unor deluşele păduroase din Rusia de mijloc». Cât timp însă un munte înseamnă munte şi nu deal, nicĭ colină, fie chiar şi de 8 m. înălţime, precum susţine Schrader, ni se pare maĭ firesc a considera pămêntul aric primitiv muntos şi păduros îndestul, pentru ca să se stră- vadă aceasta şi în dicţionarul limbilor arice.

Resumând aşa dar cerinţile de îndeplinit, vom admite drept patrie primitivă ariană teritoriul care ar fi situat în- tr'o zonă *temperată* maĭ întâĭ, capabil de desvoltare *agricolă* în al doilea rînd şi în fine, *muntos*. La aceste cerinţe se maĭ adaogă şi cele ce urmează.

Arieniĭ primitivĭ aŭ trebuit să fie în apropierea mă- riĭ, căcĭ atât expresiunĭ comune pentru mare, lat. *mare*, gall. **mori*, ir. *muir*, v. sl. *morje*, got. *marei*, lit. *mârès*, gr. Αμφί- μαρος, fiul luĭ Poseidon, cât şi pentru animalele marine, la- curĭ şi sare, aŭ un radical respectiv comun în toate lim- bile indoeuropene. E drept că Max Müller, *(Biografies of Words)*, pe basa însemnăriĭ de apă moartă pe care o are, după dânsul, radicalul cuvîntuluĭ mare, nu se crede îndrep- tăţit a pune locaşul primitiv arian lângă ţărmurile uneĭ ape întinse. Dar, precum o spune el însuşĭ, din date negative nu trebue să scoatem nicĭ odată conclusiĭ positive; nu tre- bue să credem, că Arieniĭ n'aŭ cunoscut marea, numaĭ fiind că în radicalul cuvîntuluĭ nu există alt sens, de altminterĭ conclusie contestată de ceĭ maĭ mulţĭ filologĭ, de cât acela al uneĭ ape stătătoare şi moarte. Negreşit, Arieniĭ asiaticĭ n'aŭ un nume comun cu Arieniĭ europeicĭ pentru designa- rea uneĭ suprafeţe imense de apă sărată; dar aceasta este resultatul numaĭ al moduluĭ de viaţă strein de mare a a- cesteĭ ramurĭ asiatice a raseĭ, care, rătăcind prin pustiu- rile şi stepele Rusieĭ orientale şi Sibérieĭ sud-vestice, a tre-

buit să uite cu totul expresiunile privitoare la mare, findcă întinderĭ marĭ de apă nu existaŭ în drumul lor, precum aŭ uitat şi multe alte. Orĭ care ar fi însă explicaţia de găsit, sumă de cuvinte care se rapoartă la fauna marină, ne sileşte să conchidem: «dacă aparţin animalele marine şi peştiĭ de mare fauneĭ primitive a poporuluĭ arian, atuncĭ avem o probă sigură că acest popor a locuit lângă mare».[1]

Odată cu această conclusie înlăturăm negreşit şi concepţia luĭ Fick, care pune pe Arienĭ în platourile cuprinse de Uralĭ, Bolor şi Hinducuşĭ, adică ţinuturĭ în preajma laculuĭ Aral şi departe de Caspica.

Trecem acum la o cestiune foarte importantă pentru determinarea definitivă a leagănuluĭ arian. Vrem să vorbim de cuvintele, care există în limbile indoeuropene, privitoare la cunoaşterea unor speţe de plante. Primul, care a avut această idee fericită să cerceteze cuvintele pentru flora ariană, după radicalele comune în corelaţie cu raza de întindere pe suprafaţa globuluĭ a acelor speţe de plante cunoscute, este J. Klaproth, care şi hotărăşte pentru Arienĭ nordul pe basa extensiuneĭ copaculuĭ din clime recĭ, *mesteacănul.*

S'a constatat că vegetaţia Europeĭ a fost supusă unor schimbărĭ foarte regulate, urmând negreşit variaţiile de temperatură întîmplate de la începutul perioadeĭ quaternare şi pênă astă-zĭ.

Engler a observat, că prima vegetaţie, care a urmat perioadeĭ glaciale europene, a fost epoca plopuluĭ, înlocuită maĭ târziŭ cu perioada desvoltăreĭ pinuluĭ, care negreşit cu îndulcirea temperatureĭ a trebuit să cedeze terenul, retrăgêndu-se tot maĭ spre frig, stejaruluĭ, înlocuit şi el cu

1). C. Penka, *Die Heimat der Germanen*, p. 68.

arinul; în fine, în timpul de faţă fagul, prin creşterea continuă a căldureĭ, venind din spre sud, caută să se implânte tot maĭ mult şi definitiv în locurile odinioară ocupate de vegetaţiunele maĭ nordice.[1] Această constatare n'a putut remâne neutilisată de către filologĭ. In adevĕr, Arieniĭ primitivĭ aŭ cunoscut mesteacănul, căcĭ aŭ numirĭ cu radicalul identic în toate limbile indoeuropene: v. germ. *birihha*, v. sl. *brĕza*, lit. *bérzas*, scrt. *bhûrja*, osset. *barse*. Pênă unde se întinde însă raza acestuĭ copac? În sudul Europeĭ, adică în tot basinul măriĭ Mediterane lipseşte cu totul. În Rusia, dacă facem abstracţie de pădurile de mesteacăn din Basarabia, lipseşte cu desăvîrşire în sudul uneĭ liniĭ trasă direct de la Ecaterinoslaw, prin Saratow lîngă Volga, pênă la oraşul Uralsk pe fluviul Ural. De aicĭ copacul se regăseşte pe întreaga suprafaţă a Sibérieĭ şi Japonieĭ. În Iran însă şi pe platourile şi câmpiile din Turkestan nu există absolut de loc, pentru ca să reapară din noŭ pe clinele munţilor Himalaia şi în Tibet.[2] Aşa dar, prin extensia nordică a acestuĭ copac, hotărâm leagănul arian în chip definitiv. El n'a putut fi nicĭ în sudul Rusieĭ, nicĭ, precum vrea A. Pictet şi cu dînsul toţĭ ceĭ ce urmează teoria acestuia (Justi, A. Schleicher, Mistelli şi Max Müller), platourile Iranuluĭ şi câmpiile din Turkestan. Unde anume a trebuit să fie acest locaş prim vom vedea îndată; dar maĭ întâĭ să ne întoarcem din noŭ privirile spre flora ariană, şi să cercetăm de nu cum-va extensiunea altuĭ copac n'ar strîmta şi maĭ mult raza de întindere a pămêntuluĭ capabil de a fi avut maĭ întâĭ pe Arieniĭ nedespărţiţĭ.

L. Geiger, *Ueber die Ursitze d. Indogermanen*, după

1). Engler, *Versuch einer Entwicklungsg. d. extratrop. Florengebiete d. nördl. Hemisphäre.* Leipzig, 1879.
2). Krause, *Die indog. Namen d. Birke*, 1892, p. 155.

ce prin Filologia comparată constată existența copaculuĭ *fag* în patria primitivă, după radicalul comun maĭ multor limbĭ arice, lat. *fagus*, gr. φηγὸς, v. germ. *buohha*, angls. *boc*, conchide, că Germania din părțile Turingieĭ a trebuit să fie locașul căutat pentru Indoeuropeniĭ primitivĭ. Pe de altă parte este sigur, lucru constatat de către suedezul Hildebrand, că fagul în epoca de piatră neolitică, nu exista în Suedia, căcĭ, zice dânsul, în această perioadă era numaĭ pinul; maĭ târziŭ tocmaĭ și aceasta contimporan cu introducerea bronzuluĭ, cade și apariția stejaruluĭ în părțile locuĭ, pe când fagul e relativ cu totul noŭ. Cu aceasta se dedea o lovitură puternică teorieĭ luĭ Penka, teorie care susține că originea Arienilor e în sudul Scandinavieĭ. Era natural, ca un popor să nu cunoască și numească în acelaș timp un copac, când existența luĭ în acel loc era maĭ mult de cât problematică. Griesebach, cu privire la extensiunea faguluĭ și cuvîntul acestuĭ specialist trebue să conteze mult, constată că linia nordică de vegetație a copaculuĭ acesta începe din părțile cele maĭ sudice ale Norvegieĭ, atinge la Gothenburg coasta occidentală a Suedieĭ, trece spre coasta orientală numaĭ pênă la Kalmar și tae aproape în linie dreaptă, continentul de la Königsberg, prin Polonia și Podolia pênă la gurile Dunăriĭ, pentru ca să nu apară de cât în Crimeea și Caucas. [1]) Așa dar, dacă presupunerea luĭ Penka rĕmâne înlăturată prin modul de rĕspândire a faguluĭ pe teritoriul Europeĭ, de altminterĭ o sumă de alte argumente se opun la această idee, nicĭ teoria luĭ Geiger n'are o soartă maĭ fericită. Și iată de ce:

Pinul, prin existența de cuvinte înrudite la câte-va ramurĭ arice, scrt. *pitadaru*, gr. πίτυς, lat. *pinus*, a fost cunos-

1). Griesebach, *Die Vegetation der Erde*. I, 88.

cut de către Indoeuropenĭ înainte de separarea lor din leagănul primitiv. Dar raza de întindere a acestuĭ copac este cu mult maĭ redusă de cât a celorlalţĭ, fie din causa călduriĭ mereŭ spre creştere a climeĭ actuale europene, fie din pierderea de teren ce încearcă pinul faţă de concurentul săŭ maĭ fericit, fagul, care înaintează continuŭ spre nord; căcĭ pinul nu se găseşte în întreaga Britanie, în Belgia, Holanda, nord-vestul Germanieĭ, în Jutlanda şi pretutindenĭ în insulele daneze; de asemenĭ în Rusia, afară de teritoriul ce atîrnă de masivul Carpaţilor, lipseşte cu totul spre sudul uneĭ liniĭ trasă din Galiţia direct pênă la Uralĭ, (cf. C. Penka, *Ib.*, p. 50). Se înţelege uşor, că leagănul arian nu poate fi pus în nicĭ una din localităţile enumerate maĭ sus. Tot aci putem adăoga şi faptul că numirĭ de copacĭ, precum ar fi *teiul*, v. germ. *linta*, gr. ἐλάτη, lat. *linter*, luntre din lemn de teiŭ, v. sl. **lontiĭ*, care nu există în Elada şi în general în părţile sudice ale Europeĭ, ne obligă tot maĭ mult să căutăm un teren, pe de o parte nicĭ împrejurul basinuluĭ mediteranic, nicĭ în preajma măriĭ Baltice. Unde anume trebue să stabilim acest loc cerut de fauna şi flora ariană, ne-o va spune origina şi locul de desvoltare maĭ întâĭ în Europa a *viţeĭ de vie*. Prin m[illegible]ocul acestĕĭ plante, vom putea noĭ trece din pre[illegible]luĭ de argumente negative la un altul maĭ inte[illegible]le positive; căcĭ după ce am controlat părţile und[illegible]enіĭ n'aŭ putut să trăiască, ne remâne să vedem unde această posibilitate le era dată.

Viţa de vie se vede, că a fost cunoscută străbunilor noştriĭ, dacă ne luăm după existenţa produsuluĭ săŭ, vinul, exprimat printr'un radical comun la maĭ toate popoarele arice: lat. *vinum*, gr. οἶνος din Ϝοῖνος, alb. *vene*, arm. *gini*, trac. γάνος din γαίνος, (Schrader, *Reallexicon* etc, p. 943).

Dacă determinăm unde a fost originea de desvoltare a acesteĭ plante, determinăm în acelaş timp şi patria primitivă ariană. Hommel, care a făcut un studiŭ aprofundat asupra civilisaţiuniĭ semite, constatând asemĕnarea de nume între Foĩvoς şi *waina* semiticul, construeşte o întreagă teorie relativ la această concordanţă de nume. El găseşte o sumă de cuvinte, care aŭ un sens şi radical identic în limbile arice şi cele semite; în loc să tragă însă conclusia unuĭ împrumut din partea Semiţilor de la Arienĭ, saŭ maĭ potrivit, din partea acestora de la ceilalţĭ, el crede, că ambele familiĭ de popoare albe, ar fi trăit oare când laolaltă în părţile Asieĭ centrale, şi din acest contact îndelung ar fi rĕmas un capital de cuvinte comune ambelor rase, precum ar fi, taur: în l. ariană, *staura*, semită, *tauru*; corn: ar. *karna*, sem. *karnu*; leŭ: ar. *laiwa*, *liw*, sem. *lab'iatu* şi *lib'atu*; aur: ar. *gharata*, sem. *harudu*; argint: ar. *sirpara*, sem. *ţarpu*; vin: ar. *waina*, semit. *wainu*.[1])

Lucrul însă, cu toată ingenuositatea aplicaţieĭ luĭ Hommel, pare maĭ simplu. Să revenim la extensiunea planteĭ. Botaniştiĭ maĭ de seamă, precum ar fi Griesebach, admit hotărâtor, «că patria primitivă a viţeĭ de vie trebueşte căutată in ţinuturile păduroase ale Pontului şi Tracieĭ, pênă di[...]re, ţinuturĭ foarte bogate în plante agăţăto[...] chiar dânsa s'a întins maĭ în urmă ceva maĭ spre sud şi maĭ spre nord. Prin urmare, acordul de cuvinte între limbele semite şi ariane, în ce priveşte viţa de vie, s'ar explica prin faptul, că Semiţiĭ, când aŭ intrat în contact cu Arieniĭ, aşezaţĭ în părţile Pontuluĭ, dând de viţa de vie, fie în stare cultivată, fie sĕlbatică, cu obiectul ar fi primit de la Arienĭ şi numele; maĭ ales că Se-

1). Fr. Hommel, *Die Namen d. Säugetiere..*, etc. Leipzig, 1879.

miţiĭ babilonienĭ, precum susţine Hommel, nu cunosc nicĭ numele. Evident că de ar fi cunoscut cuvîntul şi această ramură semită, l-ar fi păstrat de sigur, fiind-că natura Mesopotamieĭ permitea cultivarea uneĭ asemenea plante.

Aşa dar, reese din cercetarea noastră, că viţa de vie a existat maĭ întâĭ numaĭ în Dacia şi Tracia, de unde s'a rĕspândit pretutindenĭ. De altminterĭ Heleniĭ aveaŭ o cunoştinţă sigură despre acest lucru, căcĭ în toate legendele lor şi notiţele remase din anticitate, ni se spune lămurit, cum cultul luĭ Dionysos s'a scoborît treptat, treptat din Tracia, prin nordul Grecieĭ, pênă în Pelopones, odată cu introducerea viţeĭ de vie.

Dacă aceste conclusiĭ sînt juste, atuncĭ toate localităţile, aşezate într'o zonă unde frigul nu îngădue viţeĭ să se urce, vor fi iarăşĭ excluse din registrul ţărilor care ar fi avut pe Arieniĭ primitivĭ. Teoria luĭ Cuno prin urmare, strania teorie, am putea zice, care presupune că Arieniĭ s'aŭ desvoltat pe tot şesul ce se întinde din Franţa pênă la Uralĭ, remâne fără nicĭ o bază de susţinere. Cu alte cuvinte, am reuşit să înlăturăm nu numaĭ singurele teoriĭ rĕmase în picioare, dar prin existenţa viţeĭ de vie, la origine numaĭ pe poalele Carpaţilor, am găsit un punct de reazim, ca să stabilim maĭ sigur pe Indoeuropenĭ în Dacia, singurul ţinut care presintă toate condiţiile enumerate pênă aci şi cerute de flora primitivă.

Un pas maĭ departe il putem face prin studiul cuvintelor ce se refer la *leŭ*. Cunoscut-aŭ Arieniĭ animalul fiind încă în patria lor saŭ nu? Respunsul n'ar fi tocmaĭ greŭ de dat, dacă Benfey şi alţiĭ învĕţaţĭ nu s'ar fi pronunţat în mod negativ. După dânşiĭ, deşi avem o numire comună pentru leŭ, în maĭ toate limbile indoeuropene, această asemĕnare însă nu se reazimă de cât pe un împrumut făcut

de Grecĭ de la Ebreĭ, şi de Latinĭ de la Grecĭ şi tot în chipul acesta maĭ departe, pênă ce cuvîntul cu radicalul *liw* s'ar fi întins de la est spre vest, la maĭ toate popoarele indoeuropene. Carl Pauli însă, într'o scriere specială, *(Die Benennung d. Löwen b. d. indog. Münden)*, asupra acesteĭ cestiunĭ constată, că legile fonetice ale diverselor limbĭ arice nu îngădue nicĭ de cum idea unuĭ împrumut de cuvînt de la un popor la altul. Din contra, el conchide, că Arieniĭ primitivĭ aŭ trebuit să cunoască animalul încă pe vremea petreceriĭ lor în Asia, de unde, după părerea sa, aŭ venit eĭ. Schrader, supunênd şi el materialul glotologic la toate probele fonologieĭ arice, pretinde şi dânsul, că leul trebue să fi fost cunoscut de Arienĭ încă pe vremea vieţuiriĭ împreună.

În epoca preistorică, întru cât considerăm perioada de piatră cioplită, leul era cunoscut în Europa, dar în cea neolitică, cu scăderea temperaturiĭ, animalul a dispărut. Herodot şi Aristoteles însă ne spun, că leul exista încă în vremea lor, prin nordul peninsuleĭ Balcanice. Acest lucru are importanţă pentru noĭ, căcĭ ni se dă un noŭ argument pentru precisarea în Dacia a primeĭ patriĭ ariane, odată ce numaĭ în această parte Indoeuropeniĭ ar maĭ fi putut cunoaşte speţa dispărută aiurea a leilor.

În fine, un noŭ argument pentru susţinerea păreriĭ noastre ar fi faptul că, Arieniĭ cunoşteaŭ *apicultura* încă din patria comună. Expresiunĭ în raport cu albina, ceara şi mierea sînt cu un radical comun la o mare parte din limbile indoeuropene. Negreşit că n'o să presupunem pentru existenţa acesteĭ industriĭ la un popor, un împrumut de ceară saŭ de miere din altă parte; apicultura este strîns legată de existenţa albineĭ; fără aceasta din urmă nu poate exista cea dintâĭ. De aceea ne prinde mirarea, când un

spirit aşa de serios şi clar, precum este Schrader, caută să explice existenţa obiectelor privitoare la apicultură la Arienĭ, pe cale de împrumut comercial. «Pentru fabricarea miedului, zice dânsul, mierea necesară le era, poate, procurată Indoeuropenilor pe cale comercială de la popoarele de prinprejur». Care sînt aceste popoare, unde era locaşul lor, ce direcţiĭ avea comerciul? Schrader uită să ni le spue. Lucrul se explică însă foarte uşor: toată această presupunere nefirească a fost alcătuită de Schrader, numaĭ ca să'şĭ abată din drumul teorieĭ sale, unul din argumentele cele maĭ decisiv contrare.

Albina însă are un anumit grad de latitudine peste care nu poate trece şi, lucru foarte caracteristic, acest paralel coincide tocmaĭ cu cel de latitudine al Dacieĭ. De altminterĭ, România însăşĭ a fost privită în toate timpurile ca ţara prin excelinţă apicolă. «Cu mult înainte de colonisarea romană, Dacia, zice dl. Hasdeu, era vestită prin albinetul săŭ, căcĭ deja pe timpul luĭ Herodot Traciĭ spuneaŭ cu emfasă Grecilor, că pe aicĭ nu poţĭ străbate de mulţimea albinelor. Sub dominaţiunea Romeĭ, această industrie n'a încetat de a se desvolta...». Şi maĭ departe adaogă: «România întreagă avusese altă dată un nume european sub raportul albinărituluĭ».[1])

Prin urmare, această ocupaţie casnică a foştilor noştriĭ străbunĭ arienĭ, legată de traiul albineĭ, ne aduce din noŭ către pământul din preajma Dunăriĭ de jos. Acelaş lucru se întîmplă şi cu fabricarea miedului din miere. Într'un studiŭ serios şi foarte interesant asupra mieduluĭ, dl. Burlă[2]) arată, că această industrie la poporul nostru este

1). B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, 1886, p. 750.
2). Burlă, *Hunfalvy şi teoria luĭ Roessler*, în Gr. Tocilescu, *Revista p. istorie*, An. I, vol. II. p. 298.

o moştenire romană şi nu un împrumut nicĭ de la Slavĭ, nicĭ din altă parte. Prin existenţa unuĭ radical comun la maĭ toate popoarele arice, gr. μέθυ, lit. *midùs*, v. germ. *mitu*, v. slav. *medŭ*, scrt. *mádhu* şi zend. *madhu*, se afirmă neîndoios şi existenţa acesteĭ fabricărĭ de băutură mieroasă la poporul arian. Când vlăstarele diverse indoeuropene s'aŭ risipit în cele patru părţĭ ale pămentuluĭ, secretul acesteĭ industriĭ, strîns legată de existenţa albineĭ, s'a pierdut, şi în nord băutura favorită a raseĭ a fost înlocuită cu bereia, pe când la popoarele sudice acest loc îl ocupă produsul viţeĭ de vie.

Resumând întreaga noastră cercetare de pênă acum, vom susţine, că Arieniĭ primitivĭ s'aŭ născut şi aŭ trăit în Dacia, căcĭ numaĭ pe acest teritoriŭ se întîlnesc în chip fericit şi complet fauna şi flora primitivă ariană cerută de Filologia comparată.

Acest pământ al Dacieĭ este menit să explice şi unele fenomene craniologice ce apar în sinul familieĭ arice. Dacă studiem din acest punct de vedere deosebitele membre ale raseĭ ariane, constatăm în forma fisică două marĭ divisiunĭ: pe de o parte, avem popoare cu caracterele dolichocefalieĭ, trupurĭ înalte, ochĭ albaştri, părul blond şi pieliţa rosalbă, care s'a păstrat la toate ramurile familieĭ germane, la Celţĭ şi la Greciĭ vechĭ etc. şi pe de altă parte, popoare cu caracterele brachicefalieĭ, un trup scund, ochĭ negri, përul şi pieliţa brună, tip conservat de către Latinĭ, Slavĭ, Armenĭ, Albanezĭ, Dacĭ, aceste treĭ din urmă popoare resturĭ ale familieĭ Ilirotracice.[1]) Dacă am primi teoria luĭ Penka asupra origineĭ scandinave a raseĭ noastre, ar

1). R. Virchow, *Correspondenzblatt für Anthropologie*, 1883, p. 144.

urma, ca dubla diferenţiare de tip să rĕmână neexplicată; căcĭ în Suedia, ca şi în Norvegia, condiţiile climaterice, o temperatură rece şi umedă, ar fi împins maĭ mult spre păstrarea tipuluĭ dolic decât a celuĭ brachic. Topinard [2]) arată, că în Norvegia ochiĭ albaştri se găsesc în proporţia de 97,25% şi în general tipul înalt, dolic, este singurul respândit peste suprafaţa acesteĭ peninsule, exceptându-se resturile de populaţie finică. De aicĭ ar urma, dacă presupunem drept causă *principală* şi *unică* a transformăriĭ fisice a trupuluĭ condiţiile climatologice, şi Penka aceasta face în tot lungul scrieriĭ sale, ca rasa ariană să fi fost numaĭ dolichocefală şi blondă cu ochĭ albaştri. Dar fiind-că găsim şi o a doua divisiune cu caractere brachicefale, este un semn neîndoios că locaşul de formare şi desvoltare a raseĭ trebue căutat aiurea. Şi anume trebue căutat un aşa pământ, unde să fie posibilă împerecherea şi existenţa laolaltă a două climĭ, umedă şi rece, ţară muntoasă prin urmare şi alta uscată şi caldă, ţară continentală şi şeasă. Europa din acest punct de vedere al climeĭ se poate împărţi în două: o parte umedă, care cade la vestul linieĭ trasă de la Königsberg, spre gurile Dunăriĭ şi o alta, maĭ uscată, la estul aceleiaşĭ liniĭ. Cu cât ne depărtăm maĭ mult de această linie, cu atât temperatura e maĭ umedă saŭ maĭ uscată, după direcţia în care mergem. Noĭ putem pune Moldova şi Muntenia, pênă la ţara Oltuluĭ tot sub rubrica climeĭ continentale, deşi çad spre vest de linia trasă. Din toate ţările Europeĭ, singură Dacia, împlineşte condiţia împerecheriĭ celor două clime europene, pentru că singură stă la hotarul celor două jumătăţĭ, uscată şi caldă, umedă

2). Topinard, *Revue d'Anthropologie*, 3-me Série, t. IV, 1889, p. 297.

şi rece. Şi acest aspect climatologic dublu se străvede şi la popoarele actuale. P. Hunfalvy, vorbind despre aspectul fisic al Ungurilor, ne spune că «Maghiarii din şes aŭ ochiĭ, pielea şi pĕrul mult maĭ negriĭ de cât ceĭ de la munte. Printre Secuĭ se vĕd foarte mulţĭ indivizĭ blonzĭ şi cu ochiĭ albaştri». [1]) Acelaş lucru ne spune şi Slavicĭ, [2]) vorbind despre Moţiĭ din munţiĭ Abruduluĭ. El ni-ĭ descrie «ca avênd un boiŭ înalt şi mlădios, faţa lungă, ochiĭ albaştri, care schînteiază sub sprincene dese, nas lung, ascuţit, foarte rare-orĭ curbat, buze fin despicate (subţirĭ), părul roşŭ gălbiŭ şi culoarea feţiĭ cam albă gălbue. Acest tip al Moţilor, distins clar de celelalte tipurĭ româneştĭ, maĭ toate brunete, este de sigur tipul de munte, care foarte rar se găseşte şi in câmpie». [3])

Maĭ interesant pentru noĭ însă, este realisarea unor cerinţe ale Filologieĭ comparate, prin teritoriul propus de noĭ drept patrie ariană. Spuneam maĭ sus, că între diversele limbĭ europene există o înrudire maĭ strînsă cu unele de cât cu celelalte; că Schleicher, din înrudirea limbilor, trăsese de mult conclusia unor apropierĭ topografice maĭ marĭ între acele popoaré ale căror limbĭ se aflaŭ în raporturĭ mai strînse de asemĕnare; pusesem chiar drept condiţie neapărată existenţa uneĭ «ţărĭ în formă de cerc», unde diversele ramurĭ arice să ocupe câte un segment mărginit de o parte şi de alta de segmentul coprins de popoa-

1). P. Hunfalvy, *Die Ungarn*, Wien, 1881, p. 5.

2). C. Penka, *Herkunft der Arier*, p. 109.

3). Noĭ considerăm clima capabilă maĭ mult să păstreze un tip fisic, dar nu şi să-l creeze. Waitz (*Anthropologie d. Naturvölker*), după ce arată că tipul raselor omeneştĭ nu remâne neschimbat cu totul, căutând puterea factorilor hotărâtorĭ în transformarea fisiculuĭ la rase, ajunge la conclusia, că forţa culturiĭ intelectuale este cel maĭ puternic element de transformare, iar influenţele climatologice, luate aparte şi isolat aŭ rolul cel maĭ mic, pe când nutrimentul şi modul de viaţă ţin locul intermediar între celelalte două cause de maĭ sus, de şi un loc şters.

rele maĭ înrudite. Iar maĭ departe, confirmându-ne cele breĭ legĭ a transformăriĭ luĭ *k* palatal în chip diferit la grupa Leto-slavo-asiatico-armeană şi la grupa Celto-germano-latino-greacă, afirmam, «că trebue căutat un loc de aşa natură, unde acele cincĭ popoare de maĭ sus să poată fi prin topografia loculuĭ în maĭ viŭ contact între ele, de cât cu celelalte grupe deosebite», care la rîndul lor, să fie maĭ apropiate între ele.

Aceste cerinţe multiple sînt satisfăcute minunat prin aspectul geografic al Dacieĭ. Asemĕnările maĭ strînse în privinţa legiĭ de transformare a luĭ *k* palatal maĭ mult la grupa Leto-slavo etc., de cât la cea Latinó-celto etc., se explică prin faptul, că primele cincĭ popoare eraŭ maĭ în strînsă comunicaţie între ele; nefiind despărţite printr'o barieră naturală, ele ocupaŭ toată câmpia din poalele Carpaţilor orientalĭ şi curbura lor sudică în Muntenia, pe când şirul munţilor iĭ despărţea de fraţiĭ lor Germanĭ, Celţĭ, Latinĭ şi Dacĭ, care steteaŭ pe cealaltă clină a munţilor şi maĭ ales pe platoul central.

In fine, vom presenta o nouă faţă şi ultima a acesteĭ probleme aşa de complicate şi vom căuta să ne dăm seamă, dacă mersul gradat de invasie al diverselor popoare arice, spre a lua în stăpînire ţinuturile lor istorice, este în corelaţie cu acest centru ales de noĭ; să vedem, de nu cum-va direcţiile diferite de mişcare luate de vlăstarele arice, direcţiĭ cunoscute după vechimea sălaşelor lor rĕmase în urmă, pot, dacă ar fi prelungite în linie dreaptă, îndărăt, să se întîlnească într'un singur punct, care să fie tocmaĭ Dacia.

Vom lua decĭ pe rînd diversele ramurĭ arice în mersul spre cucerire a pămîntuluĭ lor istoric. Direcţia invasieĭ italiote în peninsula Apeninică se poate constata prin res-

turile de *terremare*, un fel de locuinţe lacustre italice, nu pe lacurĭ însă. Aşa s. e. în partea de nord a Paduluĭ, terremarele sînt maĭ mult din epoca de piatră şi tocmaĭ târziŭ de tot apare şi bronzul; la sudul fluviuluĭ însă, proporţia stă întoarsă şi anume, pătura de cultură cu obiecte de piatră e foarte neînsemnată, pe când din contra cea de bronz e groasă. Şi cu cât mergem maĭ spre sud, cu atât aceasta tinde să elimine pe cea de piatră, pênă ce la sud de Tibru, în câmpia romană rĕmâne singură. Acest fenomen archeologic se traduce ast-fel: terremarele cele maĭ vechĭ sînt la nord-estul Italieĭ şi cele maĭ noĭ la Tibru. Adică, popoarele care aŭ adus în ţinuturile Apeninice acest noŭ fel de locuinţă, aŭ pătruns în Italia, venind din Dacia, căcĭ într'acolo ne-ar duce capĕtul linieĭ prelungite, care ar lega Tibrul cu nord-estul Italieĭ. Pe de altă parte, fiind-că aceste terremare pretutindenĭ sînt însoţite de incineraţie, felul de îngropare al elementuluĭ arian italic, nevoiţĭ sîntem s'admitem, că terremarele sînt resturĭ de cultură ale elementuluĭ italic, iar nu ale altuĭ popor.

Despre Galia şi civilisaţia sa, care negreşit trebue dată pe sama Celţilor, ne spune un cunoscĕtor de frunte al acestor anticităţĭ următoarele: «Într'un timp, imposibil de hotărît, începu să pătrundă arme de bronz, unelte şi giuvaerurĭ din acelaş metal în această lume septentrională, unde domnia exclusiv civilisaţia pietreĭ şlefuite. Aceste giuvaerurĭ, aceste unelte, aceste arme sînt fabricate dintr'un metal compus pretutindenĭ din aceleaşĭ elemente, din acelaş amestec. Noile curente inrodind ast-fel aceste regiunĭ desmoştenite ale lumiĭ vechĭ, răsăreaŭ din acelaş isvor. Archeologiĭ sînt de acord în această privinţă. De asemenea s'a demonstrat, că punctul de plecare al acesteĭ civilisaţiunĭ trebue căutat nu la nord-est, în Siberia saŭ într'acolo,

ci către sud în spre Caucas» (Al. Bertrand, *Archéologie celtique et gauloise, 1889*). Adică, prin cuvintele de maĭ sus, ni se spune clar direcţia apucată de poporul aducĕtor de bronz, pentru ca să străbată în Galia şi Europa apusană; această cale nu putea fi pentru Galia şi, în general, pentru sud-vestul continentuluĭ nostru, de cât artera Dunăriĭ; [1]) pentru popoarele din nord-vestul Europeĭ şi din centru, din contra Niprul, Vistula şi Oderul. Această din urmă presupunere este în acelaş timp şi a savantuluĭ suedez, Montelius. [2]) Şi el, ca şi Bertrand, spune că «după toate probabilităţile, popoarele care aŭ năvălit şi locuit în Suedia nu's venite de cât din ţările de pe lângă marea Neagră şi părţile Dunăriĭ inferioare». Insă, ceea ce nu precisase nicĭ Montelius, nicĭ archeologul frances cu privire la drumul percurs de la Dunăre la Baltica, o face Müllenhoff, (*Deutsche Alterthumskunde*, V. I), pentru popoarele germane. După dânsul teritoriul coprins de Oder şi Elba, la poalele munţilor, «trebueşte socotit ca locuinţa adevĕrată şi cea maĭ veche a Germanilor, după despărţirea lor din patria comună ariană». Impreunaţĭ printr'o linie dreaptă extremitatea cea maĭ despre nord a familieĭ germane, unde se afla ramura suedezo-germană, cu locaşul primitiv german, prelungiţĭ această linie dreaptă indărăt, şi locul unde ea va intretăia celelalte două liniĭ din Italia şi Galia, va fi tot Dacia.

Pentru Slavĭ şi Helenĭ s'ar putea în acelaş chip determina direcţia şi punctul lor de pornire; ceĭ dintâĭ aŭ plecat de la poalele Carpaţilor în spre nordul Nipruluĭ şi

1). E de regretat, că dl. I. Caragiani, profesor la Universitatea din Iaşĭ, nu'şĭ publică maĭ repede opera sa interesantă, asupra *origineĭ popoarelor Europeĭ*. Acolo s'ar putea vedea minunat dovada provenienţeĭ din Dacia a popoarelor celtice şi galice.

2). O. Montelius, *Ueber die Einwanderung unserer Vorfahren in Norden, Archiv. f. Anthrop.* 1888.

obîrşia fluviuluĭ Volga, unde s'aŭ stabilit definitiv; ceilalţĭ, Heleniĭ, aŭ trebuit să vie şi eĭ din nord, din spre Dacia, pe motivul că limba lor trădează nume de copacĭ nordicĭ, care nu apar nicăerĭ în Grecia, şi ar fi straniŭ să presupunem un popor dând numirĭ la arborĭ ce nu-ĭ întîlnise nicĭ odată în viaţa sa şi, ceace ar fi maĭ straniŭ, aceste numirĭ să corespunză în radical cu cele date de popoarele nordice.

Pentru Indienĭ lucrul se presintă maĭ simplu şi maĭ limpede. Muir ne spune că Indieniĭ, prin tradiţiile rĕmase în cultura lor, prin expresiunĭ conservate în limbă, aŭ o idee precisă de proveninţa lor nordică şi pogorârea lor prin pasurile nord-vestice ale munţilor Himalaia în peninsula Hindustanuluĭ (*Original sanscrit texts*, vol. II, secţ. VIII). De altminterĭ, şi pe altă cale, nouă ne este dată putinţa urmăririĭ pas cu pas a familieĭ asiatice a raseĭ, în pogorârea sa din plaiurile Moldoviĭ în spre câmpiile Iranuluĭ.

Indoiranieniĭ aŭ păstrat numirea copaculuĭ mesteacăn cu radicalul comun familieĭ intregĭ arice; prin aceasta avem o dovadă sigură despre trecerea grupeĭ asiatice a raseĭ maĭ mult prin ţinuturĭ unde mesteacănul creştea în stare sĕlbatică. Şi acest copac nu creşte în Rusia, am maĭ spus, de cât la nordul uneĭ liniĭ trasă direct de la Ekaterinoslaw prin Saratow, lîngă Volga, pênă la Uralsk pe fluviul Ural. Cu chipul acesta, Indoiranieniĭ aŭ trebuit să ia drumul prin Rusia de mijloc, pornind din Carpaţĭ, pe la nordul Caspiceĭ şi apoĭ pe înălţimele Iranuluĭ, ca să descindă, uniĭ în India, ceilalţĭ în Persia; în acelaş timp dăm un înţeles şi alăturărilor de limbă maĭ multe intre Slavĭ şi Arieniĭ asiaticĭ, pentru că ambele grupe de popoare aŭ pornit un moment împreună spre nord-est. Prin mijlocul acesta se explică şi numirea caracteristică ariană a fluviuluĭ Volga (Ra),

în limbagiul fino-altaic, numire anterior dată de pogorârea Slavilor în spre Volga. Numirea acesta de Ra, provenită din *Rafa*, o formă simplificată din *Srava*, curent, a fost dată fluviuluĭ de către Indoiranienĭ prin trecerea şi probabil şederea lor cât-va timp în părţile centrale ale Volgeĭ. Când maĭ în urmă Finiĭ aŭ venit în părţile loculuĭ, aŭ repetat numele de Srava, după putinţa lor de pronunţare, Rawa şĭ în fine Ra, (Schrader, *Op. cit.*, p. 633). Din aceste toate reese, că familia ariană s'a risipit în toate părţile pămêntuluĭ, fie-care ramură luând direcţia care-ĭ sta înainte. Şi aceste direcţiĭ pornesc înainte prelungite din Dacia, ca dintr'un singur punct, precum dintr'un centru comun se întind razele uneĭ stele.

Cu determinarea însă a leagănuluĭ arian, în pămênturile din ţara noastră, credem a fi isbutit să punem în relief şi în fenomenele istorice o lege generală, maĭ înaltă, precum există în Biologie, în lumea animalică, în virtutea căreia regiunea, care stă la mijlocul razeĭ de întindere a uneĭ speciĭ saŭ varietăţĭ animalice, trebue socotită drept vatra originară saŭ punctul de propagare al specieĭ. Căcĭ unde aiurea, maĭ bine de cât în Dacia, se poate găsi un punct central maĭ nemerit pentru toată raza de extindere a raseĭ ariane şi care să împlinească în acelaş timp atâtea cerinţe deosebite? Sub impresia acesteĭ ideĭ de ordine superioară, încheiem cercetarea noastră de faţă, remânênd a ne ocupa într'un studiŭ viitor cu expunerea culturiĭ ariane, care, conform teorieĭ de maĭ sus, devine civilisaţiunea strămoşilor noştriĭ direcţĭ.

PRIVIRI

ASUPRA FILOSOFIEI UPANIŞADELOR.

I.

Civilisaţiunea indiană este o civilisaţiune plină de tristeţe, precum din contra cea greacă e veselă, cu toate că, în felul său şi una şi cealaltă sînt frumoase. Şi este tristă civilisaţiunea indiană, pentru că ceea-ce o caracteriză maĭ deplin şi-ĭ sintetisează întreaga sa desvoltare, este acea curioasă idee a desinteresăriĭ de tot ceea-ce formează aiurea fondul plăcerilor în viaţă. «Traiul pe această vale de plângerĭ este o durere nesuferită, iar singurul leac pentru noĭ nu poate fi de cât în nimicirea dorinţelor şi cufundarea fiinţeĭ noastre sufleteştĭ în liniştitul şi neturburatul Nirvana». Aceasta este dogma şi religioasă şi filosofică, pe care o găsim la capĕtul acesteĭ desfăşurărĭ de gândire indiană.

Şi fiind-că popoarele în durere, ca şi indiviziĭ în restrişte, încep să cugete asupra miserieĭ lor şi să caute pricina şi înţelesul suferinţelor lor, poporul indian, înzestrat cu o pronunţată pornire spre viaţa contemplativă, încercând să-şĭ dea seamă de rostul lumiĭ, prin urmare şi de rostul său propriŭ, s'a frămîntat şi el cu gândul, a căutat şi el să deslege problema grea şi chinuitoare a vieţiĭ noastre. Iar din această goană neîncetată spre înţelegerea ros-

tuluĭ lumiĭ şi a vieţeĭ, a eşit acel minunat produs al inteligenţeĭ indiene pe care filosofia îl înregistrează sub numele de Upanişade.

A schiţa în liniĭ largĭ cuprinsul acestor Upanişade, a scoate în lumină, se înţelege, pe cât se poate, raporturile strînse care leagă acest fel de manifestare intelectuală cu trecutul istoric al poporuluĭ indian şi cu firea intimă a seminţieĭ omeneştĭ din care a rĕsărit, precum şi a studia fasele diferite de desvoltare, prin care a trecut cugetarea filosofică indiană, ca să ajungă din sîmburul primitiv ceeace a devenit maĭ târziŭ, iată care va fi interesul şi scopul acestor pagine.

Însemnătatea acestuĭ studiŭ va creşte, poate, şi din faptul următor: poporul indian, cu bogăţia luĭ de simţire şi cugetare, ne arată o faţă nouă a spirituluĭ arian. In adevĕr, eĭ sînt singuriĭ dintre numeroasele ramurĭ ale familieĭ de popoare indoeuropene, care aŭ dat naştere unor religiĭ, astă-zĭ rĕspândite peste cea maĭ mare parte a continentuluĭ asiatic. Şi, fireşte, dacă poate fi ceva maĭ instructiv pentru orĭ-ce minte înţeleaptă, apoĭ de sigur trebue să fie studiul formăriĭ şi stabiliriĭ uneĭ credinţe religioase, căcĭ religia ca şi arta, sînt cele două maĭ delicate şi maĭ complexe manifestărĭ de viaţă ale uneĭ rase.

In cartea lor sfîntă, în aşa numita Rig-Veda, Indieniĭ ne pun în lumină începuturile religioase ale neamurilor ariene, aceste făuritoare ale culturiĭ omeneştĭ în general, precum în Yajur şi Atharva-Veda, ni se înfăţişează desvoltările treptate ale acestor credinţe religioase şi începuturĭ de cultură, credinţe şi cultură care culminează în filosofia Upanişadelor. Şi tocmaĭ în această studiare a feluritelor trepte prin care trece desvoltarea regulată a uneĭ seminţiĭ omeneştĭ, stă adevĕrata istorie, căcĭ această ştiinţă n'a fost

menită să ne arăte numaĭ icoana neştirbită a societăţilor omeneştĭ din trecut, dar şi să ne spue cu de-amĕruntul, cum aŭ ajuns ele să fie, acĕea ce vedem că sînt. De aci se înţelege minunat cât adevĕr cuprinde spusa luĭ Max Müller, «că pentru studiul omuluĭ, pentru studiul omeniriĭ indoeuropene, nimic în lume nu poate avea importanţa pe care o aŭ Vedele». Căcĭ aceste cărţĭ sfinte ne fac să pătrundem deodată în viăţa intimă a poporuluĭ indian, şi ne fac, prin analogie, să ne închipuim felul de viaţă al raseĭ ariene, încă nerisipită în diferitele ramurĭ de popoare istorice, tocmaĭ fiind-că Vedele ne transmit simţirile şi gândirile unuĭ popor arian civilisat pe vremeă când celelalte zăceaŭ în barbarie.

Iar studiul nu maĭ este aşa de greŭ. De un veac încoace, de când a pătruns în Europa cunoştinţa limbeĭ sanscrite, s'aŭ făcut atâtea cercetărĭ şi întreaga literatură indiană a fost obiectul unor studiĭ aşa de serioase încât, maĭ nu există vre un punct maĭ de seamă obscur în deslegarea problemelor indicate maĭ sus. Dar era un timp când cunoştinţele Europenilor asupra Indieĭ se reduceaŭ la simple amintirĭ, şi acestea şterse aproape, despre înţelepciunea adâncă a poporuluĭ indian! Ce pas uriaş n'a făcut ştiinţa asupra culturiĭ indiene!

Ceĭ, care aŭ făcut cunoscut Europeĭ comorile intelectuale adunate de miĭ de anĭ de către poporul de la Gange, aŭ fost Engleziĭ. În urma perioadeĭ de cucerirĭ, care aduseseacestuĭ popor viguros anglo-saxon, stăpânirea peste o lume aproape cât jumătatea continentuluĭ nostru, trebuia să vie o alta de întemeiere pe base solide a aceste stăpânirĭ. Şi primul pas spre această ţintă, trebuia făcut prin cunoaşterea limbeĭ sanscrite, organul cel important de cultură în viaţa acestor popoare. Maĭ cu seamă judecătoriĭ

englezĭ eraŭ nevoiţĭ să cunoască această limbă veche pentru orînduirea dréptăţiĭ şi poate tocmaĭ pentru cunoaşterea maĭ de aproape a claseĭ înalte indiene, care se folosea de limba sanscrită. Aşa se explică pentru ce antemergătoriĭ acestuĭ curent spre studierea literaturiĭ indiene sînt tocmaĭ judecătoriĭ englezĭ. Hotărîtoare maĭ ales a fost influenţa luĭ William Jones, care nu numaĭ că fundă celebra *Asiatic Society*, al căreia rol, în răspândirea cunoştinţelor asupra literatureĭ indiene, este de o importanţă capitală, dar el însu-şĭ, cu o pătrundere rară şi cu un gust ales, a tradus frumoasa poemă dramatică Sakuntala de Kalidasa. Prin această traducere, Jones stîrni în Europa, şi maĭ ales în Germania, un entusiasm isvorît nu numaĭ din frumuseţea neaşteptată a poemeĭ, dar poate şi din noutatea acesteĭ literaturĭ aşa de bogată şi plină de gândirĭ. Herder, într'un şir de scrierĭ, pune în lumină perfecţiunea artistică a acesteĭ literaturĭ, pe când Goethe, în plenitudinea glorieĭ sale, încântat şi surprins, îşĭ exprimă cu admiraţia cea maĭ vie emoţiunea sa în faţa acesteĭ lumĭ necunoscute pênă atuncĭ.

Sub imboldul acestor două spirite maĭ ales, Germania doctă, graţie înrudiriĭ de spirit a Germanilor cu Indieniĭ, graţie, poate, şi şcoaleĭ romantice aĭ căreĭ corifeĭ eraŭ fraţiĭ Schlegel, se aruncă cu un avênt fără seamăn în studiul acesteĭ lumĭ, pênă ce Indologia astă-zĭ ajunse cu timpul o ştiinţă curat germană. «Şi nu era o minune, spune Brandes, să pară un moment că spiritul german se va modela cu totul după spiritul şi cultura vecheĭ Indiĭ. Căcĭ această Germanie mare, nebuloasă, visătoare şi plină de gândirĭ este în realitate o Indie modernă. Nicăerĭ în istoria omeniriĭ, contemplaţia adâncă şi metafisica pură, deslipită de orĭ-ce cercetare empirică, n'a ajuns la o desvoltare aşa de

înaltă şi variată ca în vechea Indie şi în Germania modernă». [1])

Alăturî însă cu mişcarea şcoaleĭ romantice din Germania se desfăşura activitatea neobosită a uneĭ inteligenţe de prima ordine, a mareluĭ filolog german, Franz Bopp, creatorul Filologieĭ comparate. În opera sa capitală, *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend*....etc., puse definitiv basele filologieĭ sanscrite, transformând din temelie noua ştiinţă. El publică un episod din Mahabharata (Nala şi Damayanti), care convinse şi pe ceĭ maĭ îndărătnicĭ de frumuseţa fără pereche a literaturiĭ indiene. După dânsul se puse în mişcare o întreagă falangă de învĕţaţĭ, printre care strălucesc W. von Humbold, Ch. Lassen şi genialul traducĕtor Fr. Rückert.

Maĭ târziŭ, sub influenţa luĭ Emile Burnouf, Indologia ia o altă cărare, lasă literatura medievală sanscrită pentru a-şĭ arunca privirile asupra Vedelor. «Ceea-ce Burnouf căuta, când îşĭ îndreptă atenţia asupra limbeĭ sanscrite, zice Max Müller, fu istoria, istoria omeniriĭ, istoria universală şi cuprinse cu privire ageră scrierile vedice şi buddhiste ca singurele puncte solide, care puteaŭ procura o basă sigură în oceanul literaturiĭ indiene». Acum apar scrierile marĭ asupra literaturiĭ vedice, scrierĭ capitale, care ne daŭ o dovadă strălucită şi de puterea de muncă a învĕţaţilor din apus şi de agerimea inteligenţeĭ lor. Acum apar publicaţiile luĭ Max Müller asupra Rig-Vedeĭ, ale luĭ Th. Benfey asupra Sama-Vedeĭ, ale luĭ Al. Weber asupra Yajur-Vedeĭ şi în fine ale luĭ Roth şi D. Whitney asupra Atharva-Vedeĭ. In fine, Ad. Kuhn stabileşte şi el temeliile Mitologieĭ comparate, pornind şi rezemându-se tocmaĭ pe cunoaş-

1). G. Brandes, *Die Hauptströmungen*... etc., Berlin, I, p. 270.

terea literaturiĭ vedice, pe când Otto Böhtlingk, împreună cu R. Roth publică, sub auspiciile Academieĭ de ştiinţe din Petersburg şi după o muncă de un pătrar de veac, Dicţionarul complect al limbeĭ sanscrite, o adevĕrată enciclopedie ştiinţifică privitoare la Indienĭ. Pe basa acestor lucrărĭ, aşa dar, se pot resolva problemele care ne interesează pe noĭ pentr'un moment şi care constaŭ în înţelegerea şi înfăţişarea filosofieĭ indiene înainte de marea mişcare religioasă buddhistă, filosofie cunoscută sub numele de Upanişade.

Orĭ-ce manifestare culturală este un resultat al întocmirilor intelectuale ale raseĭ, care a produs această cultură, precum şi al împrejurărilor istorice şi influenţelor climeĭ, în care a trăit şi s'a desvoltat acea rasă. Prin urmare, înţelegerea şi înfăţişarea filosofieĭ indiene, ţinta acestor pagine, nu s'ar putea face de cât studiind, nu atât împrejurările externe care aŭ conlucrat la formarea caracterelor raseĭ indiene, cât maĭ ales însuşirile sufleteştĭ, cu care ea pornise din patria primitivă indoeuropeană şi germeniĭ de cultură pe care iĭ dobândise, prin moştenire, şi-ĭ păstrase în toată călĕtoria sa din ţinutul primitiv european pĕnă la stabilirea definitivă în locaşul său de la Ind şi Gange.

In lunga viaţă călĕtoare a poporuluĭ indian, constatăm treĭ perioade diferite: *una*, cea maĭ veche, care cuprinde timpul când Indieniĭ, împreună cu ceilalţĭ Arienĭ, formaŭ o singură masă de popor, cu caracterele fisice, morale şi intelectuale încă nediferenţiate; *a doua*, cu mult maĭ târzie, când Indieniĭ şi Iranieniĭ, deslipindu-se din trunchiul comun arian şi ţinênd cărarea stepelor din sudul Rusieĭ şi Siberieĭ, sosesc pe plaiurile înalte ale Iranuluĭ, unde fac primul lor popas şi în care timp se desvoltă o cultură proprie indo-iraniană; şi în fine, *a treia* perioadă, când Indieniĭ

părăsesc definitiv pe tovarăşiĭ lor de călĕtorie şi de traiŭ comun, pe Iranienĭ, trec culmile munţilor Hinducuşĭ şi se aşază cu temeiŭ în valea Induluĭ, de unde maĭ târziŭ se întind spre rĕsărit şi sud, pênă ce iaŭ în stăpînire întreaga peninsulă Hindustanică. In acest din urmă ţinut, «dominat de vârfurile semeţe şi acoperite pururĭ cu zăpadă, închis printr'un zid de stîncĭ ale căror cline prăpăstioase şi neguroase pun omuluĭ o stavilă de netrecut, în acest ţinut, spune un călĕtor, unde se desfăşuraŭ, într'o atmosferă îmbălsămată, câmpiĭ înverzite şi cristalul apelor liniştite»,[1]) în acest raiŭ pămêntesc, s'a desvoltat ultima parte din tinereţea poporuluĭ indian.

Călĕuza noastră, pentru aceste vremurĭ, este Rig-Veda, sfînta carte de himne a poporuluĭ indian. Rig-Veda este o colecţie de himne şi rugăciunĭ, născute în sînul unor anumite clanurĭ şi cântate de membriĭ unor anumite familiĭ. Dintre aceste cântece şi himne, păstrate din gură în gură cu multă evlavie în fie-care clan şi din care s'a alcătuit colecţia noastră, împărţită în 10 cărţĭ, himnele cuprinse în prima carte sînt cele maĭ vechĭ. Unele dintr'ânsele ne-aŭ păstrat numele autoruluĭ chiar, care maĭ în totdauna a trebuit să fie preotul clanuluĭ, un soiŭ de bard, cu atribuţiĭ religioase, călĕtor din castel în castel, ca şi trubaduriĭ din sudul Franţeĭ, în Evul de mijloc. Celelalte cărţĭ sînt atribuite la diferite familiĭ maĭ celebre, ca, Viçvamitra saŭ Vamadeva, Vasishtha, Bhriga, Atri saŭ Kanva. Trubaduriĭ acestor familiĭ se deosibeaŭ prin semne particulare. Aşa de pildă, uniĭ purtaŭ pĕrul împletit într'o singură coadă, lăsată pe umărul drept, pe când alţiĭ din contra aveaŭ treĭ asemenea coade, saŭ, precum se întâmplă cu membriĭ puterniceĭ familiĭ Bhriga, pĕrul era tăeat scurt.

1). Gustave Lebon, *Les civilisations de l'Inde*, Paris, 1887, p. 46.

Vechimea acesteĭ colecţiĭ de himne se poate deduce după comparaţia cu literatura maĭ târzie indiană. Această literatură se împarte în patru marĭ perioade. Cea maĭ nouă dintre acestea, este perioada zisă *Sutra*, care se întinde cu vre-o sută de anĭ şi maĭ bine înainte de mişcarea religioasă buddhistă. Maĭ veche, dar imediat anterioară Sutreĭ, vine perioada *Brahmana*, cuprinsă între 600 şi 800 a. Ch.; iar îndărătul acesteia, prin urmare şi maĭ veche, se află o altă perioadă, numită *Mantra*, în care se alcătuesc colecţiile cele marĭ de himne şi formule vedice, cunoscută sub denumirea de *Samhita*. In fine, îndărătul acesteia, care se întinde între aniĭ 800 şi 1000 a. Ch., se află perioada zisă *Chanda*, în care himnele din Rig-Veda, se nasc, se formează şi se desvoltă. Nu putem spune când începe această ultimă perioadă. In chip vag putem afirma, că durată eĭ de viaţă a trebuit să fie destul de lungă. «Pentru a mĕsura adâncimea reală a acesteĭ perioade, zice un indianist celebru, [1]) indiciile nu ne lipsesc: schimbarea limbeĭ şi a metruluĭ, schimbarea locaşuluĭ triburilor vedice, care înaintează mereŭ de la nord-vest spre sud-est, în unele himne se vĕd urme neîndoioase despre această schimbare; oposiţia continuă făcută de poeţĭ între himnele noĭ şi cele vechĭ; succesia de maĭ multe generaţiĭ de regĭ şi de şefĭ; înceata desvoltare a ceremonialuluĭ artificial; în fine semne de regimul castelor, dar aceasta numaĭ în cele maĭ de pe urmă himne».

In această perioadă lungă de viaţă, care urmează după despărţirea de ramura iranică, se desăvîrşeşte forma de cultură adusă în germene din patria primitivă şi desvoltată în vremea conlocuiriĭ cu Persaniĭ în ţinutul din Bactria.

---

1). Max Müller, *Origine et développement de la Religion*, p. 141.

In această societate rudimentară de la Ind, arianul nu există de cât numaĭ făcênd parte dintr'o alcătuire socială maĭ mare, din vechiul clan indo-iranian, o moştenire şi aceasta din viaţa comună arică ; iar basa clanuluĭ o forma familia. Familia, aicĭ ca şi la celelalte popoare indoeuropene, îşĭ avea fiinţa împrejurul unuĭ *pater familias*, care stăpînea cu puterea sa judecătorească şi religioasă pe toţĭ membriĭ născuţĭ din trupul săŭ, saŭ prin adopţiune întroduşĭ la altarul căminuluĭ. Monogamia era în vigoare, iar rolul femeiĭ în această societate rudimentară, era frumos şi el ne preveşteşte entusiasmul şi cultul aproape religios pentru femee al poeţilor din perioada brahmanică. «Vin tovarăşe frumoasă, exclamă poetul himnelor vedice, întocmaĭ ca şi poeţiĭ de maĭ târziŭ aĭ marelor poeme epice, vin tu, de zeĭ dorită, femee cu sufletul blând şi cu privirea galeşe; scumpă soţuluĭ tăŭ şi miloasă pentru vitele din ogradă, tu, hotărîtă de către ceĭ de sus să daĭ naştere vitejilor».

O reuniune de maĭ multe familiĭ formează un clan, precum maĭ multe clanurĭ daŭ naştere unuĭ sat. Aceste sate zise *grama* în limba Vedelor, alcătuesc fondul de organisaţie al poporuluĭ indian, care corespunde exact cu organisaţia primitivă a popoarelor italice, când părăsesc câmpiile Paduluĭ pentru ca să ia în stăpînire ţinutul din Latium.

Une-orĭ aceste sate se stabileaŭ, ca şi cetăţile latine, la poalele uneĭ coline *arx*, pe care se zideaŭ fie palatele Rajanuluĭ, cârmuitorul, numire corespunzĕtoare cu titlul şi înţelesul latinuluĭ *rex*, fie de cele maĭ multe orĭ templele şi altarele zeilor adoraţĭ de către comunitate, temple clădite în interiorul unuĭ mur puternic, menit să slujească, în timpurĭ de nelinişte, drept scăpare, fie pentru oamenĭ, fie

pentru vitele şi avutul celor din vale, atacaţĭ de clanurile maĭ răsboinice saŭ maĭ numeroase din vecinătate. Masa poporuluĭ se ocupa cu lucrarea pămêntuluĭ şi cu cultura vitelor, aşa precum învĕţase să trăiască în patria primitivă ariană, şi precum urmase să se îndeletnicească în vremea convieţuiriĭ în plaiurile din Bactria cu elementul iranian.

Dacă această organisaţie socială se păstrează aproape neatinsă în Indiĭ, cu atât maĭ mult se păstrează caracterele morale ale acesteĭ ramure ariane. «In general fondul primitiv al acesteĭ rase era înclinat spre lumea speculativă, zice istoricul german, Ed. Meyer. Aceste popoare ariene, şi arian înseamnă pentru dânsul numaĭ elementul indo-iranian, se caracterisă printr'o mobilitate mare şi prin vivacitatea fantasieĭ lor. In parte, aceste însuşirĭ aŭ fost moştenite încă din cele maĭ vechĭ timpurĭ: maĭ că nu există o ramură indoeuropeană la care pornirea pentru poesie şi cântec să nu iasă în relief, la care mitul şi legenda să nu se fi desvoltat mult şi în chip original. Cu aceasta stă strîns legată pornirea indianuluĭ de a cuprinde ideile religioase maĭ adânc, maĭ sever şi în acelaş timp maĭ larg de cât se vede la celelalte popoare. La Arienĭ mitul şi poesia iaŭ forme cu mult maĭ fantastice de cât la ceilalţĭ Indogermanĭ, tendinţa către nemĕsurat, către extraordinar domină cu totul atât pe indian cât şi pe iranian». [1]) Vom vedea maĭ departe cum a ştiut preotul brahman să se folosească de această pornire speculativă a individuluĭ, pentru ca să pue mâna pe întregul isvor de putere al statuluĭ indian. Acesteĭ înclinărĭ sufleteştĭ datoreşte poporul de la Ind desvoltarea bogată poetică pe care o are şi maĭ ales acea poesie lirică de o valoare estetică aşa de nepreţuită.

1). Ed. Meyer. *Geschichte des Alterthums*, 1884, I, p. 518.

Poeţiĭ, în acelaş timp şi preoţiĭ aĭ clanurilor, colindaŭ ţinuturile din castel în castel, înveselind pe oaspeţiĭ strînşĭ la zile marĭ în casa feudaluluĭ stăpîn, saŭ se măsuraŭ între dânşiĭ în adunările poporuluĭ, cântând pentru cinstea clanuluĭ din care făceaŭ parte, saŭ pentru isbânda lor proprie, însoţiţĭ de harfă saŭ de sunete de flaut.

Fireşte, cât timp lumea indiană a remas întemeiată pe viaţa la ţară, cât timp raporturile sociale primitive, cu egala împărţire a ogoruluĭ de lucrat, aŭ remas neatinse, atâta timp luxul, această floare delicată a uneĭ bune stărĭ economice, nu s'a putut naşte, prin urmare şi cultul poesieĭ şi artelor frumoase s'a mărginit la reproducerea fonduluĭ primitiv moştenit. Dar îndată ce înmulţirea populaţiuniĭ a rupt egala repartisare de averĭ şi a adus cu dânsa bogăţia unora stabilită tocmaĭ pe sărăcia celor mulţĭ, atuncĭ şi inevitabila cultură artistică a urmat de la sine, întovărăşită de toate fericirile şi miseriile, despre care himnele vedice ne fac o icoană aşa de exactă şi complectă.

Lăsând de o parte urmărirea acestor fase felurite de desvoltare prin care a trecut spiritul indian, în această epocă a tinereţiĭ sale, problêmă de altminterĭ, care ese întru cât-va în afară din cadrul cercetărilor noastre asupra filosofieĭ Upanişadelor, ne rĕmâne să spunem un cuvînt despre felul cum concepeaŭ aceste popoare, în perioada vedică, viaţa de dincolo de groapă, chiar înainte de a vedea cum eraŭ credinţele lor religioase, credinţe, care aŭ dat pecetea lor întregiĭ vieţĭ a neamurilor de la Gange şi fără care filosofia Upanişadelor nu se poate înţelege.

Concepţia lor despre viaţa după moarte, era cea comună ariană, adusă din patria primitivă şi desvoltată maĭ târziŭ, în Bactrià, în urma traiuluĭ lor laolaltă cu Perşiĭ. Omul ajuns la adâncĭ bătrâneţe, saŭ chiar în floarea vîrsteĭ,

era smuls din mijlocul familiei sale de către cânele cu «patru ochĭ», slujitorul nemilos al luĭ Jama, zeul umbrelor şi al morţiĭ, şi dus în pământul celor dispăruţĭ pe vecĭ. Acest tărîm nu era nicĭ trist, nicĭ fără nădejde; iar omul nu plângea după vremea cea bună, cufundat în întunericul etern, precum îl găsim în concepţia mohorîtă a poporuluĭ babilonian, ci era un pămênt roditor şi vesel, cu văzduhul luminos şi cerul pururea senin; açolo se aflaŭ copacĭ bătrânĭ ca şi vremea, dumbrăvĭ încântătoare şi isvoare limpezĭ şi rĕcoroase, iar veselia era partea tuturor, fie bunĭ, fie răĭ, căcĭ sufletul omuluĭ despovărat de nevoĭ şi uitat de grijĭ, avea cu îndestulare toate bunătăţile dorite şi toate plăcerile ce i le făureaŭ gândul şi închipuirea sa aprinsă. Aicĭ, sufletele morţilor, cu adevĕrat liniştite, întîlnind umbrele strămoşilor, puteaŭ să-şĭ petreacă vremea în tovărăşia acestora şi s'asculte sfaturile lor înţelepte, neturburaţĭ nicĭ de grijele pământeştĭ ale existenţiĭ, nicĭ de necazurile şi durerile fiinţeĭ noastre trupeştĭ. «Deschide-te pământ şi nu fiĭ strîmt, fă-ĭ calea intrăriĭ uşoară, căcĭ ţie ţi se încrede mortul, acopere-l ca o mamă, care îşĭ înfăşură copilul cu veşmîntul săŭ», spune cuvîntul poetuluĭ, care se îndreaptă spre pământ ca spre părintele săŭ cel adevĕrat.

Din această concepere veselă a vieţiĭ după moarte, isvorăşte practiça de o potrivă răspândită, aci de a arde morţiĭ, aci de a-ĭ îngropa în pămênt. Se înţelege, omul nepunênd tocmaĭ mare preţ pe dispariţia părţiĭ de lut a fiinţeĭ sale, îĭ era tot una, dacă aceasta se păstra maĭ departe saŭ pierea degrabă. Tot de aci va rĕsări şi acea curioasă înclinare, de a se despărţi de viaţă aproape fără părere de răŭ, înclinare care-l va duce pe nesimţite, în timpurile de maĭ târziŭ, la acea stranie concepţie a neantuluĭ, la acel mult discutat Nirvana, despre care ne vorbeşte

istoria fundăriĭ buddhismuluĭ. Cu toate acestea însă, la început, în perioada Vedelor, spiritul sănătos al indianuluĭ, încă neatins de miseriile soarteĭ de maĭ târziŭ, găsea viaţa destul de bună, pentru ca în faţa morţiĭ să strige cu groază:

„O nu mĕ lăsa, tu, Varuna,
Să mĕ pogor în locaşul morţiĭ,
Îndură-te de mine, o prea puternice, îndură-te!"

Din această lume a morţiĭ se naşte cu timpul *cultul morţilor*, iar temelia acestuĭ cult, precum în general a tuturor credinţelor religioase, stă în representarea, că sufletele după moarte încep o viaţă nouă, aci întrupate în plante, aci luând forma unor anumite animale, căcĭ era greŭ şi dureros de închipuit, că fiinţele iubite să fi perit pe vecĭ. Prin urmare cultul morţilor, ale căror suflete eraŭ saŭ nu bine-făcĕtoare, după îngrijirea mormîntuluĭ cu cele trebuitoare traiuluĭ de către ceĭ rĕmaşĭ în viaţă, a fost prima şi cea maĭ veche manifestare religioasă a popoarelor arice şi ca atare trebue să se găsească nu numaĭ la Indienĭ dar şi la celelalte ramurĭ ariene. Umbrele saŭ sufletele părinţilor sînt chemate în rugămintele lor ca nişte adevĕrate fiinţe divine. «Să mĕ apere zorile zileĭ, să mĕ apere, zice un himn, şi să mĕ apere strămoşiĭ meĭ în ruga mea către zeĭ», (Rig-Veda, VI, 52,4). Une-orĭ acest cult al morţilor era maĭ sfînt de cât cultul zeilor marĭ chiar. «Când un Brahman jertfeşte strămoşilor săĭ, el îndeplineşte o faptă maĭ aleasă de cât când ar jertfi zeilor marĭ», spune un verset din codicele luĭ Manu.

Această credinţă în suflete, din care a isvorît ca primă manifestare cultul strămoşilor, a dat naştere prin generalizare *cultuluĭ în spirite şi demonĭ,* adică însufleţirea tuturor obiectelor din preajma omuluĭ. Şi avem de observat aci două procese, unul de generalizare, prin care toate o-

biectele neînsufleţite capătă viaţă şi suflare, apoĭ un altul de spiritualizare, iarăşĭ un fel de generalizare, dar în sensul că partea materială mereŭ se pierde, pentru ca să dea loc unor fiinţe maĭ eterice, aşa ziselor spirite. Ast-fel s'a putut naşte credinţa în Satirĭ, Panĭ, în Driade, Elele păduriĭ şi în toate numeroasele Nimfe ale apelor, în fiinţele sĕlbatice ale codrilor, munţilor şi stîncilor, precum ar fi Ciclopiĭ, Uriaşiĭ şi Centauriĭ, cu trupurĭ omeneştĭ saŭ cu trupurĭ amestecate de om şi de animale. Maĭ cu seamă toţĭ demoniĭ furtunilor, vijeliilor şi ploilor, întru cât nu sînt individualizaţĭ, aparţin acesteĭ grupe şi acesteĭ fase de credinţe religioase precum aparţin şi toate spiritele carĭ locuesc pe câmp, în pustiurĭ saŭ împrejurul locaşurilor omeneştĭ.

Cu vremea însă, procesul de generalizare desvoltându-se, din aceştĭ demonĭ nenumĕraţĭ s'aŭ format *spirite superioare*, care înfăţişaŭ câte unul din marele fenomene ale naturiĭ, precum ar fi cerul, pămêntul, focul şi aerul. De aci şi divisiunea, cunoscută încă din timpurĭ vechĭ, în divinităţĭ ale pămêntuluĭ, ale văzduhuluĭ şi ale ceruluĭ.

Între divinităţile pămêntuluĭ primul loc îl ocupă zeul foculuĭ, Agni. Se înţelege, pentru acele timpurĭ primitive cunoaşterea şi folosinţa foculuĭ era unul dintre cele maĭ marĭ bunurĭ ale omuluĭ, de aci şi grija de a-l păstra nestins pe vatră. Din această nevoe s'a născut şi adorarea foculuĭ, adorare pe care o găsim la toate popoarele arice. Procesul însă de abstracţie şi generalizare firesc naturiĭ omuluĭ, fie primitiv saŭ civilisat, a făcut să conceapă focul şi sub caracterul maĭ general de lumină şi căldură şi ca atare, Agni, dintr'o divinitate cu puterĭ mărginite şi pămêntească, s'a înălţat la treapta uneĭ divinităţĭ universale şi cerească. Agni decĭ este cel ce se manifestă în cer prin

soare, în văzduhurĭ prin fulgere şi pe pământ prin foc şi din multiplicitatea arĕtărilor sale isvorăşte şi legătura aşa de strînsă între el şi oamenĭ. Luĭ ĭĭ sînt îndreptate o mulţime de himne religioase, căcĭ el era pristavul şi călĕuza zileĭ şi lumineĭ, şi tot el vrăjmaşul neîmpăcat al întunericuluĭ.

A doua clasă de divinităţĭ sînt cele zise ale văzduhuluĭ, ale furtunilor şi ploilor vijelioase. Zeul, care adună noriĭ şi-ĭ mână furios înainte, acoperind cerul în toată lărgimea sa, aducênd întunericul şi noaptea în chiar faptul zileĭ, dar în acelaş timp şi dătătorul de ploĭ rĕcoroase şi roditoare, isvorul puteriĭ şi vieţiĭ peste întreaga fire, precum era risipitorul de moarte prin fulgerile şi trăsnetele sale, era puternicul zeŭ Indra, zeul naţional indian prin excelinţă. El este considerat de către poeţiĭ Vedelor ca zeul cel maĭ mare, el este regulatorul universuluĭ şi vieţiĭ, şi fără voinţa luĭ nimic nu se poate face. Cerul însu-şĭ, aşa numitul Dyaus, părintele luĭ Indra şi al firmamentuluĭ nemărginit, se pleacă înaintea acestuĭ zeŭ voluntar. Fără dânsul, ce ar putea să fie lumea?

Zeul cel întâĭ născut
Care prin faptele sale podoaba nemuritorilor este,
La voinţa căruia şi cerul şi pământul se cleatină,
O neamurĭ, este Indra!
Cel care pământul priponit-a,
Şi cu fulgere ca un şarpe pînza norilor negri-a despicat,
Cel care văzduhul întins-a şi bolta ceruluĭ,
O neamurĭ,—este Indra!
Cel care în răsboaie biruinţă dă vitejilor,
Cel care plăsmueşte şi lucrurilor formă le croeşte,
Cel care fiinţelor mişcare şi viaţă 'mprumută,
O neamurĭ, este Indra!

Ca zeŭ al furtunilor, el este şi zeŭ al răsboaelor şi pentru ca să dea biruinţă adoratorilor săĭ, Indra nu se sfieşte să calce în picioare până şi legile şi întocmirile u-

niversuluĭ; întocmaĭ ca pe vremea luĭ Iosuah, care «opri soarele din mers», tot aşa şi zeul indian «prelungi ziua în paguba nopţiĭ, silind soarele să-şĭ oprească în faptul zileĭ carul său aprins». El este care sfărâmă neamurile vrăjmaşe: «cincĭ-zecĭ de miĭ de Negri i-aĭ culcat la pământ, zice himnul, şi întăriturile lor le-aĭ dărîmat». Puterea nemĕsurată a acestuĭ zeŭ provine şi din faptul, că servitoriĭ şi tovarăşiĭ care ascultaŭ de poruncile sale sînt tot aşa de îngrozitorĭ şi straşnicĭ în acţiunea lor, precum era stăpînul lor însu-şĭ. Aşa de pildă, eraŭ înfiorătoriĭ Maruts. «Eĭ sînt representanţiĭ furtunilor pe care numaĭ India le cunoaşte, când văzduhul se întunecă de praf şi norĭ, când copaciĭ într'o clipă sînt despuiaţĭ de frunzişul lor, ramurile lor încovoiate, tulpinele lor rupte, când pământul pare că se cutremură şi munţiĭ se cleatină, iar fluviile în spume şi mâniate es din matca lor. Atuncĭ vede poetul pe Maruts sosind cu coifurĭ de aur, cu pieĭ pestriţe pe umere, asvîrlind cu săgeţĭ de aur, clătinând topoarele lor, săgetând cu săgeţĭ aprinse şi pocnind cu biciul în mijlocul fulgerilor şi trăsnetelor».[1])

Seninătatea firmamentuluĭ însă şi lumina corpurilor strălucitoare, care călĕtoresc pe cer, sînt făcute să deştepte odată cu sentimentul ordineĭ şi armonieĭ universale, credinţa în puterea nemĕsurată a zeilor, care pricinuesc aceste mişcărĭ. In toate timpurile şi maĭ cu seamă, pe vremea când Arieniĭ trăiaŭ nedespărţiţĭ în patria comună, aceste divinităţĭ ale ceruluĭ aŭ fost adorate cu căldură şi puse maĭ presus de cât celelalte divinităţĭ ale pământuluĭ şi văzduhuluĭ neţĕrmurit. Cel maĭ mare şi cel maĭ vechĭ dintre toate aceste divinităţĭ era Dyaus, înlăturat maĭ târziŭ însă de că-

1). Max Müller, *Indien in s. Weltgesch. Bedeutung*, p. 156.

tre o altă figură mitologică, iarăşĭ un rest din vechia cre dinţă ariană, de către Varuna, care corespunde punct cu punct cu Οὐρανός al helenuluĭ. Varuna înfăţişa maĭ întâĭ bolta largă a ceruluĭ, dar prin procesul firesc de abstracţie, despre care am vorbit, a ajuns să însemne o divinitate pur morală, spirituală de aşa mĕsură, că nu-ĭ putea fi comparat de cât numaĭ etericul Ahuramazda al Persanilor. Şi era natural să se întâmple această transformare: seninul ceruluĭ din părţile Indieĭ, neturburat de cât arare-orĭ şi pentru scurtă vreme de noriĭ vijelioşĭ, trebuia să călĕuzească maĭ mult de cât orĭ-ce pe indianul primitiv la alcătuirea ideiĭ în puritatea şi seninătatea morală a zeuluĭ. Rugămintea pe care poetul Vedelor o îndreaptă către acest zeŭ are, din pricina acestuĭ caracter moral înalt, multă asemĕnare cu psalmiĭ ebraicĭ:

Dacă noĭ ades, o Varuna,
Călcăm poruncile tale, o Dumnezeule,
Zi cu zi, noĭ, fiĭ de oameuĭ:
O nu ne da pradă morţiĭ,
Nicĭ jertfă celuĭ furios,
  Nicĭ uneltirilor celuĭ viclean!
Pe tine ca să te îmblânzim, o Dumnezeule,
Incătuşa-vom cu cântece gândurile tale,
Precum răsboiniciĭ îşĭ înstrunesc armăsariĭ.
Insetate porųirile mele către lucrurĭ deşarte se'ndreaptă,
Fugind departe de tine ca 'n rele să cadă,
  Ca pasările rătăcite 'n laţurĭ.
O ascultă-mĕ, tu Varuna,
Ascultă ruga mea şi binecuvîntează-mĕ,
Căcĭ plângênd te chem în ruga mea.
Tu, înţeleptule, stăpînul universuluĭ, tu eştĭ,
Stăpînul ceruluĭ ş'al lumiĭ noastre,
  Din drumul tăŭ ascultă-mĕ.
Şi ca să nu perim, desleagă
Ştreangul de la gâtul nostru, de la picioarele noastre.

Rig-Veda, I, 25.

Un corp ceresc, care a produs o puternică impresie asupra minţiĭ fragede şi naíve a popoarelor primitive, a fost fără îndoială soarele. In adevĕr, adoraţia luĭ se poate urmări nu numaĭ la neamurile din sînul familieĭ arice, căcĭ avem un cuvînt comun pentru soare maĭ la toate, sanscrit *súrya* şi *svàr*, zend. *hvar*, lat. *sol*, lit. *sáulė,* cymr. *heul*, grec. ἠέλιος, dar chiar pretutindenĭ la popoarele semitice. Pe de altă parte, aspectele diferite pe care le ia soarele în rĕsăritul zorilor, în faptul zileĭ saŭ în amurg, aŭ împins pe primiĭ oamenĭ, dar maĭ ales pe Indienĭ, să nu se mulţumească cu o singură personificare, ci să caute sub numirĭ diferite, să alcătuească miezul divinităţilor numeroase ale ceruluĭ şi luminiĭ. Sub numele de Surya, soarele întrupat în chipul unuĭ tînĕr frumos, urmăreşte pe gingaşa Aurora; sub cel de Savitar încălzeşte şi însufleţeşte universul întreg, aducênd după umbrele nopţiĭ, razele viĭ de lumină. Către acesta se roagă şi astă-zĭ orĭ-ce Brahman, precum se rugaŭ odinioară în vremea traiuluĭ lor în Pengiab. Sub numele de Puşan, soarele, în chipul unuĭ cioban, călĕtoreşte pe largul ceruluĭ îngrijind de creşterea şi prosperarea turmelor, pe când sub cel de Vişnu regulează cele treĭ puncte de popas, adică rĕsărirea, punctul culminant şi apunerea luminiĭ.

Dar soarele nu numaĭ prin arătarea sa directă stîrneşte admiraţia muritorilor, dar şi prin efectele legate de apariţia şi dispariţia sa. Când razele sale în zorĭ de ziuă, se luptă cu întunericul nopţiĭ, atuncĭ Indieniĭ şi-aŭ închipuit că vĕd în văzduhurĭ pe ceĭ doĭ fraţĭ gemenĭ, pe aşa numiţiĭ Açvini. Natura ca şi atribuţiile acestor divinităţĭ indiene corespund minunat cu natura şi atribuţiile celor doĭ fraţĭ gemenĭ, Dioscuriĭ, adoraţĭ în Helada. Şi aicĭ, ca şi în Helada, eĭ sunt zeiĭ apărătorĭ aĭ oamenilor în pri-

mejdiile vieţiĭ. Maĭ cu seamă în mijlocul furtunelor pe mare este destul ca omul să vază chipul acestora, pentru ca să fie sigur de salvarea sa din frământarea valurilor.

Dar cea maĭ frumoasă şi atrăgĕtoare divinitate din panteonul întreg indian, este de sigur tînăra Aurora saŭ, precum indianul o numeşte, Uşas. Acest nume însu-şĭ, din pricina asemĕnăriĭ de radical, ne face să o alăturăm de Aurora cea cu degete de rosă (ἠώς) a helenuluĭ, precum şi de Aurora popoarelor italice. Ea este sora maĭ blândă a nopţiĭ înstelate, şi cu rĕsărirea eĭ şi întunericul s'ascunde. Prin regularitatea apariţieĭ sale, ea a stîrnit în mintea indianuluĭ primitiv, nu numaĭ idea armonieĭ universuluĭ, dar şi a nimicnicieĭ vieţiĭ acesteia trecĕtoare a omuluĭ. Către dânsa este îndreptat unul din cele maĭ frumoase himne din Rig-Veda:

Strălucind soseşte dânsa întocmaĭ ca o fecioară tînĕră,
Şi deşteaptă pe muritoriĭ la munca de toate zilele.
Foc aprindem noĭ pe vetre şi altare,
Dar lumina eĭ întunecimile le sparge.
Şi cum creşte în frumuseţe, cea îmbrăcată 'n lumină,
Ea, fericita! Aducênd a zeuluĭ
Privire şi caru-ĭ luminos,
Ea pretutindenĭ risipeşte comorile sale.
Porţile zileĭ deschizêndu-le,
Ea cuvîntul rugăciuniĭ din noŭ ni-l grăeşte.
De când tot viĭ să ni te arăţĭ tu nouă?
Tu, care azĭ rĕsărişĭ, te asemenĭ întocmaĭ
Cu cea care a luminat odinioară cărările albastre,
Şi pe tine te urmează ceĭ ce vor spre bine să ne ducă.
Oameniĭ, care aŭ văzut aurorele din alte timpurĭ
Strălucind, aŭ pierit şi peri-vor
Ceĭ ce astă-zĭ te chiamă; numaĭ tu, Auroră,
Rĕmâĭ eternă! Căcĭ, zi, tu nu cunoştĭ bătrîneţea,
Ci mereŭ soseştĭ tot maĭ tînără,
Purtând nimbul razelor de aur ale soareluĭ.
Vin tu, frumoasă, prietenă a muritorilor,
Tu mamă a zeilor, lumina pămêntuluĭ,
Anunţătoare a jertfelor, dragoste a fireĭ,
Dă-ne sănătate şi binecuvîntează-ne, tu neperitoare Auroră.

In liniĭ largĭ, acestea ar fi divinitățile adorate de către poeții Vedelor şi prin urmare de către poporul indian în fasa tinereţiĭ sale. Cu toate acestea, îndată ce căutăm să ne dăm seamă de raporturile reciproce între aceste numeroase personificărĭ ale fenomenelor naturiĭ, sîntem isbițĭ de un fapt foarte curios: fie-care divinitate, în momentul când poetul îşĭ înalță ruga sa către dânsa, capĕtă numirĭ şi atribuţiunĭ, pe care numaĭ zeul cel maĭ mare in alt panteon ar putea să le dobîndească. «Poeţiĭ din Rig-Veda ridică la tron pe zeĭ unul după altul, spune Max Müller. Poetul pare că nicĭ nu ştie că maĭ sînt alţĭ zeĭ, în momentul când se roagă zeuluĭ săŭ particular; şi cu toate acestea, în aceiaşĭ colecţie de himne, de multe orĭ chiar în acelaş himn, apar zeĭ care sînt tot aşa de marĭ, tot aşa de neatîrnaţĭ în puterea şi trufia lor, precum este zeul căruia himnul a fost făcut. Visiunea adoratoruluĭ s'a schimbat deodată, şi poetul, care cu o clipă maĭ înainte, nu vedea de cât soarele, ca stăpîn al ceruluĭ şi al pămêntuluĭ, se îndreaptă din contra acum către cer şi pămênt, pe care iĭ consideră drept stăpîniĭ universuluĭ nemărginit, stăpîniĭ tuturor zeilor şi prin urmare şi aĭ soareluĭ».[1]) Şi în acelaş chip se poartă poetul şi cu celelalte divinităţĭ din panteonul indian. După dânsul, aci Indra şi Varuna, aci Dyaus, aci Mitra, Agni orĭ Soma, aci Rudra, aci Puşan, Vişnu saŭ Savitar, este pe rînd şi cel maĭ mare şi cel maĭ puternic şi născĕtorul tuturor celorlalţĭ zeĭ. Avem în fond un politeism pronunţat, dar diferit în parte de politeismul cunoscut de aiurea. Din faptul că fie-care divinitate la rîndul săŭ trece pe planul întâĭ, ceea ce nu trebue confundat cu adevĕratul monoteism religios, Max Müller, formând din

1). Max Müller, ***Origine et développement de la Religion***, Paris, 1879.

εἷς, ἑνὸς un cuvînt noŭ, numeşte credinţa religioasă a poporuluĭ indian când *henoteism*, când *catenoteism*.

Cu vremea însă, din pricina neţĕrmuririĭ maĭ precise a formelor, puterilor şi atribuţiilor diferiţilor zeĭ, s'a născut o confusiune din ce în ce maĭ mare între aceste diferite ființe, confusiune care a adus pe nesimţite pe preoţiĭ Brahmanĭ către idea, că fie-care imagine de zeŭ nu este, în fond, de cât una şi aceiaşĭ, vĕzută din diferite feţe, că fie-care dintre aceste fiinţe, nu este de cât un acelaş puternic şi misterios zeŭ, singur creator a tot ce este în firea întreagă, singur poruncitor peste universul întreg. In aşa fel ajunge indianul să găsească în locul pluralităţiĭ de odinioară o unitate bine hotărîtă. In toate nenumĕratele aspecte ale naturiĭ, în toate fenomenele cereştĭ şi ale văzduhuluĭ, nu trebue să vadă de cât o singură forţă pururĭ neadormită, de cât o singură divinitate veşnic în mişcare. Acest *Unul* alcătueşte lumea, acest Unul trebue să fie ziditorul universuluĭ nemărginit. Chiamă-se Visvacarman, adică antecreatorul, saŭ Prajapati, stăpînul făpturilor cu viaţă şi suflare, chiamă-se el Puruşa, misterioasa fiinţă, din care a purces tot ceea ce trăeşte şi moare în univers, chiamă-se Varuna, isbăvitorul tuturor păcatelor noastre, orĭ cum s'ar chema, faptul emanaţiuniĭ acestuĭ univers din fiinţa şi trupul unuĭ zeŭ inmaterial, este un fapt care trebueşte scos afară de orĭ-ce îndoeală; el formează fondul credinţeĭ religioase a poporuluĭ indian, credinţă rĕmasă nestrămutată de atâtea miĭ de anĭ, cu toate prefacerile politice şi sociale, la care a fost supusă peninsula Hindustanică.

Un himn din Rig-Veda (X, 90) ne înfăţişază această emanaţiune a Universuluĭ din atotputernicul şi tainicul Puruşa, emanaţiune alcătuită pe deplin încă din aceste timpurĭ primitive:

„Puruşa, cel cu o mie de capete, cu o mie de ochĭ, cu o mie de picioare, învăluind pămêntul de pretutindenĭ, era totuşĭ cu mult maĭ mare. Puruşa este tot ce vedem, tot ceea ce a fost şi tot ceea ce va fi; el este stăpîn şi pe lumea noastră şi pe lumea nemuritorilor, care din jertfe trăeşte. Din gura luĭ răsări Brahmanul, din braţele sale se născu Rajanya; coapsele sale deteră fiinţă luĭ Vaiçya, iar din picioare se întrupă Çudra. Luna răsări din duhul săŭ, iar din ochiĭ săĭ se născu soarele, din gura luĭ eşiră Agni şi Indra, iar din suflarea luĭ vêntul".

Tendinţa spre monoteism se accentuează tot maĭ mult către finele perioadeĭ vedice. Şi acest zeŭ unic, care aruncă în umbră figurile majestoase ale luĭ Indra, Varuna, Agni saŭ Vişnu, poartă une-orĭ numele de Visvacarman, de Prajapati, dar maĭ des rĕmâne necunoscut şi nenumit, şi de multe orĭ poetul se întreabă cu neliniştе, «cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?».

La început rĕsări germenul luminos de aur,
El unicul, stăpînitorul lumiĭ era.
El pămêntuluĭ în adâncimĭ temelie puse şi ceruluĭ în înălţimĭ.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
Cel care viaţă dă şi putere, el, al căruĭ reazim
Il cer zeiĭ, nemuritoriĭ:
Căcĭ nemurirea şi moartea sunt umbrele sale.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
El este stăpînul firiĭ celeĭ fără de marginĭ,
A tot ce are suflu, ş'a lumiĭ care viază,
El care pe om cârmueşte şi vietăţile toate.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
Cel a căruia putere munţiĭ acoperiţĭ cu zăpadă,
O prevestesc şi fluviile depărtate şi marea,
Cel ale căruĭ braţe se 'ntind peste zarea întreagă.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
Cel care face văzduhul luminos şi pămêntul neclintit,
Cel care a priponit cerul şi înălţimele albastre,
Cel care a mĕsurat lumina în pînzile de norĭ.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
Cel către care cerul şi pămêntul,
Care din voinţa luĭ s'aŭ zămislit, privesc cu spaimă,
De cum-va aurora din creştetul săŭ străluci-va.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?

Când noianul apelor se respândiră pretutindenĭ,
Purtător de germen, şi născĕtor de luminĭ,
Atuncĭ rĕsări cel ce suflul lumiĭ este.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
Cel care lin pluteşte pe faţa apelor adâncĭ,
Purtător de tărie şi dătător de sănătate,
Cel care singur este zeŭ printre ceilalţĭ zeĭ.
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
El nu ne duce 'n pierzare, el clăditorul de tărie,
Cel ce 'ntins-a cerul şi pavăză adevĕruluĭ să fie,
Cel ce apele 'ntinse şi străveziĭ le revarsă,
Cine este zeul căruia aducem jertfa noastră?
Rig-Veda, X, 121.

Pe când poetul, în nedomirirea sa, se întreabă, cu nelinişte, «cine este zeul căruia aducem jertfa noastră», fără să poată găsi un rĕspuns mulţumitor, spiritul filosofic, maĭ pornit spre îndoială, şi totdauna maĭ îndrăsneţ, rĕspunde prin negarea existenţeĭ orĭ-căreĭ fiinţe divine, prevestindu-ne, încă de pe la finele perioadeĭ vedice, năzuinţa neînfrânată a indianuluĭ de maĭ târziŭ spre negare. Intr'un himn din Rig-Veda, de sigur cel maĭ noŭ şi poate, cel maĭ frumos produs poetico-filosofic din întreaga colecţie de himne şi «al căruia început ne reaminteşte în acelaş timp pe filosofiĭ eleaticĭ din vechea Heladă, pe misticiĭ germanĭ din Evul de mijloc saŭ filosofia luĭ Hegel» şi care a slujit de model luĭ Eminescu în prima satiră, în acest himn, poetul la întrebarea, «cine este zeul căruia aducem jertfa noastră», rĕspunde printr'un cuvînt de îndoială, căcĭ pentru dânsul existenţa zeuluĭ a întrat în ordinea himerelor.

Atuncĭ fiinţa nu era, nicĭ nefiinţa, nicĭ marea văzduhuluĭ,
Nicĭ bolta ceruluĭ albastru în înălţimĭ nu era.
Dar cin'le 'nvăluea? Şi unde tăinuit stătea cel nepătruns?
Era noianul apelor, era genune?
Atuncĭ moarte nu era, nicĭ nemurire,
Nimic nu deosebea noaptea adâncă de ziua luminoasă,
Căcĭ fără suflu trăia Unicul în sine,
Şi 'n afară de dânsul era golul nepătruns.

Iar pretutindenĭ era întuneric, o mare de întuneric,
Şi tăinuit într'ânsul zăcea totul fără viaţă;
Cu spaţiul fără zare era pustiul ţĕrmurit,
Cînd isvorî Unicul din duhul căldurii.
Tot atuncĭ născutu-s'a şi apriga dorinţă,
Care germenul gândiriĭ fu şi al plăsmuiriĭ.
Iar proorociĭ, eĭ înţelepţiĭ, cugetând descoperiră
Intre *a fi* şi *a nu fi* legătura cea veche.
Raza eĭ o urmăriră departe, până'la capĕt:
Să fie oare în prăpastia adâncă, să fie pe 'nălţimĭ?
Din sĕminţa vieţiĭ risipită forţe rĕsăriră pretutindenĭ,
Căcĭ firea zăcea la fund, iar sus puterea şi voinţa.
Dar cine ştie şi cine poate spune,
De unde rĕsărit-a firea 'ntreagă?
De nu cum-va târziŭ născutu-s'aŭ zeiĭ?
Dar cine poate şti, din cotro şi când aŭ apărut şi dânşiĭ?
Numaĭ cel din care lumea 'ntreagă s'a croit,
Orĭ că el însu-şĭ o clădi, orĭ că n'o plăsmui,
Cel care din înălţimile ceruluĭ firmamentul cârmueşte,
El singur numaĭ ştie!—Orĭ poate nicĭ el nu ştie.

«Orĭ poate nicĭ el nu ştie», acesta este cuvîntul unuĭ om în care îndoiala a şters umbra de respect care maĭ rĕmăsese într'ânsul despre atotputernicia zeilor; iar pe portiţa prin care se strecoară îndoiala, această vrăjmaşă neîmpăcată a credinţeĭ, avea să-şĭ facă drum larg spiritul sceptic şi cercetător al filosofuluĭ. Căcĭ în adevĕr în Indiĭ, filosoful nu face alta de cât să reia frământările de gândire ale poetuluĭ religios; iar fructul acestor frământărĭ filosofice şi le-a aşternut el într'o serie de visiunĭ, numite în istoria Filosofieĭ Upanişade.

II.

Cât timp poporul indian se mărginise în hotarele strimte, din ţinutul scăldat de fluviul Ind şi afluenţiĭ săĭ, unde clima era aproape aceeaşĭ cu cea din patria primitivă indoeuropeană, atâta timp el îşĭ putuse desvolta în mod fi-

resc, din germeniĭ de cultură aduşĭ cu sine, o civilisaţie proprie; maĭ ales că atingerile sale cu neamurile strĕine în parte nimicite, în parte alungate, fiind slabe, nu fuseseră în stare să schimbe maĭ nimic din acest mers normal de desfăşurare a culturiĭ. Când însă o bună parte dintre A-rienĭ a fost nevoită să părăsească ţinutul din Pengeab şi să ocupe pământurĭ şi maĭ încăpĕtoare şi maĭ fertile, unde încă de mult se stabiliseră alte neamurĭ, atuncĭ s'a întîmplat o turburare în acel mers normal, turburare născută de altminterĭ, şi dintr'o fundamentală prefacere a caracteruluĭ naţional.

Vechea populaţie împărţită pe clanurĭ se înmulţise prea tare, pentru ca să maĭ poată încape în aceste hotare strîmte. Şirurĭ, şirurĭ de rĕsboinicĭ aŭ pornit spre rĕsărit, pe singura cale deschisă lor înainte, şi, după ce aŭ trecut pustiul larg din Sarasvati, aŭ pătruns în valea roditoare a fluviuluĭ Gange. Aceste clanurĭ rĕsboinice, bine organisate, aŭ supus cu uşurinţă teritoriul, zis Madhya-deça, de la îmbucătura Jamuneĭ în Gange, şi acolo s'aŭ stabilit ele definitiv şi aŭ rĕmas pĕnă în zilele noastre. In mijlocul uneĭ naturĭ impunătoare, precum era cea de la Gange, însuşirile sufleteştĭ primitive ale raseĭ, adică, acea înclinare vĕdită către nemĕsurat, puteaŭ ele oare să rĕmână neatinse? «In centrele marĭ ale civilisaţiuniĭ asiatice, zice un cugetător însemnat, energia raseĭ omeneştĭ este mărginită, am putea zice, înfricoşată de fenomenele care o împresoară. In afară de primejdiile fireştĭ unuĭ climat tropical, maĭ sînt şi aceĭ munţĭ care parcă ating cerul, şi ale căror cline revarsă fluviĭ largĭ, pe care nicĭ o putere omenească nu le poate întoarce din drum, saŭ să le stăvilească cu vre-un zăgaz. Acolo, se găsesc pădurĭ nestrăbătute, ţinuturĭ întregĭ, acoperite cu hăţişurĭ nesfîrşite, iar

dincolo de aceste hăţişurĭ se întind pustiurĭ aride şi fără hotare ; acolo omul îşĭ vede toată slăbiciunea sa şi neputința de a lupta contra puterilor naturiĭ. In afară, şi de ambele laturĭ ale acestuĭ centru imens se află mărĭ largĭ, bântuite de furtunĭ cu mult maĭ îngrozitoare de cât cele din ţinuturile noastre din Europa şi se deslănţue cu aşa furie repede, în cât e cu neputinţă de a se apăra de urmările lor pustiitoare. Şi ca şi cum totul ar fi plănuit în aceste regiunĭ ca să împedice acţiunea omuluĭ, pe această linie lungă de coaste, de la îmbucătura Gangeluĭ şi pênă la capĕtul cel maĭ de sud al peninsuleĭ, nu se află un singur port larg cu adăpost sigur, cu toate că aicĭ ar fi maĭ trebuincios de cât în orĭ-ce altă parte a lumiĭ. Tendinţa acestor fenomene înconjurătoare era în Indiĭ, să inspire temere. De aci s'a născut acea dragoste pentru tot ceea ce este depărtat, acea înclinare către infinit şi acea nepăsare pentru momentul actual care caracteriză toate ramurile inteligenţeĭ indiene». [1])

«Soarele din Indiĭ este teribil, zice Taine, nicĭ o ființă omenească nu-l poate răbda cu capul gol, afară numaĭ de seminţia neagră. Inchipuiţi-vĕ sub un cer înăbuşit, o rasă strĕină eşită dintr'un ţinut temperat, ba chiar rece. Exerciţiile corporale ajung de nesuferit; gustul pentru repaos şi pentru lene începe ; stomacul nu maĭ are trebuinţe ; muşchiĭ se moleşesc; nerviĭ excitabilĭ ; inteligenţa visătoare şi contemplativă, şi veţĭ înţelege îndată cum s'a format straniul popor pe care ni-l descriŭ astă-zĭ călĕtoriĭ : o sensibilitate femeiască şi neliniştită, o fineţe extraordinară de percepţiĭ, un spirit ajuns la hotarele nebunieĭ, capabil de toate furiile, de toate slăbiciunile şi de toate excesele, gata să se desechilibreze la prima ciocnire, vecin cu halu-

1). Buckle, *Histoire de la civilisation en Angleterre*, t. I, p. 159.

cinaţia, cu extasul, cu catalepsia, o imaginaţie foarte aprinsă ale căruĭ vise monstruoase încovoaie şi frămîntă pe om, precum un uriaş ar strivi un verme; nicĭ un sol omenesc n'a dat atât prilej pentru desvoltarea religiunii». [1])

Pe de altă parte populaţia Indieĭ se premenise în treĭ rîndurĭ, iar în valea Gangeluĭ maĭ ales, unde se stabiliseră clanurile rĕsboinice ariene, se formaseră treĭ rîndurĭ de state, dintre care cele maĭ din urmă, statele mongolo-turanice, aŭ ajuns la un grad de cultură destul de înalt; acestea de sigur aŭ trebuit să aibă o influenţă asupra cuceritorilor Arienĭ. Din amestecul cu rasa mongolă şi maĭ cu seamă din împrejurările de viaţă istorică prin care aŭ trecut Indieniĭ, s'aŭ născut în sînul poporuluĭ de la Gange două manifestărĭ particulare, una, de ordine socială, *înfiinţarea castelor* şi alta de ordine morală *concepţia transmigrăreĭ sufletelor*, manifestărĭ care alcătuesc fondul întregeĭ vieţĭ sociale, religioase şi spirituale a poporuluĭ indian. Cum s'aŭ născut aceste două fenomene, iată ce trebue să lămurim, dacă vrem să ne dăm seamă de cuprinsul filosofieĭ Upanişadelor.

Poporul rĕsboinic arian pătrunzênd în câmpia vastă din nordul peninsuleĭ Hindustanice, unde existaŭ de veacurĭ centre politice mult maĭ marĭ şi maĭ civilisate, de cât cele ce le formase el la Ind, a trebuit să lase de o parte nesfîrşitele sale certurĭ, care vrăjmăşaŭ clanurile între ele şi micşoraŭ puterea lor de luptă şi de resistenţă contra streinuluĭ şi, ascultând de glasul uneĭ călĕuze rĕsboinice, să implânteze stăpînirea lor în tot lungul fluviuluĭ Gange. Din această împrejurare ca şi în Europa medievală după invasia germanică, se naşte sistemul feodal, precum îl cunoaştem de aiurea, iar din vechea şi omogena masă a popo-

1). H. Taine, *Nouveaux esssais de critique*, p. 269.

ruluĭ arian s'aŭ desfăcut treĭ clase aparte: una, zisă Kshatriya mariĭ baronĭ feodalĭ, deţinĕtoriĭ puteriĭ materiale a noeĭ societăţĭ, alta, Brahmaniĭ saŭ preoţiĭ cu puterĭ morale nelimitate şi în fine, cea de a treia Vaiçya, saŭ ţĕrănimea agricolă destul de fericită la început, căcĭ avea de lucrat, pe preţul uneĭ dijme derisoriĭ, ogoarele întinse ale nobililor rĕsboinicĭ. Diferenţele între aceste treĭ clase la început nu eraŭ marĭ, aşa în cât să aibă caracterul castelor de maĭ târziŭ: legăturĭ de rudenie între ele se puteaŭ face.

Alt-fel stetea lucrul însă faţă de vechea populaţie mongolă şi neagră: aceasta era numeroasă şi ameninţătoare prin puterea eĭ de resistenţă şi prin puterea eĭ de absorbire. Din această causă, amestecul între cele două lumĭ, cea mongolă şi neagră, anterior aşezată la Gange, şi cea indo-ariană supravenită, trebuia împedicat cu orĭ-ce preţ, saŭ atuncĭ elementele nearice, prin puterea de atracţie ce o exercită pătura primă de popor asupra năvălitorilor, maĭ ales când aceştia sînt puţinĭ numeroşĭ, ar fi sfîrşit să înghiţă cu totul pe ceĭ noŭ veniţĭ. Aşa se explică, pentru ce la vechiĭ Persanĭ, împărţiţĭ şi eĭ în treĭ clase sociale, în resboinicĭ, preoţĭ şi agricultorĭ, diviziunea a rĕmas în hotarele uneĭ specificărĭ de clasă şi nu de castă, ca la Indienĭ, fiind-că în Iran elementul streiн n'avusese viaţă, ci se asimilase de timpuriŭ în masa poporuluĭ arian venit maĭ în urmă. In Indiĭ din contră, s'a alcătuit de o parte o primă divisie, compusă din elementele ariene cu cele treĭ ale sale sub divisiunĭ, şi apoĭ o a doua, formată din elementele nearice, din pătura de popoare mongolo-turanice, numită de către indienĭ Çudra. Cuvîntul de *varna*, adică culoare, întrebuinţat în sanscrita cu însemnarea de castă, arată lămurit, că tocmaĭ diferenţa de culoare a pieleĭ între cele două popoare, a dat naştere de sigur aces-

teĭ concepţiĭ de caste; iar îngrădirea stavilită între lumea ariană şi cea neariană a slujit de basă maĭ târziŭ pentru întocmirea în caste şi a celorlalte treĭ elemente cunoscute de noĭ sub numele de Kshatriyas, Brahmanĭ şi Vaiçyas. Dar nu numaĭ aceasta era să fie singura transformare întîmplată în societatea indiană.

Dintre cele patru caste, cea maĭ puternică şi maĭ cu vază era fără îndoială casta brahmană. Dar aceasta n'avea să dureze mult. Brahmaniĭ, care chemaŭ prin formulele lor pe zeĭ întru apărarea intereselor marĭ naţionale, aŭ trebuit de timpuriŭ să înţeleagă importanţa lor şi prin urmare să conceapă pentru dânşiĭ o stare socială, dacă nu maĭ bună, cel puţin egală cu acea a Rĕsboinicilor, maĭ ales că transformările supravenite în concepţiile religioase ale poporuluĭ indian, înlesneaŭ această tendinţă a preoţilor. In adevĕr, religia acum nu maĭ era întemeiată pe contemplaţia pură a forţelor şi fenomenelor naturiĭ, ci se redusese cu totul la o pronunţare fără căldură şi fără viaţă de formule secĭ şi complicate, menite să înşele şi să atragă pe zeĭ ca printr'o forţă magică. Ceremoniĭ externe, cu un ritual foarte complicat şi cu un aparat şi maĭ complicat de jertfe, iată întreaga viaţă religioasă din aceste timpurĭ; căldura tainică a uneĭ rugĭ ferbinţĭ, făcută cu toată evlavia, şi jertfa adusă cu sufletul smerit, acestea de mult slăbiseră. Se înţelege de la sine, că într'o societate, unde sprijinul zeuluĭ nu se putea căpĕta de cât din corecta împlinire a ceremonialuluĭ jertfeĭ, importanţa claseĭ preoţeştĭ avea să crească tot maĭ mult, pênă când să arunce în umbră şi pe puterniciĭ, şi bogaţiĭ Kshatriyas. Ceea ce s'a şi întîmplat. De altminterĭ căderea casteĭ Rĕsboinicilor era hotărîtă de soartă: interesele acestora intraseră în conflict cu interesele poporaţieĭ agricole, care alcătuia castele Vai-

çyas şi Çudras. Ţărănimea ariană, cât timp avusese cu îndestulare din lucratul ogoarelor hrana zilnică şi împlinirea nevoilor sale, rĕmăsese în linişte şi supunere faţă de Kshatriyas, mariĭ stăpînitorĭ aĭ soluluĭ, plătind regulat dijmele, de altminterĭ nu tocmaĭ grele, impuse de puternicul feodal. Când însă ţărănimea s'a înmulţit şi ogoarele n'aŭ maĭ fost îndestulătoare, atuncĭ conflictul a fost de neînlăturat, căcĭ nemulţumirea stîrnită din aceste cause adâncĭ, n'avea de cât să fie aţiţată de preotul ambiţios, pentru ca să se transforme într'o revoltă pe faţă contra stăpînuluĭ. Dar nicĭ monarhia nu era în maĭ bune raporturĭ cu această nobilime despreţuitoare. Regele, pe vremea marilor cucerirĭ şi ceva maĭ în urmă, era obişnuit să vază cuvîntul săŭ ascultat, iar poruncile sale cu putere de lege. Acum din contră, el ajunsese aproape sub epitropia marilor feodalĭ, care nu îngăduiaŭ să se ridice în hotarele domeniuluĭ lor altă autoritate de cât a lor proprie. Prin urmare, umilirea acesteĭ clase îngâmfate era prima şi ultima condiţie de viaţă pentru autoritatea regală. Meritul Brahmanilor a fost tocmaĭ, să se folosească de aceste ciocnirĭ de interese şi duşmănie între Rĕsboinicĭ de o parte şi regele susţinut de castele Vaiçyas şi Çudras de alta, şi să pue mâna pe putere; aşa în cât statul medieval întemeiat pe virtutea braţuluĭ a trebuit să facă loc unuĭ stat întemeiat pe puterea spirituluĭ, iar înţeleptul Brahman să ocupe situaţia pe care Rĕsboinicul o perduse.

Dar dacă Brahmanul ajunsese, purtat de valul împrejurărilor politice, să dobîndească plenipotenţa în statul indian de la Gange, îĭ era cu mult maĭ greŭ să păstreze această putere, maĭ ales că prin experienţa căpĕtată ar fi putut face şi alţiĭ, ceea ce umilul preot îndeplinise cu atâta succes. Trebuia decĭ găsit un mijloc de apĕrare; şi

acest mijloc este noua concepţie teologică pe care o sădeşte adânc în creerul poporuluĭ arian, concepţie care transformă din temelie societatea indiană, introducênd în mersul civilisaţiuneĭ sale un fenomen de o importanţă culturală extraordinară. In ce constă fondul acesteĭ noĭ concepţiĭ teologice?

Fie-care clasă socială ajunsese, în urma cuceririĭ, nu numaĭ să-şĭ aibă zeiĭ săĭ specialĭ, dar chiar şi un timp anumit pentru aducerea jertfelor; aşa ţăranul Vaiçya îşĭ alesese spre adorare pe demoniĭ furtunelor şi timpuluĭ vijelios, pe sĕlbaticiĭ Maruts, de care atîrna întreaga sa existenţă, Kshatriya din contra îşĭ avea privirile sale aţintite asupra zeilor rĕsboiuluĭ Indra şi Varuna, pe când Brahmanul se închina maĭ cu evlavie luĭ Agni, Soma şi Soareluĭ, închipuit sub forma luĭ Savitar şi Sarasvati, saŭ maĭ ales luĭ Brahmanaspati. Uniĭ, ceĭ dintâĭ, jertfeaŭ toamna, ceilalţĭ vara, iar aceştia din urmă primăvara.

Am vĕzut maĭ sus, la ce proces de transformare fuseseră supuse credinţele religioase ale poporuluĭ indian. Acest proces de transformare începuse prin identificărĭ, care făcuse pe Indienĭ să confunde la olaltă divinităţĭ bine distincte odinioară. Dar dacă toate divinităţile se pot confunda între ele, atuncĭ ele toate trebuesc să fie feţe multiple ale uneia şi aceleaşĭ persoane divine, care se manifestă în chip diferit, în împrejurărĭ şi în locurĭ diferite, iar universul acesta, cu toate fenomenele aparente, nu este de cât o manifestare trecĕtoare a acestuĭ zeŭ unic. Prin urmare, îndărătul acesteĭ lumĭ pe care o putem cuprinde cu simţurile noastre, există o alta suprasensibilă, isvorul misterios al vieţeĭ, din care totul purcede şi în care totul tinde să se piardă. Fiinţa eternă, unică şi suprasensibilă este acel *Brahman*, curat ca seninul ceruluĭ, saŭ spiritul puru-

rea în nemişcare, aşa numitul Atman. După această nouă concepţie teologică, «lumea este un Brahman desvoltat, precum Brahman este lumea încă în germene, nedesvoltată». Toată lumea de aparenţe este un Brahman întrupat şi turburat de dorinţele amăgitoare; iar noĭ cu atât sîntem maĭ apropiaţĭ de Brahman, cu cât ne desprindem maĭ mult de lumea materială, lumea aparenţelor; şi după cum fiinţele şi lucrurile cuprind în sine maĭ mult saŭ maĭ puţin din partea spirituală saŭ din cea materială, cu atâta sînt maĭ depărtate saŭ maĭ apropiate de seninul şi neperitorul Brahman. Cu chipul acesta s'a format un fel de rînduire pe trepte spre spiritualisare, unde sus de tot era Brahman, conceptul abstract, ceva maĭ în jos Brahma, cel cu trup şi suflet, apoĭ treptat maĭ departe eraŭ rînduiţĭ zeiĭ, demoniĭ văzduhuluĭ, sufletele smeriţilor Brahmanĭ, Kshatriyas, Vaiçyas şi în fine Çudras, ca ultimă verigă a acestuĭ lanţ de fiinţe. De aci înainte lanţul se urmează neîntrerupt printr'un alt şir de corpurĭ impure, precum sînt animalele, plantele şi materia neînsufleţită. Fie-care întrupare s'a făcut la rîndul săŭ; iar fie-care fiinţă, pentru ca să treacă dintr'o lume inferioară în alta superioară, maĭ spirituală, trebuia să fi primit pe rînd toate formele intermediare. De aci şi îndrituirea castelor.

Această concepţie aşa întocmită n'ar fi avut nicĭ o influenţă asupra poporuluĭ de rînd, care n'ar fi priceput-o, dacă Brahmaniĭ n'ar fi legat de dânsa ideea *renaşteriĭ după moarte*. Negreşit că sufletele celor sfinţĭ, prin faptul că sînt curate ca lumina, nu maĭ aveaŭ nevoe de hrană, căcĭ partea dorinţelor dispăruse dintr'ânsele; prin urmare raiul luĭ Jama, din vechea credinţă irano-indiană, a trebuit să dispară. Din contra, sufletele celor rĕĭ, care călcaseră în viaţă poruncile legiĭ religioase, eraŭ pedepsite aspru, silite

să zacă în haosul nopţiĭ, în mijlocul unor chinurĭ grozave, pe care imaginaţia aprinsă a sĕrmanuluĭ indian şi le zugrăvea cu multă precisie. Locaşul întunericuluĭ, această nouă vale de plângerĭ, unde copaciĭ în loc de frunze aŭ limbĭ de săbiĭ, unde corbiĭ şi vulturiĭ trăesc din cadavrele celor ce simt toate chinurile dureriĭ, unde oameniĭ, drept pedeapsă, sînt puşĭ să înghiţă cărbunĭ aprinşĭ saŭ să bea plumb topit, pe când fiinţe înaripate, hidoase silesc pe ceĭ nenorociţĭ să se ţie cumpănă pe un fir de fier ars, acest locaş, plin de gemete era învelit, aci de un întuneric adânc, aci era luminat de văpaia flacărilor ce ţîşneaŭ de pretutindenĭ împrejurul morţilor, pentru ça în acea clipă de lumină să vadă bine toată ticăloşia aceleĭ vieţĭ. Pênă şi în groapă, pedeapsa cea mare din viaţă, căldurile tropicale, eraŭ folosite ca să dea şi iaduluĭ nota înfiorătoare a dureriĭ nesuferite. Orĭ-ce om, care în viaţă se purtase după preceptele legiĭ, trebuia, pentru ca să piardă elementele necurate de care era îmbibat, să renască şi să reînceapă o viaţă nouă de om, dintr'o castă superioară: de fusese, de pildă, în viaţa sa anterioară un Çudra, putea, de cum-va purtarea luĭ fusese nepătată, să revie după moarte şi să ia pe pămênt trupul unuĭ Vaiçya, şi tot aşa maĭ departe, pênă ce, lepădând elementele necurate, pe care ilusia deşartă şi dorinţele le adusese sufletuluĭ, să între treptat, treptat în sufletul veşnic în repaos al luĭ Brahman, unde nu-ĭ dorinţă, nicĭ întristare, nicĭ gândire.

In această continuă transmigrare de suflete prin diferitele trepte sociale, era destul o simplă nebăgare de seamă în pronunţarea uneĭ formule de rugăciune, pentru ca truda atâtor vieţĭ trecute să fie zădărnicită şi să silească pe cel căzut în păcat ca să-şĭ reia de jos în sus formele de întrupare, ca să fie, într'un cuvînt, chinuit de dureroasa

transmigrare a sufletelor. Când codicele luĭ Manu zicea: «gândească-se păcătosul câte transmigrărĭ sufletul trebue să facă din propria sa greşală, gândească-se la reînvierile sale din zecĭ de miĭ de milioane de sînurĭ de mamă», şi vom înţelege îndată ce înfiorare adâncă putea să cuprindă pe nenorocitul indian la auzul acestuĭ blestem, el, care într'o singură viaţă gustase atâta durere încât să ceară zeuluĭ, ca o binefacere preţioasă, deslegarea maĭ repede de acest traĭ, plin de durere. Această putere a noiĭ doctrine a fost destul de mare ca să ţie în ascultare pe smeritul arian şi să-l facă să nu murmure nicĭ odată contra aroganţeĭ celuĭ, după doctrină şi maĭ curat şi maĭ aproape de Brahman dintre toţĭ câţĭ trăeaŭ la lumina soareluĭ.

Dar această doctrină a maĭ avut şi alte urmărĭ asupra societăţiĭ indiene: dacă fie-ce pas în această lume ameninţă pe om cu perderea fericireĭ de vecĭ şi-l împinge fără voe către chinul grozav al treceriĭ din treaptă în treaptă de la lumea maĭ materială către cea spirituală, atuncĭ acea viaţă e cea maĭ bună, care ne-ar putea da mijlocul să scăpăm de relele ce ne împresoară. Şi cel maĭ bun mijloc de salvare nu putea fi decât chinuirea de bună voe a trupuluĭ şi a sufletuluĭ în tot timpul acesteĭ vieţĭ scurte. De aci s'a născut idea aceluĭ ascetism sĕlbatic, care a adus transformarea Indieĭ într'o chilie călugărească. Din această credinţă a transmigrăriĭ sufletelor a isvorît aşa dar curioasa tensiune de spirit către *monachism* şi *ascetism*, aşa de încordată în Indiĭ.

Aceasta ar fi starea societăţiĭ indiene în perioada numită Samhita. Nimenĭ n'ar putea spune lămurit, când încetează această perioadă şi când începe cea de a treia, *perioada Brahmana*, căcĭ trecerea între ele se face pe nesimţite.

Precum Rig-Veda îşĭ avusese drept leagăn al formăriĭ sale ţinutul din Pengeab şi precum Yajur-Veda se alcătuise în ţara de la Gange şi Jamuna, tot asemenea şi cultura brahmană, pe care o putem cunoaşte din celebra operă, numită Çatapatha-Brahmana, s'a format la curtea regeluĭ Janaka din Videha. Aicĭ, la curtea acestuĭ rege, găsim noĭ pe filosoful Yajnavalkya, un brahman înţelept, autoritatea nediscutată a noiĭ şcolĭ. Este o perioadă fericită între toate, această perioadă culturală, Brahmana, şi pretutindenĭ se vede o luptă aprigă pentru adevĕr şi ştiinţă, la care iaŭ parte, nu numaĭ preoţiĭ Brahmanĭ veniţĭ din Madyadheça, nu numaĭ nobiliĭ, nu numaĭ smeriţiĭ neguştorĭ Vaiçyas, dar chiar şi elementul femeesc, între care se disting maĭ ales subtila Gargi Vakaknavi şi însăşĭ soţia celebruluĭ fundator al şcoaleĭ din Videha, frumoasa Maitreyi. [1]) O personalitate extraordinară pentru aceste vremurĭ trebue să fi fost regele Janaka, din Videha, renumit atât prin propria sa înţelepciune şi prin agerimea cu care pătrundea orĭ-ce discuţie abstractă, speculativă, cât şi prin sprijinul pe care-l da celor versaţĭ în grelele probleme teologice şi filosofice. Aicĭ, din porunca regeluĭ, se institue concursurĭ de înţelepciune între diferitele şcolĭ teologice, dar maĭ ales între şcolile din Pañcala, care înfăţişaŭ spiritul cel vechiŭ aristocratic şi conservator, şi şcoala alcătuită în centrul din Videha, maĭ democratică şi revoluţionară, pusă sub autoritatea superioară a Brahmanuluĭ Yajnavalkya. In Brihad-Aranyaka, o carte din Çatapatha-Brahmana, întîlnim descrierea, făcută pe larg a unuĭ asemenea concurs.

Regele Janaka, în mijlocul mulţimeĭ adunate cu prilejul uneĭ jertfe, porunceşte să se aducă drept preţ al

1). Schroeder: *Indien's Litteratur und Cultur*, p. 208.

biruinţeĭ o cireadă de 1000 de vacĭ, de coarnele cărora la fie-care se legase 10 pada de aur. «Prea cinstiţĭ Brahmanĭ, zice regele, întreaga cireadă a aceluia să fie, care se va dovedi că este un cunoscĕtor maĭ adânc al luĭ Brahman». Singur Yajnavalkya îndrăsneşte să cearĕ preţul; iar concursul începe. Fie-care dintre Brahmanĭ, care se socotea maĭ iscusit, eşind din rîndul mulţimeĭ, punea înţeleptuluĭ întrebările pe care le bănuia ca maĭ greŭ de deslegat. Aşa de pildă, unul îl întreabă: «Desluşeşte-mĭ, o Yajnavalkya, ce stă cuprins în Brahman cel vĕzut şi cel tăinuit, cine este Atman, care zace în Totul? De ce natură este acest Atman, care stă maĭ presus de foame şi de sete, de patimă şi de întristare, de bătrîneţe şi de moarte? Atman, pe care cunoscêndu-l Brahmanul îşĭ părăseşte copilaşiĭ, îşĭ uită de bunurile sale şi le lasă, şi încetează de a maĭ dori de lume»? La toate întrebările făcute, rĕspunsurile sînt gata şi sînt mulţumitoare, iar filosoful, în faţa mulţimeĭ încântate, părăseşte locul adunăreĭ, după ce şcolarul săŭ avu grije să mâie înainte-ĭ cireada de 1000 de vacĭ.

Starea socială din vremea perioadeĭ brahmane nu este de cât cea cunoscută în perioada anterioară, numaĭ că, sistemul castelor se desăvîrşeşte, închizênd pe oamenĭ în cercurĭ de fier din ce în ce tot maĭ strînse, iar credinţa în transmigrarea sufletelor cu toată perspectiva înfiorătoare a reînvieriĭ şi chinurilor iaduluĭ, pătrunde tot maĭ adânc în creerul poporuluĭ şi-l formează în aşa chip, în cât orĭ-ce revoluţie, orĭ-ce sguduire morală venite de atuncĭ încoace în Indiĭ, nu vor maĭ avea de cât un rĕsunet slab şi o influenţă trecĕtoare asupra firiĭ indianuluĭ. Acum de-abia se stabileşte definitiv natura morală a in-

dianuluĭ, care-l va face să se deosibească îndată de natura morală a orĭ-căruĭ alt popor din univers.

De altminterĭ, pornirea bolnavă către viaţa contemplativă, în care lumea de la Gange se pierde, capĕtă şi maĭ mare impuls prin felul de *educaţie* la care indiviziĭ sînt supuşĭ din leagăn şi pênă la moarte. Un canon de educaţie se respândeşte şi domină peste societatea întreagă, canon care era menit să împietrească societatea şi maĭ bine în castele cunoscute. Acum s'a alcătuit şi s'a desăvîrşit sistemul celor patru *Açramas.* Ce eraŭ acestea?

Fiind-că nimic nu se putea concepe maĭ înalt şi maĭ înţelept de cât ceea-ce fusese consemnat în Vede, idea de a face pe toţĭ Arieniĭ să se împărtăşească cu adevĕrurile cuprinse într'ânsele, s'a închipuit un sistem de împărţire a vieţiĭ în vederea acestuĭ scop. Conform acestuĭ canon omul, de la naştere şi pênă la moarte, trebuia să treacă prin stadiile de Brahmacarin, Grihastha, Vanaprastha şi Samnyasin.

Copilul, în vîrstă de 8—11 anĭ, părăsia căminul părintesc intrând ca ucenic în locuinţa unuĭ Brahman, unde era supus la o disciplină riguroasă. Trebuia să spue rugăciunea de două orĭ pe zi, în revĕrsatul zorilor şi în amurg. Dimineaţa şi seara, în fie ce zi, făcea ocolul satuluĭ cerşind şi aducênd stăpînuluĭ tot ce căpĕta. El nu mânca de cât ce-ĭ dădea maestrul. Aducea apă, căra lemne pentru altar, mătura gunoiul din preajma vetriĭ şi slujea pe stăpînul săŭ şi zi şi noapte. In schimb, acesta îl învĕţa Vedele,[1]) — de unde şi numele de *Brahmacarin,* student al Vedelor, dat şcolaruluĭ, — precum şi toate cunoştinţele folositoare ca să intre în al doilea stadiŭ. In fasa de *Gri-*

1). Max Müller, *Origine et développement de la Religion,* p. 308.

hastha, tînĕrul acum devenit *pater familias*, era obligat pe de o parte să înveţe singur Vedele, iar pe de alta să fie şi el un maestru pentru tinerii ucenicĭ doritorĭ de a şti. Iar când copii săĭ aŭ ajuns în stare să aibă casa lor proprie, atuncĭ menirea arianuluĭ pe pământ s'a împlinit ca parte lumească şi trebue, părăsindu-şĭ căminul şi copii săĭ, să plece singur, saŭ uneorĭ însoţit de femeea sa, să rătăcească prin pădurĭ, să ducă, ajuns un *Vanaprastha*, viaţa de pustnic. In această perioadă, el nu maĭ era supus la mulţimea nesocotită a jertfelor, nicĭ nu maĭ era obligat să pronunţe fără greşală atâtea formule de rugăciune, a căror uitare i-ar fi adus pedeapsa cea nesuferită a reînvieriĭ; acum, la umbra recoroasă a copacilor secularĭ, lângă malul vre-uneĭ ape limpezĭ, în liniştea adâncă a singurătăţeĭ, neturburat de nicĭ-o grijă, nicĭ apăsat de vre-o nevoe, căcĭ roadele copacilor din pădure dedeaŭ cu îmbelşugare hrana trebuincioasă, omul, căzut în contemplarea natureĭ majestoase de la Gange, căuta să pătrunză vĕlul care împresoară originea acesteĭ lumĭ şi să deslege, de se poate, taina universuluĭ, iar din examenul conştiincios, şi cu amĕnuntul făcut şi asupra firiĭ sale propriĭ şi asupra lumiĭ, năzuia să găsească identitatea ascunsă dintre eul săŭ individual şi eul etern, nemărginit, care alcătueşte fondul neschimbător şi neperitor al acesteĭ lumĭ de aparenţe, de ilusiĭ deşarte şi de nemărginită durere. In această direcţie de pioasă vieţuire el era ajutat de cuvîntul pe care-l propovăduia, *Cartea pădurii*, acele Aranyaka, la care maĭ târziŭ se alăturară, ca o chee fundamentală a clădiriĭ filosofice vedice, renumitele Upanişade.

In fine, Brahmanul ajuns la pragul morţiĭ, după ce a avut prilejul să cunoască maĭ de aproape şi prin aceasta să se cufunde cu totul în natura neperitoare a nevĕ-

zutuluĭ Brahman, după ce s'a convins pe deplin de nimicnicia acesteĭ lumĭ trecĕtoare, desbărându-se pentru totdauna de amăgitoarea dragoste a vieţeĭ, luând cu sine blidul şi toiagul cerşetoruluĭ, singurul săŭ bun statornic de aci înainte pe pământ, o pornea în lume, fără adăpost şi fără alt sprijin de cât cuvîntul rugăciuneĭ şi apriga sete de a-şĭ găsi odată sfîrşitul în călĕtoria sa pe această vale de miseriĭ. In acest stadiŭ de *Samnyasin*, numaĭ Brahmanul putea să intre, fiind-că în acest traiŭ lung de chin şi de suferinţe, numaĭ el trebuia şi numaĭ el îşĭ putea curăţi sufletul de toate părţile necurate, care turburaseră esenţa divină de unde isvorîse odinioară.

Din această orînduire a traiuluĭ lor, în care o mare parte a vieţeĭ era ocupată cu cercetarea problemelor asupra lumiĭ nevĕzute, s'a desvoltat şi maĭ mult înclinarea primitivă a indianuluĭ către filosofie. O sete curioasă apucă pe toţĭ de a cunoaşte miezul fenomenelor trecĕtoare ale fireĭ şi de à contempla îndărătul euluĭ fie-căruia, sufletul universal, eul etern al lumiĭ. Eĭ se întrebaŭ, ce este în sine acea forţă nevĕzută, care se dă pe faţă în toate lucrurile din univers, şi dacă acel concept trăeşte în afară de lume şi are conştiinţă de existenţa sa. Şi fiind-că, această forţă universală din care luase fiinţă lumea întreagă, printr'un proces de gândire firesc, o concepuse sub forma repaosuluĭ, de aceea s'a şi născut la poporul indian apriga dorinţă de a se desbăra odată de această viaţă necăjită şi a căuta să pătrundă în acea lume senină a repaosuluĭ, în sînul luĭ Brahman, cel pururea neturburat. Negreşit că uneĭ asemenea porniri a trebuit să corespundă şi o literatură semi-teologică şi semi-filosofică, unde să se dea o aşa zisă deslegare problemelor de maĭ sus. Iar această literatură se numeşte la Indienĭ, Upanişade.

III.

Ce sînt Upanişadele? Upanişadă înseamnă, după cum arată cuvîntul chiar, şedinţă, adunare a şcolarilor împrejurul dascăluluĭ lor. In aceste şedinţe, întocmaĭ ca şi în dialogurile socratice, cu care de altminterĭ Upanişadele se aseamănă prin formă, maestrul încerca să dea rĕspunsurĭ asupra unor probleme maĭ grele, rĕspunsurĭ născute, fie din întrebările elevilor săĭ, fie maĭ ales din dorinţa maestruluĭ de a-şĭ lămuri singur faţă de şcolariĭ săĭ anume cestiunĭ neresolvate încă. De regulă nota dominantă a acestora era: «Cunoaşte-te pe tine însu-ţĭ», dar într'un sens cu mult maĭ adânc de cât acel γνῶθι σεαυτὸν al oracoluluĭ din Delfiĭ. «Cunoaşte-te pe tine însu-ţĭ», adică cunoaşte fiinţa reală, care este fundamentul euluĭ tăŭ şi învaţă să-l găseştĭ şi să-l recunoştĭ în fiinţa neperitoare a tot puternică, în acel *Unu* fără pereche, care este sprijinul lumiĭ întregĭ».[1]) Aicĭ nu trebue să căutăm un sistem filosofic bine întocmit, o explicare a universuluĭ dintr'un principiŭ fundamental odată stabilit, ci avem de a face maĭ mult cu un şir de visiunĭ semi-poetice, semi-filosofice: este încercarea de a cunoaşte în mod cât maĭ precis şi maĭ adânc firea luĭ Brahman.

Am vĕzut maĭ sus, că filosofia Upanişadelor porneşte de la o basă teologică. Ne aducem aminte, cum diferitele aspecte ale naturiĭ întrupate sub forme de zeĭ, dăduseră naştere unuĭ panteon bogat în care ţărmurirea atribuţiunilor şi formelor de divinităţĭ, la început destul de lămurită, sfârşeşte printr'un amestec şi o confusie generală. Din acest amestec de forme, de puterĭ şi de atribuţiĭ de zeĭ, se

1). Max Müller, *Origine de la Religion*, p. 286.

naşte concepţia maĭ înaltă a *Unităţiĭ.* Această unică forţă, care s'a întrupat sub forma unuĭ zeŭ cu numĭ diferite, era pururĭ neadormită şi într'o preschimbare neîncetată; din-tr'ânsa s'a alcătuit tot ceea-ce ne înconjoară şi vedem şi tot ceea-ce este maĭ departe şi nu vedem, adică universul cel fără marginĭ. La început, natura acestuĭ zeŭ este materială, trupească, maĭ târziŭ însă, printr'un proces de gândire din ce în ce maĭ abstract, se spiritualisează tot maĭ mult, fără ca noĭ să putem reconstitui treptele felurite prin care a trebuit să treacă acest proces. Destul că, spre mijlocul perioadeĭ brahmane, în locul fiinţeĭ materiale şi trupeştĭ a numituluĭ Prajapati saŭ Puruşa avem numaĭ două concepte, Atman şi Brahman, care în fond se confundă unul cu celalt. Atman însemna la origine respirare, suflu; dar suflu este şi vêntul care răscoleşte aerul; dar vênt este şi sufletul; prin urmare, sufletul este Atman, esenţa trupuluĭ, firea luĭ ascunsă. Tot asemenĭ şi Brahman, care este tot una cu conceptul rugăciuniĭ, ajunge cu vremea să fie o personificare la început materială, maĭ târziŭ inmaterială şi ca atare să se confunde cu celalt concept inmaterial, cu Atman. Această evoluţiune o încercaseră ideile teologice indiene şi de aci pornesc Upanişadele în cercetările lor filosofice.

Cine este acest Atman, care este natura luĭ Brahman, cum putem ajunge la cunoştinţa lor, iată întrebările pe care şi le pun de predilecţie aceste Upanişade. Incă din Çatapatha-Brahmana se fac asemenĭ încercărĭ de a se da soluţiĭ problemelor, şi dacă Upanişadele vor ajunge la resultate maĭ fericite, metoda însă de cercetare rĕmâne aceiaşĭ. Aşa de pildă, în Brihad-Aranyaka ni se raportă un dialog între regele Ajataçatru din Kaçi şi un mîndru Brahman, Balaki Gargya, dialog privitor tocmaĭ la natura luĭ Atman-Brahman.

Atuncĭ vorbi Gargya: «Acel spirit, care se află în soare, pe acela îl cinstesc eŭ drept Brahman»! Ajataçatru zise: Nu încerca să-mĭ vorbeştĭ despre dânsul, pe el îl cinstesc cu cuvîntul: «tu staĭ ca o călĕuză şi un rege al făpturilor toate»! «Cine ast-fel îl cinsteşte, acela şi călĕuză şi rege al fapturilor va fi»!

Vĕzênd Brahmanul, că regele este cu mult maĭ cunoscĕtor, iĭ spune maĭ departe, că «el cunoaşte spiritul care zace în lună, şi-l cinsteşte ca pe un Brahman». Dar rĕspunsul sună în acelaş chip ca înainte, în semn de cunoaştere; atuncĭ Brahmanul iĭ recomandă pe rînd, ca fiind Brahman, aci fulgerul, aci vêntul, aci focul, aci apa; dar la rĕspunsul regeluĭ mereŭ ştiutor, trece tot la principiĭ din ce în ce maĭ abstracte şi-ĭ recomandă «sunetul care se ridică în urma paşilor unuĭ om mergênd», «spiritul care apare ca o umbră» şi în fine la capĕtul ştiinţeĭ sale, zice: «Spiritul care se află în suflet, pe acela îl cinstesc ca pe un Brahman». Dar şi aci regele îl face să-şĭ vadă ignoranţa şi în faţa Brahmanuluĭ înmărmurit, Ajataçatru se hotărăşte să-ĭ arate el taina lucruluĭ.

Il duce la un om adormit, pe care încearcă să-l deştepte, chemându-l cu numele spirituluĭ, socotit de Gargya drept Brahman şi strigă: „O, tu puternice în veşminte trenţăroase, tu rege Soma“ Omul însă rĕmase nemişcat. Atuncĭ atingêndu-l cu mâna îl deşteaptă. Ajataçatru zice: „Pe când acest om zăcea aicĭ adormit, unde se afla oare conştiinţa spirituluĭ săŭ, şi de unde s'a întors acum“? Fiind-că Gargya nu ştia nicĭ aceasta, regele urmă maĭ departe, arătându-ĭ:

„Când cine-va a dormit în acest fel, atuncĭ spiritul format din cunóştinţă prin propria sa vrere, a absorbit în sine cunoştinţa organelor vieţiĭ şi zace ast-fel în spaţiul cuprins între pereţiĭ inimeĭ; când golul acesta a fost împlinit, atuncĭ se zice că omul a adormit; în această clipă mirosul a pierit, graiul a tăcut, ochiul s'a împăiejinit, urechea a asurzit, şi însă-şĭ viaţa par'că nu maĭ este.

„Şi orĭ în cotro în vis ar rătăci el, într'acolo şi lumile luĭ se află; atuncĭ el se poartă ca şi un rege puternic saŭ ca un Brahman înţelept, saŭ ca orĭ şi cine, mare printre ceĭ marĭ saŭ mic printre

ceĭ micĭ. Şi după cum un rege puternic ia cu sine pe supuşĭ şi-ĭ poartă cu sine după plac, în hotarele ţinutuluĭ săŭ, tot asemenĭ şi spiritul ia cu sine spiritele organelor şi le poartă după plac în interiorul trupuluĭ săŭ".

Dar fiind-că şi acest spirit încearcă în vis modificărĭ, este neliniştit şi sufere, regele în fine îĭ spune, că Atman-Brahman, cel adevĕrat este spiritul adormit şi fără vise.

„In această stare sufletul, întocmaĭ ca un copil saŭ ca un rege mare, care, atingênd treapta cea maĭ înaltă a plăceriĭ, se odihneşte, tot asemenea şi el se odihneşte. Şi precum un păiajen îşĭ ţese firul din sine, şi precum din văpaia aprinsă scapără mărunta scântee, tot asemenĭ din acest Atman isvorăsc toate mădularele vieţiĭ, toate lumile, toţĭ zeiĭ şi fiinţele toate. Numele săŭ tăinuit este: realitatea realităţiĭ; adică spiritele organelor sînt realitatea, iar el este realitatea lor". [1])

Acest concept este precisat maĭ bine într'o adevĕrată Upanişadă, în aşa zisa Chandogya-Upanişad.

„Fiinţa desbărată de păcat, desbărată de bătrâneţe, de moarte şi de durere, de foame şi de sete, ale căreia dorinţe sînt cu adevĕrat, şi ale căreia sfaturĭ nu înşală niciodată, iată ceea-ce trebue căutat, iată ce trebue încercat a înţelege. Cel care a găsit această fiinţă şi o înţelege va dobândi lumile toate şi tot ceea-ce doreşte". Aşa vorbi Prajapati.

Şi Demoniĭ şi Zeiĭ auzind cuvintele înţeleptuluĭ, pentru ca să se lumineze, trimiseră către Demiurg ca şcolarĭ, primiĭ pe Virocana, ceilalţĭ pe Indra. Prajapati îĭ puse să se oglindească într'un vas cu apă şi să spue, ce vĕd înăuntru şi ce nu înţeleg din Atmanul lor. «Ne vedem cu înfăţişarea noastră, semĕnând pênă şi la unghiĭ şi la firul de pĕr», rĕspunseră eĭ. «Impodobiţi-vă, zise Prajapati, şi privind în apă, spuneţi-mĭ ce vedeţĭ». «Precum aci de faţă stăm, o prea cinstite, frumos împodobiţĭ, cu veşminte frumoase îmbrăcaţĭ, tot asemenĭ apărem ş'acolo frumos împodobiţĭ, cu veşminte frumoase îmbrăcaţĭ». El zise: «Acesta este Atman, acesta pururea nu piere, şi de nimic nu se

1). Dr. Deussen, *Sechzig Upanischad's des Veda*, 1897, p. 410.

teme, acesta este Brahman. Amândoĭ plecară cu inima voioasă. Prajapati urmându-ĭ cu ochiĭ, şi zîmbind, cugetă: «Iată-ĭ că se duc, fără să fi vĕzut, fără să fi cunoscut pe Atman! Care dintre eĭ amândoĭ va urma această doctrină, Deva orĭ Asura va pieri».

Demonul înţelesese, că Atman era trupul săŭ, partea sa materială şi că de partea sa trupească trebue să îngrijească, de dânsa să se bucure, pentru ca să dobândească ambele lumĭ şi cea de dincoace şi cea de dincolo de mormînt; pe când Indra înţelesese din contra, că e vorba numaĭ despre *imaginea* trupuluĭ săŭ. Pe drum însă acesta din urmă, nedomirit şi cuprins de nelinişte, se întoarse avênd în mână surcele, semnul şcolărieĭ sale, şi zise: «O prea înţeleptule, dacă trupul este frumos împodobit, dacă cu veşminte frumoase este îmbrăcat, de asemenĭ şi Atman este frumos împodobit şi cu veşminte frumoase îmbrăcat, va fi aşa dar orb, dacă trupul e orb, va fi şchiop, dacă trupul este şchiop, ştirbit, dacă trupul este ştirbit şi va peri, când va peri şi trupul. Nu vĕd nimica bun în această învĕţătură».

Prajapati, simţind adevĕrul celor spuse, după ce făcu pe Indra să rĕmâe ca şcolar alţĭ 32 de anĭ, ca şi maĭ înainte, iĭ zise: «Cel care voios se perde în chimera visuluĭ, acela este Atman; cel care nu piere nicĭ odată, n'are teamă de nimic, acela este adevĕratul Brahman». Dar nicĭ acest rĕspuns nu putu mulţumi pe cercetătorul Indra, căcĭ «şi în vis Atman poate fi isbit de durere şi în vis poate plânge», cugeta el. Pentru a treia oară se întoarse la maestrul săŭ, care după ce-l maĭ opri ca şcolar alţĭ 32 de anĭ, iĭ spuse: «când omul este adormit şi se odihneşte în repaosul absolut, fără vise, atuncĭ a intrat în natura luĭ Atman». Dar nicĭ acum nu se mulţumi pe deplin Indra,

care pornit spre casă înţelese că cufundarea euluĭ propriŭ în natura euluĭ etern, cel fără de vise, inconştient, însemna nimicirea totală a fiinţeĭ sale. Se întoarse din noŭ către atotştiutorul Prajapati, care văzêndu-l aşa de trist şi abătut, il maĭ ţinu încă 5 anĭ, iar ca încheiere iĭ spuse:

„O Maghavan,—o apelaţie a zeuluĭ Indra,—acest corp în adevĕr este peritor, şi de aripa morţiĭ adumbrit; el slujeşte drept locaş luĭ Atman, care este fără trup şi nemuritor. Atâta timp cât învelişul de lut îl păstrează, supus este Atman dureriĭ şi plăcerilor este pradă; căcĭ odată ce s'a întrupat, nu poate nicĭ de durere să scape, nicĭ de plăcere să fugă. Pe cel neîntrupat însă, nu-l maĭ atinge nicĭ durerea, nicĭ plăcerea nu-l maĭ momeşte.

Neîntrupat este vêntul şi ca dânsul neîntrupate sînt noriĭ, fulgerul şi tunetul. Şi precum aceste se înalţă din întinderea văzduhuluĭ, în care ele staŭ zăcênd, ca şi sufletul în trup, şi, pătrunzênd în lumina cea curată, ajung una cu propria lor formă, tot asemenĭ şi spiritul, în clipa de repaos a visuluĭ, părăsind lutul, se înalţă spre lumina cea curată, unde îşĭ găseşte şi îşĭ apucă forma sa, care este spiritul cel mare, cel care rătăceşte pe cărărĭ cunoscute sie-şĭ. Ajuns în această stare, el şi-a uitat de legătura sa cu trupul, alăturĭ de care Prana, nesăţioasa dorinţă, il înjugase ca pe o vită.

Când ochiul se îndreaptă spre văzduhul ceresc, atuncĭ este el, spiritul care veghează, iar ochiĭ organul vederiĭ; şi cel ce simte parfumul este Atman, iar prin organul mirosuluĭ el simte; şi cel care vorbeşte este Atman, iar glasul numaĭ un mijloc de vorbă; şi cel care aude este Atman, iar urechea o unealtă; şi cel care pricepe este Atman, iar mintea este ochiul săŭ divin, care cuprinde şi mĕsură trecutul şi viitorul; şi cu acest ochiŭ divin, cu mintea, gustă el plăcerile toate şi se bucură de dânsele. Şi numaĭ acela dobândeşte lumile toate şi toate plăcerile le gustă, care a găsit pe acest Atman şi-l cunoaşte".

Filosoful indian arătase prin această Upanişadă, că între partea trupească a fiinţeĭ omeneştĭ şi spiritul săŭ, există o deosebire fundamentală, că între natura euluĭ individual şi natura euluĭ universal, care se arată nouă prin mişcarea trupuluĭ, este o desăvârşită asemĕnare, că în fine unificarea acestor două spirite se poate face prin somnul adânc şi fără vise. Inainte însă de a se întreba, care dintre aceste două lumĭ este maĭ adevĕrată cea materială, schimbătoare,

lumea dată de simţurile noastre, saŭ cea universală, ființa luĭ Atman-Brahman, filosoful indian încearcă maĭ întâĭ să deslege şi să cuprinză sub formă de atribute natura intimă a acestuĭ concept abstract, a aceluĭ *Eŭ* universal. Şi fiind-că nimic positiv nu poate spune, atuncĭ încearcă să-ĭ determine firea prin enumerarea a tot ceia ce nu este. «Eĭ este neperitorul, care nicĭ mare, nicĭ mic nu este, nicĭ scurt, nicĭ lung, n'are sânge, nicĭ grăsime, fără umbră, fără întuneric, fără ochĭ, fără urechĭ, fără glas, fără simţire, fără strălucire, fără suflu, fără faţă, fără nume, n'are rude, nu îmbătrâneşte, nicĭ nu moare, n'are resunet, e fără început şi fără sfârşit, fără miez şi fără coajă......Căcĭ acesta este neperitorul, el este vederea nevĕzută, el auzul neauzit, cugetarea necugetată, cunoştinţa necunoscută; şi afară de dânsul altă vedere nu este, nicĭ altă cugetare, nicĭ altă cunoştinţă. Acesta este în adevĕr neperitorul din care văzduhul este ţesut şi de care spaţiul este pătruns».

Există nemurirea, există ceva real în această lume pe care ne-o dă simţurile, iar cunoştinţa se perde odată cu intrarea noastră în Brahman? Iată cu ce se ocupă o altă Upanişadă, intitulată Yajnavalkya şi Maitreyi. Yajnavalkya, înţeleptul Brahman, despre care am vorbit maĭ sus, părăsindu-şĭ căminul ca să se facă pustnic, chiamă pentru ultima oară pe cele două soţiĭ a'e sale, Katyayani şi Maitreyi, cea frumoasă şi cea înţeleaptă, şi le împarte bunurile sale. In momentul din urmă însă, Maitreyi simţind amărăciunea despărţiriĭ, pentru a-l face să petreacă cu dânsa încă un timp, îl întreabă: «Doamne dacă pămêntul întreg cu toate comorile sale mi-ar aparţine, spune-mĭ aş putea fi nemuritoare»? «Nu, răspunse Yajnavalkya, căcĭ atuncĭ viaţa ta nu s'ar deosebi întru nimic de viaţa celor avuţĭ; şi nimenĭ să nu spere prin bogăţie nemurirea s'o capete.

Iar tu, fiind-că 'mi-eştĭ dragă, vino, şezĭ, să-ţĭ desluşesc lucrul şi ia seama la spusele mele».

„Intr'adevĕr, nu de dragul soţuluĭ ne este soţul drag, ci de dragul luĭ Atman ne este drag soţul. Intr'adevĕr, nu de dragul femeiĭ ne e dragă femeea, ci de dragul luĭ Atman ne este femeea dragă. Intr'adevĕr, nu de dragul copiluluĭ ne e copilul drag, ci de dragul luĭ Atman ne e drag copilul. Intr'adevĕr, nu de dragul Brahmanuluĭ ne e Brahmanul drag, ci de dragul luĭ Atman ne este drag Brahmanul. Intr'adevĕr, nu de dragul lumiĭ ne e dragă lumea, ci de dragul luĭ Atman ne e lumea dragă. Intr'adevĕr, nu de dragul zeilor ni sînt zeiĭ dragĭ, ci de dragul luĭ Atman ni sînt dragĭ zeiĭ. Intr'adevĕr, nu de dragul făpturilor ni sînt făpturile dragĭ, ci de dragul luĭ Atman ni sînt dragĭ făpturile. Intr'adevĕr, nu de dragul universuluĭ ne este universul drag, ci de dragul luĭ Atman ne este drag universul. Ele toate, atâta preţ aŭ pentru noĭ, întru cât în sine cuprind ceva din esenţa luĭ Atman. Căcĭ aceştĭ Brahmanĭ, aceste lumĭ, aceştĭ zeĭ, aceste făpturĭ, acest univers, toate aceste sînt Atman".

Şi tot aşa urmează înţeleptul maĭ departe, arătându-ĭ, că Atman, subiectul cunoaşteriĭ în noĭ, este purtătorul acesteĭ lumĭ, care n'are fiinţă de cât printr'ânsul. Universul care s'a născut din acest Atman-Brahman, nu trăeşte de cât numaĭ prin substanţa luĭ Atman cuprinsă în sine, precum sunetele scoase dintr'o lăută nu se aud de cât numaĭ când lăuta rĕsună. Nimic nu are fiinţă dacă nu conţine o părticică, fie cât de neînsemnată, din această esenţă neperitoare, din acest Atman, precum nimic nu este durabil fără acest element cu neputinţă de cuprins cu simţurile noastre. «Şi precum o bucată de sare aruncată în apă se topeşte şi n'o maĭ poţĭ scoate, dar, orĭ de câte orĭ aĭ gusta lichidul, îl veĭ găsi sărat; tot asemenea, o Maitreyi, această fiinţă mare, fără marginĭ, fără hotare, o cunoştinţă numaĭ, isvorăşte din aceste elemente şi se cufundă într'ânsele. Odată el dispărut, cunoştinţa nu maĭ este, aceasta ţi-o pot spune, o Maitreyi».

Dacă dar Atman-Brahman este unicul, el singur eternul şi neperitorul, dacă el singur este neînlănţuit de amă-

girea deşartă a plăcerilor, fiind că el numaĭ n'are în sine nimic din materia schimbătoare şi supusă disparițieĭ, dacă din sînul acesteĭ substanțe isvorăsc lumile toate, precum din foc rĕsar scânteile de lumină şi din păiajine firul săŭ țesut, dacă numaĭ el singur este real, atuncĭ cum rĕmâne cu această lume materială, cuprinde ea în sine ceva măcar nesupus vremiĭ şi morțiĭ de neînlăturat? Dacă lumea simțurilor noastre trăeşte numaĭ întru cât cuprinde în sine elemente din esența divină a veşniculuĭ Brahman, atuncĭ ea nu poate fi de cât o amăgire de fie-ce clipă a simțurilor noastre, nu poate fi de cât un produs al închipuiriĭ noastre, produs fără nicĭ un fundament real, care ne înşală pe noĭ precum a înşelat pe toțĭ câțĭ aŭ trăit înaintea noastră. Filosoful indian din evoluție în evoluție ajunsese la capĕtul cugetăriĭ sale şi trebuia neapărat să ia o posiție asupra acesteĭ cestiunĭ: între lumea aparențelor pe care ne-o dă ilusia simțurilor şi lumea cea eternă a realitățiĭ, a firiĭ prin excelință, există oare raporturĭ şi dacă există, de ce natură pot fi ele? Am vĕzut maĭ sus că «nimic n'are ființă dacă nu conține o părticică, fie cât de neînsemnată, din această esență neperitoare, din acest Atman, precum nimic nu este durabil fără acest element cu neputință de cuprins prin simțurile noastre».

Prin urmare, negarea orĭ-căreĭ existențe a materieĭ, ar însemna negarea raporturilor între aceste două lumĭ; negarea uneia era o consecință a negăriĭ celeilalte. Pentru prima oară în istoria civilisațiuniĭ omeneştĭ, cugetătorul îndrăzneşte să nege realitatea lumiĭ externe şi să afirme, că tot ceea-ce ne împresoară este o ilusie curată. Acelaş lucru se întâmplă, ceva maĭ târziŭ, în Helada, în sînul şcoaleĭ eleatice, cu care de altminterĭ desvoltarea gândirilor cuprinse în Upanişade are atâtea raporturĭ.

Xenofan din Colofon recunoscuse identitatea absolută între Univers şi acel *Unul*, neperitor şi o exprimase această identitate sub formula, ἓν καὶ πᾶν. Parmenides recunoscuse şi el pe acel ἓν al luĭ Xenofan, dar acest concept îl pune în oposiţie vie cu fenomenele naturiĭ, fenomene multiple, schimbătoare şi trecĕtoare. El, ca şi filosoful indian, dă aceluĭ ἓν, atotputernic, atribuţiile de nemărginit, nedeterminat, nenăscut şi neperitor, precum maĭ departe admite, că universul numaĭ într'atât are o realitate, întru cât conţine ceva din esenţa neperitoare a luĭ ἓν. Cu alte cuvinte, raporturile între firea adevĕrată, singură reală, şi lumea simţurilor, sînt foarte slabe.

Maĭ rĕmâne un singur pas de făcut şi anume, lumea simţurilor noastre este o ilusie, prin urmare nu există, căcĭ pluralitate nu există; ceea-ce există este numaĭ acel ἓν, indistructibilul, perfectul, eternul şi neschimbătorul. Lucru pe care-l afirmă maĭ târziŭ un alt eleat, Zenon.

Dacă lumea simţurilor este un produs al ilusieĭ, atuncĭ ce este moartea, ce este viaţa? Există moarte, există disparitie? Şi după moarte, ce devine sufletul nostru, scânteia de lumină isvorîtă din văpaia seninuluĭ Brahman? Rĕspunsul la aceste întrebărĭ ni-l dă una din cele maĭ frumoase Upanişade, din câte ne-a lăsat literatura vedică, aşa numita Katha-Upanişad, după numele unuĭ înţelept Brahman, Katha.

Uçan, un Brahman, făgăduise zeuluĭ jertfa cea mare, numită Sarvamedha, jertfă în care omul trebuea să dea tot ceea-ce are maĭ scump. Naciketas, fiul săŭ, vĕzênd cum vitele părinteluĭ săŭ iĭ sînt luate de preoţĭ, ajunge deodată la idea, că toate bunurile pămênteştĭ sînt trecĕtoare şi că nimic nu este neperitor; desgustat de viaţă, întreabă pe părintele săŭ pênă la a treia oară: «Pe mine cuĭ mĕ

veĭ da»? «Te voiŭ da şi pe tine morţiĭ», rĕspunse mâniat părintele. «Mulţĭ vor veni după mine şi mulţĭ maĭ 'nainte luat-aŭ această cărare. Ce va face cu mine Yama, zeul morţiĭ»? întreabă liniştit copilul. «Priveşte în urma ta şi vezĭ soarta celor ce aŭ fost, priveşte înaintea ta şi vezĭ soarta celor ce vor fi. Muritorul, ca un bob de grâŭ rĕsare şi ca un spic înalt ajunge matur». Jertfit Naciketas se coboară în locaşul morţiĭ, printre umbre. Din întîmplare Yama lipsea şi copilul rĕmase fără onorurile cuvenite unuĭ Brahman. Zeul, ca să-l împace, îl puse să aleagă treĭ dorinţe. Cele două dintăĭ îĭ şi fură pe dată împlinite, pentru cea de a treia însă se iscă neînţelegere.

„Când un om a murit, uniĭ zic că există, alţiĭ că nu. De această îndoeală scapă-mĕ, şi aceasta aş vrea de la tine s'o aflu, aceasta este dorinţa mea cea de a treia". Rĕspunse Moartea: „Asupra acestuĭ lucru şi zeiĭ odinioară eraŭ nedomiriţĭ, căcĭ nu-ĭ uşor de pătruns cu mintea. Alege, o Naciketas, altă dorinţă, nu mĕ lega de făgăduiala dată, dărueşte-mi-o mie". Brahmanul însă rĕmase neclintit şi Moartea, care încerca să-l îmbie cu alte darurĭ urmează: „Alege putere de viaţă de o sută de orĭ maĭ mare. s'ajungĭ să-ţĭ vezĭ strănepoţiĭ, alege vite multe, elefanţĭ, aur şi caĭ frumoşĭ; alege un ţinut mare de pămênt şi trăeşte atâţĭ anĭ cât pofteştĭ; alege comorĭ şi viaţă îndelungată, dacă ţi se pare această dorinţă maĭ atrăgĕtoare. Fiĭ mare pe acest pămênt, o Naciketas, te las să te bucurĭ de toate plăcerile vieţiĭ; dorinţe, care cu greŭ le-ar putea dobândi lumea muritorilor, toate dorinţele câte ţi-ar face plăcere, alege tu! Pe acele fecioare încântătoare, purtate în car şi cu harfe, pe fecioarele Apsaras, şi asemenea lucru nu pot dobândi muritoriĭ, ţi le dăruesc ţie, pe tine să te slujească, o Naciketas, dar nu mĕ maĭ întreba asupra morţiĭ". Naciketas însă rĕmâne nestrămutat: „Zilele trecĕtoare, o Moarte, nimicesc muritoruluĭ puterea simţurilor sale, iar viaţa întreagă este scurtă, căcĭ ale tale sînt darurile, al tăŭ este danţul şi cântul. Şi nu bogăţia face pe om mulţumit; căcĭ, putem noĭ oare stăpâni în pace această bogăţie, când te zărim pe tine? Noĭ atât trăim cât ne îngăduĭ tu, Moarte; ci eŭ am ales această dorinţă. Asupra acesteĭ îndoelĭ neliniştitoare, o Moarte, în cearta cea mare, tu, învaţă-mĕ. Aceasta, ce stă ascuns în cutele viitoruluĭ şi nu alta aleg eŭ, Naciketas".

Moartea, legată de cuvîntul dat, începe să-şĭ desfăşure ştiinţa:

„Nebuniĭ, care zac în întuneric, deşi se cred înţelepţĭ şi se îngâmfă în deşarta lor ştiinţă, merg dibuind ca un orb călĕuzit de un alt orb. Problema viitoruluĭ nu se ridică înaintea copiluluĭ fără grijĭ, care se lasă pradă amăgirilor bogăţieĭ. „Aceasta este lumea, alta nu maĭ este". cugetă dânsul şi din noŭ cade în puterea mea.

„Inţeleptul, care prin cercetarea propriuluĭ săŭ eŭ, recunoaşte pe vechiul zeŭ, pe cel cu greŭ de vezut, pe cel cu întuneric acoperit, ascuns într'o peşteră tainică, pe cel ce în prăpastie şade, lasă în urmă-ĭ departe şi plăcerea şi durerea.

„Atman, conştiinţa nu se naşte, nicĭ nu piere, nicĭ a rĕsărit din ceva, nicĭ are să se prefacă în ceva. Fiinţa veche nu are început şi aceasta din eternitatea eternităţiĭ; el ucis nu poate fi, deşi trupul i-a fost ucis. Atman este maĭ mic de cât ceea-ce este mic, maĭ mare de cât ceea-ce este mare, ascuns înăuntrul omuluĭ. Cel care este liber de dorinţe şi liber de durere este, vede adâncimea acestuĭ Atman prin harul ziditoruluĭ.

„Deşi stă loculuĭ, el rĕsbate spaţiul; deşi zace, el rătăceşte pretutindenĭ. Cine afară de mine poate recunoaşte pe zeul care se bucură în sine şi nu înveseleşte pe nimenì? Şi pe acest spirit nu-l putem cuprinde nicĭ cu ajutorul cărţilor sfinte, nicĭ prin înţelepciune, nicĭ prin învĕţătură multă. Numaĭ cel pe care Atman îl alege, numaĭ acesta poate să-l cuprindă; iar Atman îl alege ca pe un bun al săŭ.

„Prin urmare, vin, să-ţĭ anunţ taina viitoruluĭ, cuvîntul veşnic, şi ce se face cu eul nostru, după ce moartea l'a atins cu aripele sale. Uniĭ renasc ca fiinţe vieţuitoare, mulţĭ se prefac în lemne, alţiĭ în piatră, fie-care după faptele sale şi după îmboldirea sa sufletească. Dar el, spiritul cel ales, care veghează pururĭ în noĭ, în timpul somnuluĭ, făurindu-ne chimere peste chimere, acesta se numeşte Strălucitorul, el Brahman, el Nemuritorul. Lumile toate pe dânsul se reazimă şi dincolo de el nimic nu maĭ este. Şi aceasta este.

„Şi după cum scânteia, odată apărută în lumina vieţiĭ de sine, se va colora în chip diferit, după substanţa pe care o va arde, tot asemenea şi acest Unul, deosebit va fi în toate lucrurile, după fiinţa în care va pătrunde, deşi în sine e acelaş. Şi după cum soarele, ochiul universuluĭ, nu se murdăreşte de petele pămĕntuluĭ, pe care ochiul le vede, tot asemenea şi Unul Atman, care trăeşte în orĭ-ce lucru, nu poate fi turburat de durerile lumiĭ, odată ce în afară de dânsa se află.

„El este un cugetător etern, care se gândeşte la lucrurĭ trecĕtoare; deşi unul singur, împlineşte dorinţele multora. Iar înţeleptul care l-a cuprins cu mintea sa deşteaptă, acela a dobândit viaţa de-apururea şi eterna linişte.

„Când toate poftele care mişunaŭ în suflet aŭ fost potolite,

atuncĭ cel supus morţiĭ făcutu-s'a nemuritor şi s'a cufundat în Brahman.

„Când toate legăturile de dragoste aŭ fost rupte aicĭ pe pămênt, atuncĭ cel supus morţiĭ făcutu-s'a nemuritor: iar ştiinţa mea aicĭ îşĭ găseşte capĕtul".

Aceste câte-va paginĭ din filosofia Upanişadelor sînt de ajuns, sperăm, ca să ne dea o idee înaltă despre frumuseţea acesteĭ manifestărĭ a spirituluĭ indian şi să îndrituească în parte spusa filosofuluĭ german, Schopenhauer: «Citirea acestor Upanişade este cea maĭ instructivă şi cea maĭ înălţătoare ce poate fi în lume; ea a fost mângâerea vieţiĭ mele, precum are să fie şi a morţiĭ mele».

EGIPTENII

ŞI PATRIA PRIMITIVĂ SEMITĂ.

Apropos de istoria Orientuluĭ de dl. P. Răşcanu.

Părerea pe care am avea-o asupra manualuluĭ de istoria Orientuluĭ de dl. Răşcanu, ar putea fi identică cu cea exprimată, în «Convorbirĭ literare» relativ la istoria Romană, dacă valoarea acesteĭ noĭ cărţĭ n'ar creşte cu greutatea întîmpinată de autor la alcătuirea eĭ. Istoria Romană a fost aşa de mult cercetată, evenimentele politice din Roma aŭ făcut obiectul atâtor discuţiĭ pasionate între învĕţaţĭ, originile statuluĭ roman, ca şi succesivele transformărĭ la care a fost el supus, aŭ dat naştere la atâtea scrierĭ istorice, începênd cu timpurile maĭ noĭ, în cât, pentru autor, toată greutatea sta în a face cunoştinţă numaĭ cu bibliografia privitoare la istoria Romană, în a-şĭ asimila bine teoriile diverse asupra originilor, formăriĭ şi dispariţiuniĭ poporuluĭ roman, apoĭ în a expune vederile sale în chipul cel maĭ limpede şi maĭ firesc, pentru ca toată sarcina ce-şĭ impusese singur să fie definitiv şi cu bine împlinită. Pentru istoria Orientuluĭ lucrul e maĭ greŭ: aci asistăm la o reînoire fundamentală a vederilor noastre din ultimile deceniĭ, pentru ca să nu maĭ vorbesc de vederile istoricilor din veacul trecut. Descoperirile care se fac continuŭ pe pămêntul vecheĭ Mesopotamiĭ sînt aşa de bogate

şi aşa de surprinzĕtoare în spusele lor, în cât vechile pĕrerĭ trebuesc să fie înlocuite cu altele noĭ şi uneorĭ tocmaĭ diametral opuse. In amănunţimĭ maĭ ales totul s'a prefăcut. Nicĭ o listă regală, nicĭ o înşirare de dinastiĭ, care maĭ acum câţĭ-va anĭ păreaŭ stabilite definitiv şi definitiv intrate în domeniul ştiinţific al istorieĭ, n'aŭ rĕmas neclintite, schimbărĭ capitale le fac să fie neutilisate. Regĭ vechĭ, ca şi lumea, se vĕd deodată detronaţĭ din cinstea lor de alţiĭ maĭ însemnaţĭ şi maĭ bătrênĭ. Sapa archeologuluĭ, pe fie-ce zi, scoate la lumină lumĭ noĭ, care sînt cu atât maĭ interesante cu cât ne vorbesc într'o limbă de abea înţeleasă de noĭ. Abea dacă sîntem în stare să tragem în liniĭ largĭ conturele nehotărîte ale personagiilor politice care aŭ stat pe scena lumeĭ maĭ aproape de noĭ; încolo, popoarele maĭ vechĭ şi călĕuzele lor se îmbulzesc în aşa chip şi se înfăţişează ochilor noştriĭ cu imaginĭ aşa de şterse, în cât nicĭ odată nu sîntem sigurĭ de ceia ce vedem; căcĭ nu vedem adeseorĭ de cât nişte umbre uşoare, care se agită şi se amestecă între ele, fără să ştim cine sînt, ce interese particulare aŭ şi maĭ cu seamă ce resultate aŭ mişcările lor.

Şi să nu se creadă că aceste greutăţĭ, pe care le întîmpinăm în studiul istorieĭ popoarelor orientale, provin numaĭ din pricina depărtăriĭ acelor evenimente de lumea noastră de astă-zĭ, perspectiva fiind de maĭ departe luată, lucrurile ar părea în proporţiĭ maĭ mărunte, dar nicĭ de cum cu conturele nesigure, ci maĭ mult provin de la felul isvoarelor noastre. Avem, spre pildă, perioade marĭ istorice în care isvoarele sînt aşa de bogate, aşa de amĕnunţite în relatările lor, că se poate urmări nu numaĭ desfăşurarea evenimentelor, dar putem alcătui raporturile lor causale; din contră, sînt alte perioade şi maĭ lungĭ, în care isvoarele sînt aproape mute; din când în când întîl-

nim câte o inscripţie în care ni se povestesc cu emfasă faptele marĭ ale vre unuĭ rege necunoscut; numele regeluĭ însă, şirul dinastieĭ sale, numele popoarelor biruite, deşi ne sînt relatate, rĕmân pentru noĭ necunoscute, căcĭ inscripţia stă fără legătură cu tot ce precede şi cu tot ce vine după dânsa; cunoştinţele noastre asupra uneĭ perioade sînt fragmentare, căcĭ perioadele care vin în urmă, ca şi cele anterioare, staŭ cu totul în întuneric, aĭ zice o oază de verdeaţă în mijlocul unuĭ larg pustiŭ.

Alteorĭ greutatea creşte şi din studiul diferitelor isvoare, dacă le controlăm cu atenţie. Basinul Tigruluĭ şi Eufrateluĭ, împrejmuit, precum se află, cu şirurĭ marĭ de munţĭ, a fost în totdauna un ţinut de pradă pentru popoarele închise prin văile strîmte şi cărările înfundate ale acestor munţĭ. Rînd pe rînd, în această vale roditoare s'aŭ ridicat popoare la viaţa civilisată, negreşit după ce aŭ absorbit elementele de cultură născute în partea de jos a văiĭ; odată ajunse în putere, aceste popoare aveaŭ tot interesul, fireşte, să arate lumiĭ că mărirea lor stă legată de un trecut însemnat; şi nicĭ un popor dominator, şi aŭ fost multe în valea cea largă a Mesopotamieĭ, în decursul miilor de anĭ, câţĭ se strecoară înainte de Era noastră, n'ar fi voit să apară deodată născut din nimic, îĭ trebuia un trecut istoric vechĭ, un nimb strălucit cu care să se impue celor supuşĭ. De aci năzuinţa de a schimba şirul dinastiilor, de a intercala numĭ de regĭ şi chiar dinastiĭ întregĭ, care să mărească şi să înnobileze în ochiĭ neamurilor supuse trecutul neînsemnat şi dispărut. De aci nevoia pentru istoricul modern de a căuta cu luare aminte, unde este adevĕrul şi unde minciuna.

Şi când ni s'ar părea că am sfîrşit cu greutăţile noastre, deodată sîntem isbiţĭ de altele şi maĭ marĭ: multe

inscripţiĭ, care ar putea să ne dea ştirĭ amĕnunţite asupra uneĭ epoce saŭ asupra uneĭ persoane istorice, sînt scrise într'o limbă a căreia chee încă nu s'a găsit; alteorĭ, chiar dacă am înţelege sensul cuvintelor spuse, pronunţarea lor rĕmâne pentru noĭ încă neînţeleasă. Scrierea cuneiformă, care se servea de nişte semne în formă de cue, nu putea reda perfect nicĭ forma obiectelor, dacă scribul se folosea cu ideograme, nicĭ nu putea reproduce exact sunetele, dacă întrebuinţa scrierea silabarică. Uneorĭ scribul, pentru ca să'şĭ maĭ uşureze greutatea, utilisa în aceiaşĭ inscripţie ambele sisteme şi cel silabaric şi cel ideogramatic; din această causă, ne aflăm de multe orĭ în faţa uneĭ scrierĭ cu atât maĭ complicate cu cât ideogramele sînt maĭ imperfecte, saŭ sînt întrebuinţate cu valorĭ silabice maĭ numeroase. Şi ceia ce ne împedică şi maĭ tare în această descifrare, este faptul că, maĭ multe limbĭ se folosesc de semne silabice identice dar cu valorĭ fonetice deosibite. Se înţelege, aceasta fiind starea actuală a ştiinţeĭ istorieĭ vechĭ, e foarte greŭ să facĭ un manual de istoria Orientuluĭ, întemeiat tocmaĭ pe ultimele descoperirĭ.

In paginile următoare noĭ nu vom face o adevĕrată recensiune a cărţiĭ d-luĭ Răşcanu, ci vom lua o singură cestiune, cea privitoare la originile raseĭ semite, fiind-că pe de-o parte problema conţine în sine elemente propriĭ să deştepte interesul, pe de alta, soluţiunea dată acestĕĭ probleme ne va spune maĭ bine ce trebue să credem despre vechimea şi importanţa culturilor orientale semite.

In orĭ ce istorie a popoarelor Orientuluĭ se va spune, ceea ce spune şi dl. Răşcanu în cartea d-sale: «In starea actuală a cunoştinţelor istorice, putem afirma că Egiptul este cea dintâĭ ţară civilisată din lumea veche». Iar cu privire la originea Egiptenilor, se va adăoga că «eĭ vin

din Asia şi anume de pe lângă golful Persic. Tipul fisic ne arată un popor de rasă albă, deosebit de tipul semitic. Putem chiar zice că Egiptenii făceaŭ parte din acel grup de popoare, care s'aŭ numit popoare chamitice, înrudite de aproape cu popoarele semitice. Limba lor este o limbă a parte». In contra acesteĭ vederĭ vom încerca noĭ să presentăm o alta, cu totul deosebită şi care să fie maĭ în armonie cu noile descoperirĭ făcute atât la Nil, cât şi la Eufrat.

Originea unuĭ popor se poate determina saŭ prin mijlocul Antropologieĭ, saŭ al Filologieĭ comparate, saŭ al Mitologieĭ şi credinţelor religioase şi morale ale poporuluĭ. De aceste treĭ mijloace ne vom folosi şi noĭ, pentru deslegarea problemeĭ noastre.

Egipteanul primitiv se înfăţişează pe monumentele maĭ vechĭ şi maĭ noĭ sub două aspecte diferite, după cum ne întoarcem privirile către personagiĭ din clasa de sus, saŭ către cele din clasa de jos. Iată ce zice în această privinţă Maspero, un cunoscĕtor de frunte al lumiĭ egiptene:

«Egipteanul din clasa de sus era înalt, cu o privire poruncitoare şi mîndră în portul şi înfăţişarea sa. El avea umeriĭ largĭ şi plinĭ, pieptul boltit şi viguros, braţele nervoase cu mânĭ fine şi lungĭ, şoldurile strîmte, pulpele slabe, detaliile de la genuchĭ şi de la muşchiĭ picioarelor pronunţate mult sub învelişul pieliĭ, picioarele lungĭ şi subţirĭ, bine proptite pe tălpĭ, se lăţeaŭ spre vîrful degetelor din pricina obiceiuluĭ lor de a merge desculţĭ. Capul îndesat pe umere avea figura ovală şi fruntea pornită puţin îndărăt. Ochiĭ marĭ, în formă de migdală, umeriĭ feţiĭ nu prea eşiţĭ în afară, nasul mare, drept şi maĭ des acvilin; gura largă, buzele cărnoase, dinţiĭ micĭ şi egalĭ, bine împlântaţĭ în gingiĭ şi foarte sănătoşĭ; urechile puse prea sus. Pielea

albă în copilărie devine cu vremea oacheşă maĭ mult saŭ maĭ puţin, după cum este arsă de soare. Se observă la dânşiĭ nuanţele cele maĭ felurite, de la faţa rosalbă cea maĭ delicată, pênă la coloarea bronzuluĭ arămiŭ. Femeile care trăiaŭ maĭ puţin în soare, sînt zugrăvite pe monumente cu o coloare maĭ deschisă, maĭ albă: iar faţa pieliĭ este cu atât maĭ albă cu cât sînt dame din societatea maĭ înaltă.

Tipul comun era din contră îndesat, scurt şi greoiŭ. Pieptul şi umĕrul par că se lărgesc în dauna pânteceluĭ şi şoldurilor, aşa în cât deosibirea între partea de sus a trupuluĭ şi partea de jos e neproporţionată şi displăcută. Craniul lungueţ şi turtit de la creştet; trăsurile feţiĭ grosolane şi tăiate parcă cu barda în carne; ochiĭ micĭ şi găuriţĭ ca de sfredel, nasul scurt cu nărĭ umflate, obrajiĭ rotunjĭ şi bărbia pătrată, buze foarte groase, dar nu întoarse ca la Negri». [1])

Din această descriere, reese clar, că în Egipt existaŭ două rase, una, care alcătueşte fondul populaţiuneĭ, are caracterele raseĭ africane, iar cealaltă, maĭ puţin numeroasă, înzestrată cu însuşirile raseĭ caucasice semite. [2]) Craniologia de asemenĭ dovedeşte acelaş lucru. Virchow, din mĕsurătorile făcute asupra craniilor de mumiĭ rĕmase, deduce, că omul din clasa conducĕtoare aparţine brachicefalieĭ, avênd caracterele fisice ale semituluĭ, pe când din contră, cel din rangul de jos este dolichocefal. Această diferenţiare craniologică între cele două elemente ale poporuluĭ egiptean, variază după timpurĭ: în vremea imperiuluĭ memfitic, egipteanul brachicefal are caracterele curate

1). Maspero, *Histoire des peuples de l'Orient.* 1895, I, p. 47.

2). Descoperirile luĭ Amélineau, Flinders Petrie (*Naqada and Ballas,* London. 1896) şi Morgan (*Recherches sur les origines de l'Egypte,* Paris, 1896) în valea Niluluĭ întăresc şi maĭ mult această conclusie.

ale tipuluĭ semit, caractere pe care le perde gradat în vremurile din urmă, pênă ce se confundă cu totul în masa poporuluĭ de la câmp. Un semn că elementul suprapus semit a fost în fine cu timpul definitiv absorbit.

La aceleaşĭ resultate ne duc şi cercetările Filologieĭ comparate semite. Brugsch în introducerea la *Dicţionarul său hieroglifico-demotic*, spunea următoarele: «Pot prezice, că odată cercetările linguistice ne vor pune în mirare de strînsa legătură de rudenie ce există între limba egipteană şi surorile sale semite, precum şi de faptul bine stabilit pentru mine, că toate aŭ o mamă comună, al căruia leagăn trebueşte căutat pe malurile Tigruluĭ şi Eufrateluĭ». Această prevestire s'a realisat aproape cuvînt cu cuvînt. Ca să se vază lămurit această înrudire, vom aminti că desinenţele personale la verbele egiptene, corespund în singular, ca şi în plural cu desinenţele verbelor semite. De asemenĭ sunetele particulare guturale, aspirate şi siflante din limba egipteană se regăsesc perfect aceleaşĭ şi în limbele semite. Asemĕnările s'ar înmulţi şi maĭ tare, dacă s'ar face o comparare între sintaxa egipteană şi aceia a limbelor surorĭ semite. In resumat, limba egipteană are un fond comun cu celelalte limbĭ semite, fond păstrat mult maĭ bine de către Egiptenĭ, după deslipirea lor din trunchiul semit comun, de cât de congeneriĭ lor, rĕmaşĭ în Asia.

De altminterĭ acest fond comun este maĭ bogat de cât ne-am fi putut aştepta. In această privinţă sînt foarte interesante alăturările pe care le face învĕţatul german Hommel [1]) între cultura primitivă a poporuluĭ egiptean şi aceia a popoarelor semite. Aşa spre pildă, cel maĭ vechĭ oraş al Egiptuluĭ şi maĭ însemnat este vechiul Memfis,

1). Fr. Hommel. *Der babylonische Ursprung der aegyptischen Kultur,* München, 1892.

clădit de către miticul Menes şi ajuns capitala imperiuluĭ, încă din timpurile anterioare mileniuluĭ al IV-a a. Ch. Acest oraş se numea în limba egipteană *Menofer*, *oraşul bunuluĭ zeŭ*, adică al zeuluĭ Ptah, care-şĭ avea aicĭ templul săŭ predilect. Acelaş lucru şi în Babilonia. Aproape de întîlnirea Tigruluĭ şi Eufrateluĭ, pe malul stîng al acestuia din urmă, la Abu-Şahrain, există nişte ruinĭ străvechĭ, care prin mărimea lor atrag de departe ochiĭ călĕtoruluĭ. Aceste ruinĭ aŭ înfăţişarea a două coline, dintre care cea maĭ înaltă conţine remăşiţele celebruluĭ templu al luĭ *Ea*, zeul local din Eridu. Acest nume însă de Eridu este o contracţie, făcută încă înainte de milen. IV-a a. Ch. dintr'o formă maĭ veche, *Urru-dugga*, din *Gurru-dugga*, care, ca şi Menofer, însemnă în limba sumeră, *oraşul bunuluĭ zeŭ*. Şi precum Menofer trecea drept oraşul sfînt prin excelinţă din Egipt, tot asemenĭ şi Eridu în Chaldea.

Eridu însă, sub forma de *Nun-ki*, era nu numaĭ centrul religios dar şi cel politic din ţara Sumir, precum oraşul *On* pe Nil în faţa luĭ Menofer, era centrul politic al Egiptuluĭ. Numele de *On* însă provine dintr'o formă maĭ veche *Wu-nu*, adică *Un-nu*, care este identic cu *Nun* babilonianul. Pênă chiar şi hieroglifele utilisate de Egiptenĭ, ca să designeze oraşul lor politic, corespund punct cu punct cu hieroglifele folosite de Sumerĭ pentru oraşul lor Nun-ki.

Mitologia şi credinţele religioase ale celor două lumĭ, egipteană şi semită, tot acelaş lucru ne spun. Precum, d. e. în vechea religie chaldee exista o primă triadă, compusă din *Anu* (cer), *Bel* (văzduh) şi *Ea* (pământ), înlocuită maĭ tîrziŭ cu o a doua triadă maĭ venerată de divinităţĭ solare Merodach, Nergal şi Iştar; tot asemenĭ şi în religia egipteană găsim o primă triadă, compusă din *Nun* (cer), *Schu* (văzduh) şi *Şeb* (pământ), care cedează maĭ târziŭ pasul

triadeĭ solare Osiris, Ra şi Horus. Identice sînt şi unele divinităţĭ marĭ femenine, ca *Nun*, zeul ceruluĭ la Egipteni, care are drept soţie pe *Nut*, o prescurtare din *Nunit*, precum la Chaldeĭ *Anunit* este tovarăşa luĭ *Anu*.

Dacă studiem formele de cultură la Egipteni şi la Chaldeĭ, alăturările devin şi maĭ instructive. Aşa sînt *piramidele* Egiptuluĭ şi *ziguratele* din Chaldea. Piramida egipteană, sub forma eĭ cea maĭ veche, este o construcţie formată din piramide trunchiate suprapuse, cu basa maĭ mică cu cât sînt maĭ sus aşezate. Numaĭ piramida de sus îşĭ păstrează vîrful săŭ. Fie-care dintre aceste piramide trunchiate avea câte un înveliş de piatră aparte, de coloarea materieĭ din care era format acest înveliş. De aceea piramida, în forma eĭ primitivă, părea înfăşurată în şapte brîurĭ diferit colorate.

Ziguratele chaldee aveaŭ aceiaşĭ înfăţişare; cu deosibirea că, în loc de piramide suprapuse, avem aicĭ prisme pătrate, care se micşoraŭ în lărgime după cum eraŭ maĭ sus puse. Pereţiĭ externĭ aĭ acestor zigurate eraŭ acoperiţĭ cu cărămizĭ smălţuite de diferite colorĭ, după etaj. Coloraţia aceasta era aceiaşĭ şi la piramide şi la zigurate; adică, primul etaj (de jos începênd) avea coloarea albă, al doilea negru, apoĭ roşŭ, albastru, portocaliŭ, argintiŭ şi în fine auriŭ deschis. Tot aşa de isbitoare sînt şi asemĕnările dintre *templele* chaldee şi cele egiptene, deşi deosibirile între formele lor architectonice parcă es maĭ tare în relief. Dar diferenţele sînt aparente, ele provin din diversitatea de material: templul egiptean clădit din piatră, cel chaldeŭ însă din cărămidă; încolo, felul de colorare, atribuirea camerelor şi rostul imaginilor zugrăvite pe pereţĭ şi a obiectelor depuse ca ofrande eraŭ aceleaşĭ la Nil ca şi la Eufrat. Această concordanţă putea fi ea fortuită?

Dar pênă şi scrierea hieroglifică egipteană corespunde în unele puncte cu scrierea ideogramatică chaldee. Orĭ cât de stranie ar părea unora această idee, asemĕnările totuşĭ există. De pildă:

Babilonia		Egipt	Babilonia		Egipt
	oraş			veşmînt	
	păşune			rob	
	oceanul cerului				
	noapte			a naşte	

Cine nu vede din aceste exemple, că deosibirile de formă între hieroglifele egiptene şi cele babiloniene, aproape dispar faţă cu asemĕnările multiple pe care le presintă ele?

Aceste asemĕnărĭ însă, neputênd fi întimplătoare, ne impun următoarea întrebare: nu cum-va ele sînt resultatul unuĭ împrumut, fie că poporul egiptean a luat elemente de cultură de la cel chaldeŭ, fie, din contră, acesta de la cel dintâĭ? Şi dacă, nicĭ una, nicĭ alta dintre aceste două presupunerĭ, nu este adevĕrată, să nu fie atuncĭ maĭ adevĕrată conclusia, că ambele popoare aŭ atâtea puncte comune din pricina origineĭ lor comune?

Ca să fie împrumuturĭ reciproce, se cere să presupunem raporturĭ strînse comerciale, saŭ intelectuale între cele două centre din Chaldea şi din Egipt. Dar raporturĭ

comerciale şi intelectuale între cele două lumĭ, cel puţin maĭ nainte de marea expansie militară a faraonilor din dinastia a 18-a, istoria absolut nu cunoaşte. Aşa dar nu ne rĕmâne de cât să presupunem un traiŭ laolaltă a acelor două popoare şi păstrare de elemente culturale din acel fond comun, alcătuit odinioară probabil în părţile Mesopotamieĭ.

Din paginile de maĭ sus sperăm, că s-a putut forma în mintea cititoruluĭ convingerea, că vechiĭ Egipteniĭ sînt Semiţĭ şi că, aŭ trăit, cu fraţiĭ lor Chaldeĭ, destul timp împreună, pentru ca să'şĭ formeze un fond comun de cultură pe care l'aŭ desvoltat maĭ târziŭ în chip potrivit cu firea şi cu imprejurările de viaţă prin care aŭ trecut, pênă ce s'a plămădit la Nil, ca şi la Eufrat, acele anumite civilisaţiĭ pe care istoria le cunoaşte.

Ne rĕmâne să arătăm numaĭ, când aŭ trăit împreună aceste două elemente semite. Pentru aceasta ni se impune un înconjur. Cultura egipteană, aşa precum o cunoaştem, apare formată pe deplin încă din primul moment al vieţiĭ sale istorice; când se rupe dinaintea ochilor noştriĭ perdeaua care învĕlue începuturile statuluĭ egiptean, icoana pe care ne-o înfăţişează cultura egipteană, este aşa de frumoasă, aşa de desăvîrşită, în cât întreaga viaţă istorică de 5000 de anĭ, cât durează dânsa de la această primă apariţie şi pênă la căderea Egiptuluĭ sub Romanĭ, nu este de cât o desfăşurare de forme maĭ scâlciate, maĭ puţin isbutite ale aceluĭ ideal din trecut. Dacă acesta este un fapt real de care trebueşte să ţinem seamă, cu cât maĭ mult se cuvine să ţinem seamă de cel următor şi anume: civilisaţiunea egipteană este produsul direct al soluluĭ, al raseĭ şi al împrejurărilor de viaţă în care a trăit egipteanul, cu excluderea aproape totală a orĭ căreĭ influenţe venite din

afară. In adevĕr, natura în sînul căreia egipteanul s'a desvoltat şi care l-a dominat de la naştere încă prin uniformitatea peisagiuluĭ săŭ,—căcĭ formele munţilor sînt pretutindenĭ aceleaşĭ de la cataractele Niluluĭ şi pênă la coastele Mediteraneĭ,—perfecta regularitate a revărsărilor fluviuluĭ, care la date absolut precise şi fixe ese afară din matca sa, aducênd darurile sale şi hrana pentru întreaga suflare egipteană, clima veşnic constantă a acestuĭ ţinut aşezat lîngă zona toridă a tropicelor, toate acestea aŭ trebuit să dea spirituluĭ acestuĭ popor, acel sentiment înalt pentru regularitate, acea veneraţie adâncă pentru legile odată stabilite, şi acel conservatism neînduplecat, îndărătnic, care 'l face să rĕmână în ideile formate şi în moravurile odată contractate, fenomen moral, poate, unic în istoria civilisaţiuneĭ omeneştĭ. Egipteanul este greoiŭ prin firea sa, este domol, este practic, lipsit de toate însuşirile frumoase ale imaginaţiuneĭ, pentru că fondul întregeĭ sale vieţĭ este raţiunea. De aci reese şi seriositatea curioasă a arteĭ sale şi felul săŭ grav de a concepe viaţa, fiind-că imaginaţiunea, fantasia aprinsă nu aruncă nicĭ-o rază de veselie în actele sale, în plăsmuirile sale, nicĭ chiar în sufletul săŭ.

Pe de altă parte, revărsările Niluluĭ aŭ trebuit să aibă efecte şi maĭ puternice asupra formăriĭ lor în stat. Căcĭ, negreşit, pentru ca apele aduse de fluviŭ să nu rĕmână staţionare şi să nu schimbe ogoarele în mlaştinĭ, era nevoe, ca să împedice o asemenĭ catastrofă, de un sistem întreg de zăgazurĭ şi canale, care în acelaş timp să împartă în măsura cuvenită şi apa, atât de necesară. Canalele şi zăgazurile, cu modul acesta, devin construcţiĭ de absolută utilitate publică şi prin faptul, că un interes public general le reclamă, iar pe de altă parte, pentru că mărimea lor neobişnuită cerea întrunirĭ de forţe aproape peste

puterea umană, s'a impus de la sine nevoia de a se alcătui corporaţiĭ marĭ care să aducă la îndeplinire asemenĭ lucrărĭ uriaşe. Dar, ca să poată exista asemenĭ corporaţiunĭ, cu aşa grele îndatorirĭ, se cerea ca libertatea individuluĭ să fie cât maĭ restrînsă; iar ca libertatea individuluĭ să fie atât de restrînsă, se cerea ca indiviziĭ, care formaŭ statul, să aibă un sentiment înalt de disciplină; de aci, sarcina de a orîndui executarea lucrărilor de aşa natură, a trebuit să fie luată de stat; adică, prin afirmarea puteriĭ statuluĭ libertatea de acţiune a individuluĭ, a trebuit să fie cu totul nimicită. Statul a tot puternic, individul nimic saŭ prea puţin: acesta *este caracterul de căpetenie al civilisaţiuneĭ egiptene*. Iar acest caracter s'a definit, s'a precisat, s'a cristalizat, precum am vĕzut maĭ sus, din însăşĭ împrejurările de viaţă în care egipteanul a trăit.

Dacă împrejurările de viaţă aŭ împins spre formare de corporaţiĭ marĭ, menite să ducă la bun sfîrşit asemenĭ zidirĭ de utilitate publică, tot printr'ânsele a trebuit să se definească felul de a fi al acestor corporaţiunĭ: se cer negreşit braţe care să lucreze clădirea uriaşe, dar şi spirite care să comande şi să croiască în mintea lor felul şi mărimea zidirilor. Fără comandă şi fără spirit de supunere nimic îndelung nu poate dura. Dar cine altul poate lua comanda şi călĕuzi pe ceilalţĭ, dacă nu omul care prevede greutăţile de întîmpinat şi desleagă maĭ cu pricepere problemele legate de dânsele, adică architectul? Iar fiind-că ştiinţa binefăcĕtoare se presintă omuluĭ de rînd sub un vĕl misterios, de nepătruns pentru dânsul, tocmaĭ fiind-că el nu vede de cât resultatele bune ale aceste ştiinţe, architectul a fost considerat maĭ pretutindenĭ,—astfel la Romanĭ este puternicul *Pontifex maximus*, la început architectul primeĭ punţĭ peste Tibru,— nu numaĭ ca un spirit

superior faţă de vulg, dar chiar ca o fiinţă în strînse raporturĭ cu spiritele ceruluĭ. Din această causă, n'a fost greŭ a se alcătui o grupare de oamenĭ, maĭ ştiutorĭ de carte, care, pricepênd importanţa acestuĭ mister aruncat asupra ştiinţeĭ, nu numaĭ să ţie vulgul departe cu totul de isvoarele din care se adăpaŭ eĭ înşişĭ, dar chiar să îmbrace ştiinţa în manta religieĭ.

Aşa s'a făcut, ca întocmirile de stat şi raporturĭ cetăţeneştĭ, moravurĭ şi legĭ, ştiinţă şi artă, să stea în legătură strînsă cu religia, adică influenţate de religie într'un grad, precum nicăerĭ aşa ceva nu maĭ întîlnim. Ştiinţa pretutindenĭ în esenţa eĭ a fost aristocrată, în Egipt însă, maĭ presus de cât orĭ unde aiurea; de aci influenţa extraordinară a preoţilor asupra întregiĭ vieţĭ de stat.

Dacă dar întreaga cultură egipteană este resultatul firiĭ egipteanuluĭ, desvoltată de împrejurările de viaţă în care poporul de la Nil a trăit,—căcĭ această manifestare intelectuală şi artistică nu'şĭ poate găsi, precum vĕzurăm maĭ sus, explicarea şi raţiunea sa de a fi de cât în natura în sînul căreia ea s'a desvoltat,—dacă influenţele din afară n'aŭ jucat nicĭ un rol în această desfăşurare a spirituluĭ egiptean, căcĭ punctul culminant al acesteĭ desvoltărĭ, idealul săŭ cel maĭ reuşit, se află în epoca marelor piramide, adică pe la 4—5000 de anĭ a. Ch., pe când Egiptul nu intrase încă în contact cu nicĭ un alt popor din lume; şi, dacă timp de 4—5000 de anĭ, cât o cunoaştem această cultură, n'a variat aproape de loc, în orĭ ce cas variaţiunile oscilează între hotare cu totul strîmte; atuncĭ, pentru formarea acesteĭ culturĭ aşa de frumoasă, încă din al V-a mileniŭ a. Ch. se cere măcar o perioadă de timp de alte câte-va mileniĭ maĭ nainte, în care să se fi putut alcătui civilisaţiunea egipteană, să fi putut primi pecetea caracte-

ruluĭ său propriŭ şi să fi căpĕtat înfăţişarea pe care vedem că o are în desvoltarea omenească. Aşa dar printr'o deducţie firească sîntem siliţĭ să admitem, că întreaga civilisaţiune egipteană poate merge cu vechimea pênă în al VIII-a saŭ al IX-a mileniŭ a. Ch. şi că poporul care a produs-o n'a putut trăi nicăerĭ aiurea de cât în valea strîmtă dar roditoare a Niluluĭ, la adăpostul orĭ căreĭ influenţe, orĭ căreĭ ingerinţe din afară.

Dar germenul culturiĭ egiptene, am vĕzut în paginile precedente, trebueşte cătat în Mesopotamia, maĭ exact, elementele primitive de cultură din Egipt aŭ un caracter pronunţat de înrudire cu elementele corespunzĕtoare din Chaldea. Cum nu se poate dovedi, că a fost un împrumut între ambele vetre de cultură, atuncĭ nu ne rĕmâne să admitem de cât, că ambele popoare, egiptean şi chaldeŭ, aŭ trăit odinioară, — înainte de mileniul al IX-a, — într'un loc comun, unde s'aŭ desvoltat laolaltă şi apoĭ despărţindu-se aŭ dus cu sine şi transformat elementele de cultură, conform împrejurărilor de viaţă în care aŭ trăit, conform firiĭ particulare cu care aŭ fost înzestrate. Cu aceasta, avem un rĕspuns la întrebarea noastră de maĭ sus, când aŭ trăit împreună cele două elemente semite.

Dar această perioadă de viaţă laolaltă a celor două ramurĭ semite, viaţă petrecută înainte de al IX-a mileniŭ a. Ch. a fost şi ea precedată de o alta, cu mult maĭ veche, pe când popoarele semite încă nediferenţiate trăiaŭ împreună şi aveaŭ aceiaşĭ cultură. Kremer, un semitolog însemnat, cercetând cu deamĕnuntul, prin mijlocul Filologieĭ comparate, fauna şi flora comună tutulor ramurilor semite,[1]) alcătueşte o icoană de cultură, cu mult maĭ pri-

1). Kremer, *Semitische Kulturentlehnung...* etc., 1875.

mitivă de cât aceia a popoarelor chaldeo-egiptene. Semitul primitiv, poporul care nu se diferenţiase încă în Chaldeĭ, Ebreĭ, Egipteni, Fenicienĭ, Arabĭ, avea, zice Kremer, cunoştinţă de *cămilă*, fiind-că numele acestuĭ animal cu radical comun îl regăsim la toate ramurile semite; aŭ cunoscut şi *câinele* şi *asinul*, ambele în stare domesticită. Constată de asemenĭ că, Semiţiĭ în patria comună, aŭ semĕnat *orzul*, *grâul*, *lintea*, *bobul*, *ceapa*, *usturoiul*, *olivul*, *smochinul*, *migdalul*, *rodia* şi maĭ presus de toate *viţa de vie*; în fine, aŭ avut turme de *oĭ*, de *capre* şi de *vacĭ*, averea şi dragostea de maĭ târziŭ a păstorilor ebreĭ, egiptenĭ şi chaldeĭ. Şi aceste bunurĭ de pace semitul primitiv ştia la nevoe să le apere cu braţul săŭ; fiind-că era un popor rĕsboinic, după cum mărturisesc expresiunile bogate semite pentru arme, precum eraŭ sabia (*saipu*), arc (*kauşatu*), lance (*rumhu*) şi prisonier (*amatu*), expresiunĭ, ce se găsesc cu un radical comun la toate popoarele semite. Dar unde poate fi localisată această vatră de cultură proto-semită, care precede în timp perioada de cultură egipto-chaldee? Problema ar fi insolubilă, dacă raza de extindere a unor plante şi animale cunoscute Protosemiţilor, nu ne-ar da indiciĭ destul de preţioase. Cămila, câinele, asinul, ursul, pantera şi boul sĕlbatic, struţul şi dintre plante palmierul nu se pot întîlni laolaltă decât într'un singur punct: în nordul Persieĭ, pe lângă ţĕrmurile Caspiceĭ. Aicĭ, prin urmare a trebuit, probabil, să fie prima patrie, unde s'aŭ format caracterele raseĭ semite.

Hommel, într'un şir de lucrărĭ, care aŭ avut un puternic rĕsunet în lumea savantă,[1]) pătrunde şi maĭ adânc în întunericul trecutuluĭ. El crede, că şi această perioadă pro-

1). Fr. Hommel, *Die Namen der Säugetiere*... etc, 1879; cf. *Arier und Semiten*, 1879.

to-semită, a trebuit să fie precedată de o alta, când proto-semitul trăia împreună cu arianul primitiv, prin părţile Asieĭ centrale. Altminterĭ asemĕnarea de radical la unele cuvinte din limbile ariane şi semite, n'ar putea fi explicată în nicĭ un chip. In resumat pntem susţine următoarele:

Egipteniĭ aŭ trăit pe malurile Niluluĭ din timpurĭ anterioare, poate, mileniuluĭ al IX-a a. Ch. şi aicĭ şi-aŭ desvoltat eĭ cultura adusă în germene din Mesopotamia, unde aŭ trăit un timp cu fraţiĭ lor Chaldeĭ. Acest focar comun de cultură a strălucit, poate, câte-va mileniĭ maĭ nainte de intrarea Egiptenilor în Egipt. Dar şi acest focar s'a aprins, după ce se stinsese altul şi maĭ vechĭ, când încă elementele semite nu se diferenţiaseră în cunoscutele ramurĭ. Când şi cât de îndelung a trăit împreună această lume, sigur nu putem spune, dar presimţim fără îndoială mulţimea mileniilor care aŭ trebuit să se strecoare pênă la ruperea grupeĭ egipto-chaldee din trunchiul semit comun. Insă, orĭ cât de neguroasă ar fi această perioadă străveche de cultură, totuşĭ îndărătul eĭ distingem cu puterea închipuiriĭ, o altă lume şi maĭ veche, lumea ariano-semită. Câte mileniĭ iĭ va fi trebuit şi acesteĭ mase informe, ca să iasă din starea sa de omogeneitate şi să dea naştere celor două seminţiĭ, cele maĭ fericit înzestrate din câte sînt pe pământ, şi a cărora istorie este istoria progresuluĭ minţiĭ omeneştĭ, aceasta rĕmâne la placul fantasieĭ fie-căruia. In orĭ ce cas, fioriĭ te cuprind să'ţĭ plecĭ privirea peste adânca prăpastie a trecutuluĭ, în care maĭ mult simţĭ, de cât vezĭ, agitându-se popoare fără nume şi fără caractere distinctive, învĕluite precum sînt în negura vremilor!

DIN LITERATURA EGIPTEANĂ.

In paginele următoare, se va face, pe cât este cu putinţă astă-zĭ, o schiţă din literatura egipteană, adică o încercare de a ne lămuri asupra vieţiĭ sufleteştĭ a celor care aŭ trăit în vechiul Egipt. Poate că priveliştea acesteĭ lumĭ de la Nil, celor ce caută în orĭ-ce studiŭ ideile generale, le va împlini în parte ţesătura întocmită asupra mersuluĭ culturiĭ omeneştĭ, iar altora le va reîmprospăta în minte gândurĭ uitate. In adevĕr, orĭ cât de prinse par a fi cugetele noastre în vîrtejul vieţiĭ de faţă, nu se poate să nu simtă o mulţumire vie, întorcêndu-şĭ privirea în spre trecut, spre lumea de unde am pornit. Călĕtorul, care a percurs un drum lung se uită cu nespusă dragoste în popasurile de odihnă spre calea străbătută; iar noĭ, oameniĭ, ce sîntem dacă nu călĕtorĭ de scurtă durată pe pămênt?

In lunga desfăşurare de viaţă a poporuluĭ egiptean multe lucrurĭ putem vedea, care să ne atragă şi să ne fie de folos, căcĭ din faptele altora, fie chiar rătăcirĭ, trebue să iasă un învĕţămînt, măcar orĭ-cât de mic. Şi ceĭ de la Nil aŭ suferit şi s'aŭ bucurat şi orĭ unde poţĭ vedea sufletul altuia, maĭ cu seamă când acesta este resfrînt în opere de artă, este o fericire.

Se înţelege, în Egipt n'o să găsim suflul puternic al

celor ce sînt robiţĭ de patimĭ adâncĭ, precum de asemenĭ acolo simţirea nu s'a închegat în forme de o frumuseţe neperitoare, care să rĕmâe pentru toate timpurile modele neîntrecute de perfecţia spirituluĭ omenesc. La Nil nu sînt oceane sĕlbatice, care să poarte în frămîntările valurilor lor o poesie înaltă, acolo nu se vede acel amurg posomorît al norduluĭ care aţîţă şi înclină sufletul spre tristeţea cea dulce. Aicĭ avem o vale de verdeaţă mărginită cu pustiurĭ întinse, pe care Nilul cu apele sale o brăzdează la mijloc şi o înveseleşte. Uragane pornite pe neaşteptate din pustiurĭ, cu ploĭ nesfîrşite, lipsesc cu totul din ţinutul încântător al Egiptuluĭ. Doar vênturĭ regulate stîrnite din părţile ecuatoruluĭ cară cu dânsele nouraşĭ de nisip, care s'aştern, ca un veşmînt subţire, peste verdeaţa câmpuluĭ, peste frunzele finicilor şi peste ruinĭ, şi când timpul s'a împlinit, atuncĭ alte vênturĭ, ca o adiere uşoară, rĕcoroasă, venită din largul măriĭ Mediterane, scutură verdeaţa, şi frunzele şi copaciĭ şi le lasă în strălucirea lor de primăvară. In locul acelor revărsărĭ necăjite şi sălbatice ale celor două fluviĭ din Mesopotamia, avem creşterea pe nesimţite şi regulată a misteriosuluĭ Nil, care îngroşat de apele ploilor tropicale şi ale zăpezilor de pe înălţimile Abisinieĭ, se desfăşură ca o pînză gălbue peste ogoarele din preajma luĭ.

Din acest laciŭ liniştit rĕsar din loc în loc păduricile de palmierĭ eleganţĭ, saŭ dumbrăvile de acaţiĭ şi de sicomorĭ umbroşĭ, îndărătul cărora s'ascunde peretele văruit al caselor din sate şi din oraşe. Maĭ rar, câte un zid de piatră povîrnit, saŭ câte un şir de columne, ca o pădure de mesteacănĭ uriaşĭ, ne maĭ povestesc mărirea palatelor slăvite şi a templelor trufaşe. Când apele revin la matcă, nimic nu s'a urnit din loc: grădinile aŭ acelaş numĕr de

copacĭ, țarinile îșĭ aŭ hotarele lor nestrămutate, iar pămêntul e gras și umed, gata de primit sĕmînța.

In sînul uneĭ asemenĭ naturĭ blânde și luminoase s'a desfășurat, timp de miĭ de anĭ, viața unuĭ popor neturburat nicĭ de mișcările cotropitoare ale celor din prejur, nicĭ de frămîntările aprige ale sufletuluĭ săŭ. Din lăuntrul fireĭ sale și fără nicĭ un amestec de elemente strĕine a rĕsărit și arta și literatura sa, precum floarea și fructul rĕsar din tulpina copaculuĭ. Căcĭ atâta timp cât Egipteanul a rĕmas în afară de mișcarea cea mare a neamurilor din valea Tigruluĭ, pentru dânsul universul s'a mărginit în strîmta zare a văiĭ cuprinse la apus și la rĕsărit între pustiurĭ fără hotare. Când însă a intrat în atingere cu alte culturĭ, el era pe clina de scădere: era prea îmbătrînit în apucăturile sale, pentru ca firea sa să maĭ poată încerca umbra vre-uneĭ prefacerĭ.

Acest fenomen, o lume întreagă ținênd aceiașĭ cărare, fără a fi zădărnicită în mersul eĭ de piedicile din afară, nicĭ grăbită de influențele strĕine, nu merită oare o deosebită luare aminte? Nu-ĭ oare realisarea neașteptată a unuĭ ideal căutat, această simplificare de raporturĭ în fenomenele societățiĭ omeneștĭ? Căcĭ în care altă cultură omenească, maĭ găsim noĭ această desvoltare originală și firească a spirituluĭ, precum o întâlnim în valea Niluluĭ?

Și dacă această importanță, oare-cum filosofică, nu-ĭ de ajuns să ne atragă privirile noastre, rĕmâne totușĭ cealaltă maĭ vie, care să ne răpească sufletul: curiositatea sădită în cuget de a cunoaște ceea ce pare că nu-ĭ dat omuluĭ să cunoască. Și câte lucrurĭ frumoase nu ne-aŭ lăsat ceĭ de la Nil! Ne-aŭ lăsat o organisare politică și socială, care și astă-zĭ poate sluji drept model, ne-aŭ lăsat o architectură cu atât maĭ impunĕtoare cu cât mijloacele

lor eraŭ neînsemnate, ne-aŭ lăsat în fine o comoară de înţelepciune înfăţişată prin opere de un preţ nespus, chiar de le-am judeca din punctul de vedere al frumosuluĭ.

Cugetarea egipteană s'a manifestat în toate ramurile activităţiĭ spirituluĭ omenesc, dar maĭ ales în literatură; căcĭ maĭ toate genurile literare, afară de cel dramatic, le găsim cultivate. De altminterĭ, n'a fost popor pe lume, unde această boală a scrieriĭ să fi bântuit maĭ cu furie. Işĭ poate cineva închipui aceasta, dacă pentru fie-care bloc de granit, care trebuia clădit în piramidă saŭ în templu, era nevoe de un raport întins, conţinênd numĕrul lucrătorilor, care l-aŭ tăiat, mulţimea vitelor întrebuinţate pentru transport saŭ cătimea de hrană şi câte alte amĕnunte! Ce trebue să fi fost pentru rapoartele zilnice ale marilor guvernatorĭ, care, înainte de a săruta picioarele slăvituluĭ faraon, trebuiaŭ să-şĭ înainteze cuvîntul lor în scris?

E clasică păţania unuĭ scrib, foarte isteţ dar leneş, care e mutat din loc în loc de către maĭ marele săŭ, numaĭ din pricina netrimeteriĭ regulate a raportuluĭ cerut. Din alungare în alungare ajunge nefericitul într'un sat din delta mocirloasă a Niluluĭ, unde răbdarea luĭ în fine îşĭ perde mĕsura şi-l face să înainteze un raport, care de altfel e plin de farmec şi de ironie:

Aş vrea să zidesc, scrie dânsul, dar nicĭ oamenĭ nu sînt care să frăminte huma, nicĭ pae prin împrejurimĭ. In aşa loc ce pot face? Imĭ petrec şi eŭ vremea privind cum trec păsĕrile pe cer, saŭ pescuind, mă uit în lungul cărărilor... Mĕ aşez la umbra finiculuĭ, care nu dă roade ce le-aş putea mânca. Unde sînt curmalele sale, exclamă în batjocură scribul. N'are una măcar, şi încaĭ nicĭ gâtlejul n'are ceva de băut. Berea de Qede e fără gust şi proastă... Ah! Uitam, avem şi noĭ p'aicĭ ceva din belşug: ţînţarĭ şi câinĭ. Câiniĭ maĭ ales sînt peste cincĭ sute şi dintre eĭ doĭ sînt maĭ nostimĭ: unul aleargă lătrând înaintea mea când pornesc la plimbare, iar celalt, roşcat la pĕr, roade noaptea prin staule. Incolo, maĭ vreĭ ceva noŭ? Un coleg

fără lucru ca şi mine este bolnav: fie-care muşchiŭ al feţiĭ sale se cutremură. Ochiĭ îĭ sînt înpăejiniţĭ de boală, iar vermele muşcă din măselele sale.

Ceea ce pare maĭ ciudat însă, este lipsa uneĭ evoluţiĭ spre progres în această societate: idealul artistic cel maĭ reuşit în Egipt se află realisat maĭ bine în perioadele primitive, atuncĭ când se ridică maĭ întâĭ perdeaua, îndărătul căreia se ascunde această lume. In perioada cea mare memfită întâlnim forma cea maĭ aleasă, cea maĭ firească şi maĭ simplă, atuncĭ artistul ştie maĭ bine să îmbrace gândirea sa în forma cerută, atuncĭ spiritul egiptean îşĭ dă roadele cele maĭ desăvîrşite. Cu cât ne depărtăm de aceste timpurĭ străvechĭ, cu atât limba se face maĭ meşteşugită şi gândirile maĭ căutate. Frasa cea simplă şi clară de la început se complică şi se întunecă în dauna înţelesuluĭ. In perioadele tebane ideile saŭ sînt prea grele pentru frasă, în cât aceasta se încovoae şi se rupe sub greutatea lor, saŭ se perd într'o împleticire nefirească şi fără sfîrşit, care pare că vrea să rătăcească pe ceĭ ce citesc. Izvorul limpede de odinioară cu cât creşte, cu atât apele sale se turbură şi se frământă maĭ tare.

Cea maĭ veche scriere, pe care o cunoaştem din literatura egipteană este, *Cartea morală a luĭ Ptahotep*. Această operă, transcrisă în timpul dinastieĭ a XVIII-a pe un papirus, zis al luĭ Prisse, după numele celuĭ ce l-a descoperit, a fost alcătuită în timpul faraonuluĭ Mencauhoru, din dinastia V-a.

Ptahotep fusese nomarch îndelungă vreme, slujise cu credinţă şi cu pricepere sub doĭ faraonĭ şi avusese prilej să cunoască multe taine ale sufletuluĭ omenesc. Cu această comoară a înţelepciuneĭ şi cunoştinţelor sale caută el să folosească nu numaĭ regeluĭ tînăr Assi, căruia lucrarea-ĭ fu-

sese dedicată, dar şi generaţiilor de oamenĭ, care aveaŭ să vină maĭ târziŭ.

Doamne, stăpânul meŭ, scrie dânsul, când tinereţea s'a dus şi bătrîneţea s'apropie, atuncĭ se lasă asupra omuluĭ şi slăbiciunile şi a doua copilărie, peste care miseria se abate în fie-care zi; ochiĭ se micşorează, urechile se înfundă, puterile slăbesc, şi fără ca bătăile inimeĭ să înceteze, gura tace şi rĕmâne mută, mintea se întunecă şi nu-şĭ maĭ aminteşte de ziua de erĭ, oasele ne dor şi ceea ce era bun odinioară se schimbă în rĕŭ şi nimic nu ne maĭ place; bătrîneţea face pe om de nesuferit, căcĭ nările se astupă şi nu maĭ pot să respire, de s'aşează orĭ de se plimbă.

Ptahotep încearcă o întinerire a subiectuluĭ săŭ prin forma cumpĕnită a cugetăriĭ, saŭ prin întorsătura uneorĭ neaşteptată dată observaţiunelor sale. Cu judecata-ĭ dreaptă de multe orĭ îşĭ rosteşte în chip simplu cugetul săŭ matur şi forma ese de la sine.

Nu fiĭ semeţ, zice dânsul, de propria ta înţelepciune, ci sfătueşte-te şi cu alţiĭ, căcĭ de la fie-care poţĭ afla ceva noŭ. Nu te făli cu averea ta şi cu bunurile tale pâmânteştĭ, căcĭ ele ţi-aŭ fost hărăzite de ceĭ de sus fără ştirea ta. Nu-ţĭ lăsa ochiĭ în casă strĕină să-ĭ fure femeea, ci însu-ţĭ te însoară, slugilor tale le dă hrană, iar la împărţirĭ nu fă gâlceavă. De eştĭ înţelept îţĭ veĭ iubi femeea, îĭ veĭ hrăni pântecele şi veĭ îmbrăca spetele sale, căcĭ tot ce acopere mădularele sale, miresmele sale, îĭ înveseleşte sufletul şi cât timp o veĭ ţine de aproape, ea va fi un ogor bun pentru tine.

Pentru bătrînul Ptahotep femeea este o tovarăşă nedespărţită a omuluĭ, iar nu «o ispită amăgitoare», nicĭ nu se aseamĕnă cu vâltoarea uneĭ ape adâncĭ, «al căruĭ vîrtej ne răpune», precum spune un alt scriitor egiptean maĭ noŭ, Eney.

Aşa cum se înfăţişează, *Cartea cu sfaturĭ* a luĭ Ptahotep este închegarea cea maĭ nemerită a spirituluĭ egiptean, nu numaĭ din timpurile imperiuluĭ memfitic, dar chiar din întreaga desfăşurare de viaţă a poporuluĭ acesta.

Maĭ interesantă şi maĭ atrăgĕtoare ar putea fi o altă

lucrare tot din aceste timpurĭ vechĭ, dacă am avea-o întreagă. E vorba despre un fragment mic de papirus, astă-zĭ în Museul din Berlin, care conţine un *Dialog filosofic între un egiptean şi sufletul său.* Opera este alcătuită în stihurĭ de câte treĭ versurĭ, după regulele cunoscute nouă din poesia ebraică, cu deosebire numaĭ că paralelismul cugetărilor şi fraselor la autorul egiptean nu este încheiat în forme hotărîte, ca la poeţiĭ ebreĭ. Autorul anonim încearcă, în fragmentul găsit, să pue în lumină ideea, că moartea nu este tocmaĭ o nefericire pentru noĭ, nicĭ durerea despărţiriĭ de această lume aşa de nesuferită, în cât să privim cu spaimă ziua sosireĭ sale; din contră «moartea este un liman de adăpost pe marea înviforată a vieţiĭ, o înseninare a ceruluĭ», precum spune poetul, şi că toate ideile posomorîte legate de moarte sînt nălucirĭ bolnave ale cugetuluĭ nostru, născute din nimic şi pe nimic adevĕrat întemeiate. Toate aceste ideĭ le spune filosoful nostru cu oare-care farmec, întrupându-le într'un şir de imaginĭ când triste, când vesele.

Şi-mĭ zic în fie-ce zi: precum bolnavul îşĭ vine în fire şi după chinul său se scoală ca să vie la curte, aşa şi moartea. Şi-mĭ zic în fie-ce zi: precum respirĭ parfumul miresmelor îmbătătoare, precum adormĭ la umbra uneĭ perdele întinse, în ziua aceea şi moartea. Şi-mĭ zic în fie-ce zi: precum te îmbeţĭ de mirosul uneĭ pajiştĭ înflorite şi precum te culcĭ pe ţărmul ogoruluĭ beţieĭ, aşa şi moartea. Şi-mĭ zic în fie-ce zi: precum nimenĭ nu stă în potriva celuĭ pornit la rĕsboiŭ, nicĭ în calea valuluĭ de revărsare, aşa şi moartea. Şi-mĭ zic în fie-ce zi: precum înseninarea ceruluĭ vine pe neaşteptate, precum un oare-cine dus la vênătoare s'ar găsi pe nesimţite într'un ţinut necunoscut, aşa şi moartea.

Şi tot în chipul acesta se desfăşură idee după idee, liniştit şi treptat, ca şi cum artistul s'ar sfii să-şĭ rostească gândul deodată în întregime. Simţirea de pace, care ne cuprinde sufletul privind liniile rigide şi simple ale clădiri-

lor egiptene, se desluşeşte şi aci din citirea acestor cugetărĭ senine şi luminoase.

Cu moartea faraonuluĭ Pepi I, din dinastia a VI-a, această putere de creare a spirituluĭ egiptean slăbeşte, strălucirea de odinioară se întunecă, o învălmăşală fără seamĕn domneşte pretutindenĭ şi maĭ ales în părţile Delteĭ, pênă ce statul se desface într'o sumă de principate de sine stătătoare; iar cultura cea veche se perde şi se pare că o noapte adâncă se lasă peste tot Egiptul. Din această stare se încearcă maĭ târziŭ principiĭ tebanĭ, cunoscuţĭ sub numele aci de Entuf, aci de Mentuhotep, să redeştepte lumea egipteană. Sub dinastiile XI şi XII, chiar vechea unitate a fost refăcută, iar Egiptul avênd acum drept capitală cetatea cea mândră a Tebeĭ, a fost readus la splendoarea din trecut şi la mărirea aproape uitată.

Un vênt noŭ de viaţă şi de întinerire suflă peste întreaga vale a Niluluĭ: hotarele imperiuluĭ se lărgesc, monumentele căzute în ruină şi maĭ ales templele surpate sînt reclădite în frumuseţea lor dintâĭ, iar artele şi literatura capĕtă un avênt neaşteptat. La această mişcare iaŭ parte faraoniĭ înşişĭ, şi nu arare-orĭ întîlnim câte unul, ca Amenemhat I, care să fie în stare a mânui stilul tot aşa de bine, precum ştiea să poruncească armatelor în luptă. Egiptul e în plină pace, şi prin urmare buna stare a ţinutuluĭ s'a reîntors.

Am pus să tragă plugul peste tot Egiptul pênă la Elefantina, zice Amenemhat I, şi am rĕspândit veselia pênă în bălţile Delteĭ; Nilul la ruga mea şi-a revărsat unda sa hrănitoare peste ţarinĭ: în vremea mea flămînd n'a fost, şi nicĭ chinuit de sete, căcĭ pretutindenĭ cuvîntul meŭ dedea viaţă şi porunca mea era sfîntă.

Se înţelege, când duhul păceĭ plutea pretutindenĭ, obiceiul cel vechiŭ, de a se aduna ceĭ dintr'un părinte, la poalele

vre-unuĭ sicomor bătrîn şi lângă malul Niluluĭ rĕcoros s'a reluat; iar când razele din urmă ale soareluĭ roşind culmea dealurilor se risipeaŭ pe încet, lăsând valea tăcută în umbră, atuncĭ cel maĭ bătrîn îşĭ începea povestea. Din acest obiceiŭ şi din această stare sufletească, se născu o întreagă ramură de literatură, a poveştilor, din care, ca o floare, răsări noveleta şi romanul.

Poveştĭ de asemenea fel ne-aŭ rĕmas şi din timpul imperiuluĭ memfitic. E încântător *Basmul ciobanuluĭ*, care vede eşind din sînul apelor o zînă frumoasă. Mistuit de chinul dragosteĭ, el cere sfatul altora maĭ înţelepţĭ, fără să găsească alinare suferinţelor sale. «Dar, pe când mijea de ziuă, spune povestea, şi steteam la malul apeĭ, veni zîna cea tînĕră, desbrăcată de hainele eĭ luminoase şi cu pĕrul despletit pe umere...». Cum s'a sfârşit întâlnirea lor povestea nu ne spune, căcĭ sfîrşitul, ca şi începutul lipsesc.

Povestirile cele maĭ frumoase însă, sînt din timpul imperiuluĭ tebanic; acestea ne pun în lumină une-orĭ câte un fapt adevĕrat; artistul însă, ca să dea o coloare maĭ poetică scrieriĭ sale, părăseşte stilul poveştilor cu forma sa naivă şi simplă, pentru celalt maĭ literar şi maĭ pretenţios.

Aşa este, *Poema Naufragiatuluĭ*, în care ni se înfăţişează întâmplările unuĭ marinar pornit pe mărĭ depărtate.

Intraiŭ într'o corabie lungă de 150 de coţĭ şi largă de 40, zice poema, avênd cu mine 150 de marinarĭ dintre ceĭ maĭ bunĭ din ţara Egiptuluĭ, care străbătuseră pămêntul şi mările şi ale căror inimĭ maĭ oţelite de cât ale leilor eraŭ. Eĭ îmĭ prevestiseră că vêntul n'are să fie aspru, poate nicĭ n'o să bată; dar în largul măriĭ se stîrni un vîrtej puternic, care, în apropierea uscatuluĭ se înteţi cu vifor şi ridică valurile pênă la înălţime de 8 coţĭ. Mă agăţaiŭ de o grindă, pe când tovaraşiĭ meĭ se cufundară unul câte unul în fundul măriĭ. Valul apeĭ întăritate m'aruncă la malul uneĭ insule, după ce mă purtă treĭ zile peste adâncimĭ, fără alt prieten de cât sufletul meŭ. Mĕ cul-

caiŭ într'o dumbravă şi umbra mĕ învălui; într'un târziŭ mĕ sculaiŭ şi 'mĭ puseĭ picioarele în mişcare căutând ceva hrană. Aduseĭ apoĭ mulţumire zeilor că mĕ mîntuiseră de moarte. Dar pe când fumul jertfeĭ se înălţa la cer, de odată auziĭ un sgomot ca o lovitură de trăsnet; la început îl luaĭ drept mugetul valuluĭ pe mare, dar copaciĭ se clătinară, pămêntul se cutremură, îmĭ descoperiĭ faţa şi vĕzuĭ un balaur apropiindu-se de mine. Era lung de 30 de coţĭ, iar barba ca de 2; trupul îĭ era acoperit cu solzĭ de aur, iar coloarea luĭ era verzue ca de lapis-lazuli cel maĭ adevĕrat.

Dealtminterĭ balaurul era milos, căcĭ după ce ascultă cu bunătate toată povestea nenorocituluĭ purtat de vênturĭ şi de valurĭ, după ce-l linişti, poftindu-l în coliba luĭ, începu să-ĭ destăinuiască frumuseţile loculuĭ şi numele insuleĭ. Îĭ spuse câte fiinţe trăesc aci, câţĭ copacĭ şi câţĭ robĭ, îĭ descrise bogăţiile nemĕsurate în pietre scumpe şi roade de tot felul, îĭ povesti despre întîmplările uneĭ fecioare frumoase, care pierise lovită de trăsnet, îĭ arătă în fine taina viitoruluĭ, încredinţându-l că va veni o navă din ţara Egiptuluĭ cu lopătarĭ aleşĭ; aceştia îl vor lua cu dânşiĭ în ţara de unde a pornit şi fericit îşĭ va vedea căminul şi va strînge pe copilaşiĭ săĭ la piept. Ajuns la adâncĭ bătrîneţe va dormi liniştit somnul de vecĭ.

Această poemă a fost multă vreme citită cu drag de către Egiptenĭ; încă târziŭ de tot, în timpul Ramesizilor, o întîlnim copiată şi recopiată în sute de exemplare. Această lungă durată vine de acolo, că poema era întruparea cea maĭ potrivită a uneĭ simţirĭ care se formase cu vremea: egipteanul cât timp stătuse liniştit în valea Niluluĭ, nu vĕzuse orizonturile maĭ largĭ ale mărilor, nicĭ nu avusese prilejul să simtă toată poesia valurilor întărîtate de vênturĭ şi toată tristeţea unuĭ apus de soare, care se cufundă în adâncul apelor. Zarea strîmtă a văiĭ închise cu cele două şirurĭ de coline paralele, se lărgise în chip nemĕsurat. Faraoniĭ străbătênd cu armatele lor greoae deşerturile Ara-

bieĭ pietroase şi ale Sudanuluĭ egiptean, sădiseră în sufletul soldaţilor nebiruita sete pentru şesurile arse de soare şi pentru orizontul nemărginit şi pururĭ acelaş al pustiurilor de nisip. Acesteĭ simţirĭ iĭ rĕspunse o întreagă literatură, din care nu ne-a rĕmas de cât, *Poema Naufragiatuluĭ* şi *Intîmplările luĭ Senuhit.*

Maĭ ales această din urmă poemă are o valoare, pe care nimenĭ n'o poate tăgădui, valoare care şi-o capĕtă din chipul cum autorul eĭ ştie să îmbine datele scoase din lumea reală cu cele născute din propria sa închipuire. Forma, adică limba, întocmirea imaginilor şi spiritul care însufleţeşte lucrarea, ne daŭ o mărturie puternică despre talentul artistuluĭ.

Întîmplările luĭ Senuhit, sînt adevĕrate memoriĭ, în care fiul faraonuluĭ Amenemhat I işĭ povesteşte, idealisând în parte, viaţa sa petrecută printre beduiniĭ de la hotarele Arabieĭ pietroase. Senuhit luase parte, împreună cu fratele săŭ Usartesen I, la o expediţie rĕsboinică în contra popoarelor neastîmpĕrate din Libia. Noaptea însă, veni în lagăr vestea neaşteptată despre moartea faraonuluĭ şi proclamarea luĭ Usartesen de urmaş. Senuhit, ştiind la ce se poate aştepta, fuge din cort către rĕsărit, ca să-şĭ piarză urmele în pustiurĭ. După ce amăgeşte pe cetaşiĭ luĭ Usartesen, trimeşĭ în căutarea sa, se ascunde o vreme printre stuhul de trestiĭ şi de papirus din bălţĭ şi printre ruinele mormintelor, pĕnă ce trece de graniţa Egiptuluĭ. De aicĭ înainte începe pustiul cu zăduful de nesuferit, cu vênturile de nisip şi cu nesfîrşita singurătate. In fine, după multă trudă, ajunge în zorile zileĭ, istovit de puterĭ, în ţara Petenu. Gîtlejul iĭ ardea de sete şi simţea, precum spune dânsul, «gustul morţiĭ». Dar un asiatic, care păştea turmele, iĭ dete apă şi puse să-ĭ fearbă lapte. Dus din mână în mână ca

rob, are fericirea să intre sub stăpânirea prinţuluĭ din ţara Tenu, care-l primi cu cinste şi-ĭ dete chiar pe fiica sa în căsătorie. Cu dânsa iĭ dete şi un pământ întins şi roditor. Nimic nu este maĭ încântător de cât descrierea acestuĭ ţinut, tocmaĭ prin contrastul izbitor ce-l înfăţişează cu pustiul străbătut.

Ţara se numeşte Aia; într'ânsa creşteaŭ smochinĭ şi viţă de vie, miere era multă şi copacĭ bătrînĭ de olivĭ, roade de asemenĭ multe. Pământul era roditor, dedea grâŭ şi orz cu îmbelşugare, şi turme nenumĕrate păşteaŭ pe colinele înverzite.

Viaţa beduinuluĭ cu toate bucuriile şi necazurile sale, cu luptele zilnice contra răpitorilor de turme, cu jocurile şi adunările făcute la umbra sicomorilor şi în preajma vreunuĭ izvor rĕcoritor, viaţa casnică cu sgomotul copiilor şi mulţimea cirezilor de boĭ şi de taurĭ, toate trec pe dinaintea ochilor noştriĭ şi ne încântă cu aceeaşĭ putere, cu care a încântat atuncĭ pe vechiĭ Egiptenĭ. Către sfirşitul vieţiĭ sale, Senuhit prins de nebiruitul dor de patrie, se hotărăşte să ceară iertare faraonuluĭ, fratele săŭ, şi cu aceasta să-şĭ pregătească intoarcerea in Egipt. Intr'o scrisoare plină de duioşie el se lasă în voia simţireĭ sale. E poate din întreaga literatură egipteană singura dată când o simţire adevĕrată este înfăţişată cu aşa căldură.

Gol am părăsit ţara mea, stăpâne, şi cu pânză de in sînt astă-zĭ înveşmîntat. După ce o vreme am fost rob fără supuşĭ, astă-zĭ o lume de robĭ ascultă de poruncile mele. Casa mea 'ĭ frumoasă, ogorul meŭ întins, amintirea faptelor mele întipărită stă în templele zeilor. Şi totuşĭ, o rege, în îndurarea ta eŭ caut mîntuire. Poruncă dă-mĭ să mĕ întorc în Egipt, milostiveşte-te, stăpâne, şi mĕ lasă cu ochiĭ trupuluĭ să vĕd locurile, pe unde sufletul meŭ rătăceşte pururĭ! Căcĭ dorul meŭ din urmă este să-mĭ odihnesc trupul meŭ în ţĕrîna, din care m'am născut. Acolo să mĕ întorc e mângâerea mea cea dătătoare de viaţă şi bucuria mea maĭ dulce. Inima mea sângerează că trebue să trăesc ca un fugar pe alt pământ. Dar maĭ am eŭ inimă? Auzi-mĭ, doamne, ruga cea din depărtare şi eŭ voĭ porni către ţinu-

tul unde paşiĭ meĭ pentru întâia dată aŭ călcat ţărîna, către locaşul unde întâia oară am vĕzut lumina.

Faraonul, se înţelege, n'a putut rĕmâne nemişcat la această rugă duioasă şi l'a primit în sînul familieĭ sale. Opera se sfîrşeşte descriind cu de-amĕnuntul serbătoarea cu care fugarul de altă dată a fost cinstit la curtea regească.

Importanţa acesteĭ opere, care pentru noĭ stă în simplitatea graţioasă a cuprinsuluĭ şi chipuluĭ firesc cum întîmplările se desfăşoară una dintr'alta, dar maĭ cu seamă în farmecul acelor descrierĭ de viaţă în pustiŭ, această importanţă a trebuit să fie mare, dacă ne amintim, că în tot timpul vechiuluĭ şi nouluĭ imperiŭ tebanic, ea a slujit drept model de limbă frumoasă şi măestrită. De altminterĭ, *Intîmplările luĭ Senuhit*, sînt manifestul cel maĭ reuşit al uneĭ întregĭ şcoale literare, a căreĭ origine trebueşte căutată în vremea de decădere a regatuluĭ memfitic. Această şcoală cultiva maĭ presus de toate forma: o vorbire măestrită atrăgea maĭ mult de cât o povestire simplă, dar plină de simţire. Cu invasia Hixoşilor însă, spiritul egiptean se întoarce din noŭ către simplitate şi naturaleţă.

Aşa de pildă, romanul, *Celor doĭ fraţi*, atât de popular în timpul dinastieĭ a XIX-a, este un adevĕrat giuvaer literar. Cadrul în care se desfăşoară drama este peisagiul idilic al unuĭ colţ din valea luminoasă a Niluluĭ, cu lanurile înverzite, cu viaţa obositoare a câmpuluĭ în timpul zileĭ şi liniştea neturburată a seriĭ, când turmele se 'ntorc de la păşune şi stelele rĕsar pe cer.

Era odată doĭ fraţĭ, dintr'o mamă şi dintr'un tată, Anup se numea cel maĭ in vîrstă, iar cel maĭ tînăr Bata. Anup avea o casă, avea femee, pe când celalt trăia la dânsul ca un copil. El ţesea pentru Anup, el mergea după vite la păşune, el trăgea brazda cu plugul, el secera, el orânduia lucrurile toate pe ogoare. Ca dânsul om maĭ

harnic în ţara întreagă nu era. Această bună înţelegere între fraţi o strică femeea luĭ Anup. Eà caută s'ademenească pe Bata, care se întorsese singur de la câmp, să ia cu sine sĕminţă de sĕmĕnat. „Vino, iĭ zice dânsa, privindu-l cu lăcomie, să rĕmânem un ceas împreună, căcĭ tu-mĭ eştĭ maĭ drag de cât toţĭ pe lume şi pentru tine am îmbrăcat veşmintele cele frumoase.

„Pe tine te-am cinstit în totdauna ca pe o mamă şi pe bărbatul tăŭ ca pe un tatà", iĭ rĕspunse dânsul mânios, şi plecă la câmp, hotărît în cuget să nu spue nimic fratelui săŭ din cele întîmplate.

Spre sară Anup avea să vie acasă şi se temu femeea de cele ce spusese. Ca să-l amăgească, ea se unse pe faţă şi pe cap cu grăsime neagră, ca să pară a fi lovită, işĭ sfâşiă veşmintele şi se întinse pe pământ ca şi cum un altul ar fi trîntit-o, cu gândul să spue bărbatuluĭ eĭ: «fratele tăŭ maĭ tînăr a vrut să mĕ necinstească».

Anup se întoarse acasă ca în toate zilele şi găsi în odae pe femeea sa trîntită jos, bolnavă de siluire. Ea nu-ĭ turnă apă pe mânĭ, precum obişnuia, nicĭ nu-ĭ aprinse c-paiţul, iar în odae era întuneric şi dânsa bolnavă.

La apusul soareluĭ Bata se întoarse încărcat cu legume de tot felul şi mănând inainte-ĭ cireada de vacĭ. O juncană însă iĭ spuse, că fratele stetea la pîndă, cu cuţitul în mână, cu gândul să-l omoare. Ca să se încredinţeze, se plecă Bata şi vĕzu picioarele frateluĭ săŭ, ascuns după uşe, gata să-l lovească. Aruncă sarcina şi fugi, urmărit de Anup. Dar puternicul zeŭ, Ra, în mila luĭ, neputênd suferi atâta nedreptate, puse între fraţĭ apele unuĭ fluviŭ larg; eĭ dormiră o noapte, pentru întâiaşĭ dată, despărţiţĭ unul de altul. Cu revărsatul zorilor, sculându-se liniştiţĭ de truda lor şi răcoriţĭ de roua dimineţiĭ, privindu-şĭ fie-care faţa în undele limpezĭ ale fluviuluĭ, se împăcară, după ce Bata iĭ spuse cu jurămînt nevinovăţia sa. «Ş'acuma du-te acasă şi vezi-ţĭ singur de turmele tale şi de cirezile tale, căcĭ eŭ nu maĭ staŭ la tine; mĕ duc pentru totdauna în va-

lea Acaţiilor». Anup se întoarse acasă, işĭ ucise femeea şi rĕmase trist; iar Bata se duse pentru totdauna în valea Acaţiilor, în valea unde morţiĭ petrec pe vecie.

Dacă producţia în prosă a poporuluĭ egiptean e destul de bogată, cuprinzênd une-orĭ chiar opere de un merit rar, în schimb, cea poetică în versurĭ e slabă, nicĭ odată nu trece peste mediocru. De altminterĭ acest lucru se vede şi din monotonia acesteĭ poesiĭ; căcĭ genul dramatic a fost cu totul neglijat, cel epic maĭ puţin. Egipteniĭ n'aŭ cultivat în realitate de cât pe cel liric. Forma, sub care se înfăţişează însă această poesie lirică, e curioasă. Cugetarea poetuluĭ are totdauna trebuinţă de trepte, prin care să treacă; nicĭ odată nu se înalţă şi nu se coboară în chip neaşteptat. Ca la întreaga poesie a Semiţilor, dar maĭ ales a Ebreilor, idea odată rostită în partea întăĭ a fraseĭ, trebueşte, saŭ să fie repetată cu aproape aceleaşĭ cuvinte în partea a doua, saŭ desvoltată prin noĭ imaginĭ, prin comparaţiĭ potrivite, saŭ pusă în lumină printr'o idee tocmaĭ contrară; altminterĭ, poetul nu-şĭ poate spune nicĭ simţirea, nicĭ cugetarea sa. Această repetare, desvoltare saŭ chiar contrazicere a ideiĭ rostită în partea întăĭ a strofeĭ, se numeşte, după cuvîntul născocit de episcopul englez Robert Lowth, *paralelismul membrelor*. In poesia următoare a unuĭ scrib dascăl către elevul săŭ, fiŭ de mare demnitar, întîlnim câte-va paralelisme utilisate cu adevĕrată artă:

Tu eştĭ ca o roată cu spiţele rupte,
Ce nu maĭ ascultă de nicĭ un văgaş,
Eştĭ ca un templu rĕmas fără zeŭ,
Eştĭ ca o casă lipsită de pâine.
Lumea te vede cum sarĭ peste ziduri,
Cum gardul îl rupĭ cu mâinile tale
Şi toţĭ de tine se daŭ la o parte,
Căcĭ rănĭ tu le facĭ.

O dac'aĭ şti ce răŭ face vinul,
Licoarea din Şedeh de n'aĭ maĭ iubi,
De n'aĭ băga în tine răceala de vinurĭ,
Ce bine-aĭ trăi!
Vin să te 'nvĕţ să sufli din flaut,
Să spuĭ poesiĭ, din fluer să cânţĭ,
Şi sunete dulcĭ din liră să smulgĭ,
Din harfă să cânţĭ ca un înger.

Pretutindenĭ în poesia lirică a poporuluĭ de la Nil, ne isbim de aceeaşĭ lipsă de fantasie, de care ne daŭ dovadă toate produsele spirituluĭ egiptean. Poesia religioasă, care la popoarele chaldee şi maĭ ales la Ebreĭ a dat naştere unor produse literare de o frumuseţe neîntrecută, pline de simţire adevĕrată şi de avênt fără marginĭ, la Egiptenĭ este săracă şi plictisitoare. Egipteanul nu crede în atotputernicia zeilor săĭ; când găseşte prilejul, el îşĭ bate joc de dânşiĭ, poate cu maĭ multă libertate de cât un Aristofan saŭ un Lucian. La Egiptenĭ, zeul cel maĭ mare, urzitorul ceruluĭ şi al pămêntuluĭ, părintele zeilor şi al oamenilor, zeul Ra, îmbătrîneşte şi piere ca şi noĭ muritoriĭ, cu deosebirea numaĭ că oasele şi carnea noastră se prefac în ţĕrînă, pe când la dânsul oasele sînt de aur şi carnea de argint, iar pĕrul de lapis-lazuli.

Ast-fel, tocmaĭ în poema menită să slăvească mărirea zeuluĭ Ra, găsim pe lângă versurile:

Eŭ principe sînt şi de principe fiŭ,
Sĕmînţă divină a cereresculuĭ zeŭ.
Eŭ sînt un puternic şi fiŭ de puternic . . . .
Eŭ sînt cel ce lumea şi cerul zidi şi munţiĭ grămadă. . .
. . . .

şi pe cele următoare:

Fălcile sale de boală-ĭ clănţăneaŭ,
Şi mădularele trupuluĭ i se cutremuraŭ,
Căcĭ îĭ intrase veninul în carne,
Precum Nilul pătrunde prin ţarinĭ . . .

Prin urmare, accente pline de adevĕrată simţire n'o să găsim în poesia lirică religioasă egipteană; câte-va înşirărĭ de laude, câte-va epitete şi în colo cuvinte goale şi fără căldură. O excepţie fac două himne, unul către Ra, din *Cartea morţilor*, şi celalt către zeul Nil. Şi aceasta, pentru-că atât soarele cât şi Nilul eraŭ divinităţĭ maĭ apropiate de dânsul.

Himnul în cinstea zeuluĭ Nil maĭ ales este, poate. una din cele maĭ frumoase creaţiunĭ, dacă nu cea maĭ frumoasă din întreaga literatură poetică egipteană.

Salutare ţie, Hapi, tu care isvorăştĭ din necunoscut şi soseştĭ pentru ca să daĭ suflare Egiptuluĭ. . . .

Stăpîn al vietăţilor din apă, îndată ce trecĭ cataracta, păsĕrile ceruluĭ nu se maĭ lasă pe ogoare. Născĕtor de grâŭ şi producător de orz, tu prelungeştĭ tăria templelor. Rĕmân în nelucrare saŭ suferă degetele tale, atuncĭ milioane de suflete sînt în miserie; se împuţinează undele tale, atnncĭ zeiĭ înşişĭ ca şi oameniĭ pier.

Dă-ne grâul, părinte, căcĭ aur de ne-ar frămînta mâinile tale, saŭ cărămizĭ de argint de ne-ar dărui, noĭ grâne vrem; grâul face maĭ mult de cât toate pietrele scumpe, căcĭ nu lapis-lazuli vom mânca noĭ.

Cu cântul pe harfă şi cu bătae ritmată din mânĭ şi cu glas de cântărĭ îţĭ aducem slavă ţie, şi generaţiile urmaşilor tăĭ se bucură de tine şi cu laude frumoase te încarcă; căcĭ tu eştĭ zeul bogăţieĭ, ce daĭ podoabă pămĕntuluĭ.

Când tu te-arăţĭ în cetatea prinţuluĭ (în Nubia), atuncĭ bogatul e sătul şi săracul uită de hrana de lotos; orĭ-ce lucru e trainic şi bun, toate păşunile sînt grase. Uiţĭ tu să daĭ hrană, norocuĭ atuncĭ uită de lăcaşul omenesc şi pămĕntul întreg o baltă se preface.

Dacă de la poesia lirică religioasă trecem la cea erotică, ne aflăm de asemenĭ în faţa aceleiaşĭ producţiĭ mediocre.

Simţire puternică nicĭ odată Egipteanul n'a avut; la dânsul durerea şi întristarea, bucuria şi plăcerea sînt simţirĭ, care nu-l zgudue pĕnă în adâncul sufletuluĭ: sînt ca vălurelele uşoare pe faţa uneĭ ape abea mîngâiată de adierile vĕntuluĭ. O singură dragoste a avut Egipteanul şi

atâta numaĭ a putut şi el rosti în versurile sale: este dragostea nespusă după verdeaţă, după umbra rĕcoroasă a unuĭ frunziş des. O alee de sicomorĭ cu frunze late, un izvor rĕcoritor, o pajişte cu florĭ mirositoare, o pădure de «naramze înflorite», îĭ aducea Egipteanuluĭ aceeaşĭ mulţumire, pe care un om din oraş astă-zĭ o simte când se pierde în pacea neturburată a codrilor.

«Auzĭ tu, spune un cântec egiptean, glasul porumbeluluĭ vesteşte: e luminos pămêntul»! «Vin, răspunde un altul, verdeaţa acopere câmpia, vin să ne veselim la umbra sicomoruluĭ». Iar poetul, ca să-şĭ arate mulţumirea sa vĕzêndu-şĭ iubita, strigă: «îmĭ parĭ ca o grădină cu pomĭ înfloriţĭ». Orizontul întins al uneĭ câmpiĭ fără hotare, saŭ farmecul nespus de dulce al unuĭ amurg liniştit şi rĕcoros, după o zi cu zăduf, a încântat şi pe omul de atuncĭ, precum îl încântă şi astă-zĭ.

Sicomorul mărunt, de mânuşiţa eĭ sădit, zice poetul, une-orĭ poveştĭ îmĭ spune şi povestea sa e dulce ca mierea. E încântător desişul săŭ frumos şi maĭ verde de cât stuful de papirus. Şi este încărcat cu roade maĭ roşiĭ de cât rubinul. Frunzele-ĭ sînt străveziĭ ca de sticlă, iar rămurelele de culoarea opaluluĭ şi umbra luĭ dă răcoare.

Afară de această iubire, Egipteanul nu maĭ cunoaşte alta. Iubirea pentru femee este maĭ mult un prieteşug, care se întemeiază pe legătura trupească şi nicĭ de cum pe cea durabilă şi sfîntă, cea sufletească. Foarte rar câte o poesie, în care să se desluşească altă simţire de cât cea născută din desmerdarea trupuluĭ.

Un lac se 'ntinde 'n faţa
Palatuluĭ surori-mĭ,
Iar porţile intrăreĭ staŭ deschise...
Şi soră-mea apare aşa de mânioasă!
De-aş fi măcar un paznic la porţile eĭ,
Ca să mĕ certe dânsa;
Aş auzi cu drag glasu-ĭ mâniat,
Ca un copil de frică aş tremura 'nainte-ĭ.

De multe orĭ găsim rostită câte o dorinţă, care n'are nimic poetic într'ânsa.

Tu, cel frumos, aş vrea să-ţĭ fiŭ femee,
Şi braţul tăŭ pe braţul meŭ să-l sprijinĭ,
Căcĭ noaptea de nu-mĭ vine scumpul,
Rĕmân singură parcă 'n mormînt închisă.
Nu-mĭ eştĭ tu oare sănătatea şi viaţa mea toată?

Poesia lirică egipteană este, fără îndoeală, o manifestare slabă a celor de la Nil, cu toate că eĭ sînt de origine semită şi ca toate neamurile, ce fac parte din această seminţie, ar fi trebuit să fie înzestraţĭ cu însuşirele poetice propriĭ acestora.

In adevĕr, pe când Arianul visător se lasă în dulcea legănare a simţireĭ sale şi cu nestrămutată dragoste urmăreşte toate fenomenele fireĭ, pênă când se perde cu totul în visarea plăcută a lumeĭ, pe care dânsul o întrupează după chipul şi asemĕnarea sa şi-ĭ dă suflare şi viaţă, Semitul din contra, fire hotărîtă şi închisă în sine, ca într'o cetate întărită, îşĭ făureşte din sufletul săŭ icoana lumiĭ din afară, pe care n'o cunoaşte în deajuns, fiind-că în isolarea sa n'o poate urmări în toate prefacerile eĭ nenumĕrate. Duhul păciĭ, care veghează peste singurătăţile pustiuluĭ întins, a închis Semituluĭ calea spre studiul fenomenelor natureĭ, care sînt pururĭ aceleaşĭ. «Şi când ochiul închis e în afară, înlăuntru se deşteaptă», zice poetul. Unul atârnă de neîncetata prefacere a fireĭ, din sînul căreia el soarbe isvorul inspiraţiunilor sale, celalt îşĭ analisează simţirea sa şi caută prin cuvinte să traducă frămîntările sufletuluĭ săŭ.

Din această deosebire de caracter, între cele două ramurĭ ale seminţieĭ albe, rĕsar şi celelalte deosebirĭ.

Arianul privind natura şi urmărindu-ĭ pas cu pas schimbările, caută neobosit cuvintele care să-ĭ întrupeze

maĭ bine simţirea sa şi să-ĭ prinză nuanţele de gândire; de aicĭ a rĕsărit forma plastică desăvîrşită a imaginilor sale şi, fireşte, însuşirea rară de a schiţa în două, treĭ cuvinte conturele fie cât de şterse ale cugetuluĭ format, şi tot de aicĭ a rĕsărit şi legătura strînsă între mersul gândireĭ şi forma care o traduce.

Semitul însă, chinuit de frămîntarea prea mare a sufletuluĭ săŭ, nu poate găsi mĕsura, adică forma potrivită, prin mijlocul căreia să se desbere de simţirea sa din lăuntru; de aceea îşĭ descarcă sufletul printr'un şir de imaginĭ, ceea-ce face ca vorbirea luĭ să fie maĭ colorată, maĭ poetică, maĭ în armonie cu simţirea luĭ adâncă.

Şi cu toate acestea, poesia lirică a poporuluĭ egiptean n'are nicĭ frumuseţea, nicĭ înălţimea cugetărilor pe care o are poesia ebraică saŭ chaldee. In Egipt aŭ trebuit să lucreze alţĭ factorĭ la prefacerea caracteruluĭ semit. Cine ştie, dacă nu-ĭ de vină în parte şi natura dimprejur, care a dominat pe Egiptean, încă de la naştere, prin uniformitatea peisagiuluĭ săŭ cu aceleaşĭ câmpiĭ înverzite, cu aproape aceleaşĭ forme de munţĭ, cu desăvîrşita regularitate a revărsăriĭ apelor peste ţarinĭ, cu acelaş rĕsărit şi apus de soare. Toate aceste aŭ dat spirituluĭ egiptean acel sentiment puternic pentru ordine, acea veneraţie adâncă pentru legile odată stabilite şi acea simţire îndărătnică de păstrare, care-l face să rĕmâe în ideile învechite, în gusturile şi moravurile formate. Este domol şi practic egipteanul şi judecata îl stăpîneşte în totul, fiind-că natura l-a lipsit de toate însuşirile imaginaţiuniĭ.

De aceea poesia lirică egipteană este săracă şi monotonă: câte-va himne religioase, câte-va poesiĭ populare, foarte puţine cântece de dragoste, vr'o două treĭ de pe-

trecerĭ, aceste din urmă de obiceiŭ cântate la ospeţe, in sunete de harfă saŭ de flaut, şi atâta tot.

Din această producţie poetică fără duh, găsim numaĭ o singură poesie care merită luare aminte: este cântecul de ospeţe, pe care un soiŭ de barzĭ călĕtorĭ din palat în palat îl recitaŭ la mesele celor nobilĭ, însoţind cântarea lor cu «sunete dulcĭ din harfă smulse». Cel găsit în mormîntul regeluĭ pios Entuf este fermecător, nu atât prin înălţimea cugetărilor spuse, cât maĭ ales prin seninătatea şi forma potolită şi cu adevĕrat nobilă, cu care gândirile sînt înfăţişate. La cetirea luĭ parcă se desfăşoară înaintea ochilor noştri icoana întreagă a vieţiĭ celor ce aŭ trăit atâtea miĭ de anĭ la umbra piramidelor, şi-ţĭ vine să crezĭ că petrecerea lor pe această «vale de miseriĭ» n'a fost tocmaĭ aşa plină de durere, precum uniĭ istoricĭ modernĭ încearcă să ne convingă.

Ce linişte 'n faţa acestuĭ prinţ prea puternic,
Căcĭ împlinitu-s'a soarta-ĭ din urmă!
Trupul piere pe vecĭ, ş'altele 'n urmă se nasc,
Ş'aceasta din vremea străbunilor.
Regiĭ şi zeiĭ ce de mult înainte trăiră
In piramidele lor de-apururĭ dormi-vor,
Precum înţelepţiĭ şi nobiliĭ
Staŭ în ale lor piramide 'ngropaţĭ.
Ceĭ care palate clădiră şi loru-şĭ oraşe durară,
Vĕzuşĭ ce rĕmase dintr'ânşiĭ?
Cuvintele luĭ Hardadaf auziĭ şi glasul luĭ Imhotepu,
Care împreună ne spun cu graiul lor bătrînesc:
Priveşte. clădirile lor şi muriĭ puternicĭ căzură,
Locaşurile lor sînt în colb prefăcute,
Sînt ca şi cum nicĭ odată n'aŭ fost pe pământ.
Nimenĭ d'acolo se 'ntoarce, care, ce s'a făcut cu dânşiĭ, să spue,
Să spue, cum lor le e'n groapă, ca sufletul nostru să 'nalţe,
Pênă şi nouă veni-va-ne rîndu'n locaşul morţiĭ să trecem.
        Cu inima veselă 'n vecĭ să te bucurĭ.
        Cât timp tu trăeştĭ, dă slobodă voe pornirilor tale,
Pune miresme pe creştetul capuluĭ, îmbracă veşmînt luminos,
Şi cu minunea cerească tu trupul tăŭ parfumează.

Podoabe pe tine tu pune, pe cât poţĭ maĭ frumoase,
Şi nu-ţĭ lăsa duhul durerea să-l prinza;
Dă frâŭ plăcerilor tale şi sufletu'n voe tu lasă-l,
Atât cât o ducĭ pe pămêntul acesta.
Nu-ţĭ maĭ mâhni nicĭ odată inima ta obidită,
Pênă ce ceasul dureriĭ nu te ajunge de-aproape.
Căcĭ cel ce rĕmâne cu gândul în pace, plânsul dureriĭ n'aude,
Iar cel ce'n groapă odihneşte, mâhnire nu maĭ încearcă.
Cu faţa strălucitoare, tu zilele sĕrbătoreşte,
Şi alte zile-ţĭ adaogă.
Căcĭ nimenĭ nu duce cu sine în mormînt comorile sale,
Şi nimenĭ, pornit pe vecie, vr'odată se'ntoarce 'ndărăt.

Bibliografie: G. Maspero, *Les contes populaires de l'Egypte ancienne*, 2-e éd.; Chabas, *Le plus ancien Livre du monde*, în *Rev. Arch.* 1-ère série, t. XIV; I. Lauth. *Der Autor Kadjimna vor 5400 Jahren. Sitzungsb. Acad.* München, 1869; Ad. Ermau. *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum.* Tübingen; Flinders Petrie, *Aegyptian Tales* I, II, 1895.

DIN LUMEA CHALDEE.

Un şes întins mărginit de treĭ părţĭ cu şirurĭ de munţĭ care se înalţă spre fund uniĭ peste alţiĭ, ca treptele unuĭ amfiteatru, acesta este şesul Mesopotamieĭ, care spre miază-zi se perde în sînul golfuluĭ Persic şi în pustiurile Arabieĭ deşarte. Două fluviĭ largĭ şi-aŭ croit matca lor, unul spre apus şi celalt spre răsărit de această câmpie: Eufratul îşĭ cară liniştit şi maestos apele sale spre mare, după ce a adăpat în drumul săŭ spre dreapta pustiurile din vecinătate şi pămêntul negru şi roditor, care se întinde spre stânga, iar Tigrul aleargă furios şi turburat spre aceeaşĭ ţintă, după ce a înecat în timpul primăveriĭ ţinuturile din preajmă-ĭ şi după ce a pustiit ogoarele neapărate de zăgazurĭ. In acest ţinut a trăit odinioară o lume întreagă de popoare, diferite prin originea lor, diferite prin moravurile lor, diferite prin graiul lor şi prin întocmirile lor sociale, dar maĭ cu seamă diferite prin gradul lor de cultură. Aicĭ aŭ înflorit oraşe marĭ, precum pămêntul de atuncĭ încoace n'a maĭ vĕzut, oraşe bogate în temple şi în palate cu ziduri puternice şi cu şanţurĭ adâncĭ întărite. Acele temple eraŭ colorate cu feţe deosebite din etaj în etaj şi se ridicaŭ în văzduh pênă la înălţimĭ ameţitoare, iar palatele aveaŭ pădurĭ de columne şi dome uriaşe, care străluceaŭ

sub cerul pururea senin şi albastru al Mesopotamieĭ. Eraŭ minunĭ pe care mintea omenească nu şi le maĭ poate închipui, atât din pricina mărimiĭ lor neměsurate, cât şi a bogăţieĭ pietrelor din care fuseseră zidite. Odinioară, canale largĭ, ca şi matca ambelor fluviĭ la împreunare, duceaŭ pretutindenĭ prin câmpie prisosul apelor, dând rod ogoarelor, purtând pe adâncurile lor năvile încărcate şi adăpând pădurile de naramze saŭ de smochinĭ şi dumbrăvile de palmierĭ eleganţĭ şi de chiparoşĭ înalţĭ, subţirĭ şi negri saŭ ocoleaŭ ostroavele de sicomorĭ îmbătrâniţĭ şi umbroşĭ. Dar aceasta era în vremurĭ vechĭ; astă-zĭ, în aceleaşĭ locurĭ se întinde nemărginitul deşert de iarbă pârlită de soare. Canalele de odinioară s'aŭ secat şi peste dânsele ciobanul beduin îşĭ mână turmele sale; iar templele majestoase şi largĭ, palatele neměsurate, în ale căror curţĭ puteaŭ să se piardă armate întregĭ şi cavaleriĭ de care, aŭ căzut în ruine, s'aŭ prefăcut în munţĭ de humă, care se ridică singuraticĭ în deşertul de pămênt, pe când în locul oraşelor de altă dată n'aŭ maĭ rěmas de cât şanţurĭ pe jumětate umplute şi muchĭ de ziturĭ de cărămidă, prin găurile cărora se ascund şacaliĭ şi hienele sělbatice. Doar cortul beduinuluĭ rătăcitor se maĭ vede une-orĭ la marginea zăriĭ saŭ caravana de cămile, care străbătênd rar pustiul, maĭ însufleţeşte golul şi tristeţea adâncă din această câmpie fermecătoare totuşĭ. «Pustiul şi singurătatea, zice Loftus, sînt maĭ triste şi maĭ pătrunzětoare de cât orĭ unde aiurea. Nicăerĭ nu maĭ vezĭ prefirându-se vre-un şivoiŭ de apă pe la poalele rarelor coline, nicĭ un palmier nu maĭ înverzeşte peste aceste ruinĭ. Pênă şi hiena şi şacalul parcă fug la vederea acestuĭ loc tăcut. Nicĭ odată vulturul nu pluteşte prin văzduh peste acest deşert gol şi uscat. Nicĭ un fir de iarbă, nicĭ măcar o insectă nu pot trăi în părţile loculuĭ. Numaĭ

mucegaiul stricător, care se înfige pe fața măcinată a cărămizilor sparte, poate să se laude cu stăpînirea absolută peste aceste ruinĭ tăcute și triste».

Față cu acest pustiŭ tăcut și trist s'ar putea întreba orĭ-cine, e cine-va în stare să reconstituiască fie chiar în lumea închipuiriĭ, palatele și templele de altă-dată cu frumusețea și mărimea lor impunĕtoare, dacă nimic nu s'a păstrat din aceste clădirĭ, de cât acele coline singuratice? E cine-va în stare să urmărească pas cu pas fasele diferite politice și sociale prin care a trecut lumea învechită chaldeo-semită, când nouă nicĭ isvoarele locale, sub forma de scrierĭ istorice, nu ne spun nimic, și, ceea-ce este maĭ fără nădejde, nicĭ isvoarele din literatura elenă nu sînt maĭ vorbărețe? Celuĭ ce ar deslega această problemă, orĭ-ce minte sănătoasă ar fi înclinată să-ĭ strige: «iată o minune». Și cu toate acestea minunea a fost făptuită de către regiĭ ceĭ marĭ asirienĭ. Eĭ, vorbind în graiul lor bătrânesc și emfatic, cu cuvinte o vreme neînțelese, astă-zĭ foarte ușor de înțeles, ne spun pe de rost faptele lor și ne povestesc trecutul adânc al acesteĭ lumĭ chaldeo-babiloniene. Fie-ce rege, clădind palate și temple, obișnuia în fie-care nouă zidire să arunce la temelie, în cele patru colțurĭ, câte o prismă saŭ un cilindru mic de lut ars, pe care-l acoperea cu șirurĭ îndesate și mărunte de scriere cuneiformă și în care se povestește, ca în niște anale veridice, tot ceea-ce s'a făptuit maĭ de samă în lungul uneĭ domniĭ, tot ceea-ce s'a îndeplinit maĭ de samă în viața neamuluĭ stăpînitor și une-orĭ în aceea a popoarelor supuse. Une-orĭ templul saŭ orĭ-ce altă clădire fusese numaĭ reparată; în acest cas, regele căuta în colțurile indicate cilindrele de lut puse, le rezidea în temelie de eraŭ citețe, le copia cu grije de cum-va liniile se șterseseră, adăoga apoĭ alte patru ale sale, în

care se arătaŭ motivele ce împinsese pe rege să reconstruiască monumentul căzut în ruine, saŭ se înşiraŭ faptele monarchuluĭ cu titlurile sale, cu numele părinţilor şi străbunilor săĭ, dacă eşise dintr'o familie stăpînitoare din generaţie în generaţie.

„Eŭ sînt Salmanassar“, ne spune o asemenĭ prismă descoperită în temelia templuluĭ zeiţeĭ Iştar, „puternicul rege, rege al lumiĭ, rege al Asirieĭ, fiul luĭ Raman-nirari, puternicul rege, rege al lumiĭ, rege al Asirieĭ, fiul luĭ Pudi-ilu, puternicul rege, rege al lumiĭ, rege al Asirieĭ, cuceritorul ţărilor Niri, Lulumi şi Musri. . . . . .

Fiind-că în ruine căzuse templul zeiţeĭ Iştar, stăpîna din Niniveh, doamna mea, templul pe care-l zidise Şamşiraman principele, care a trăit înainte de mine, şi fiind-că, deşi strămoşul meŭ Assuruballit îl rezidise, templul ajunsese cu vremea iarăşĭ de reclădit, atuncĭ înălţatu-l-am eŭ din temelie şi pênă sus la straşină. Stăpînitorul, care după mine va veni, care va iscodi actul pus de mine în temelie, şi-l va lăsa la loc, precum eŭ am făcut cu acel al luĭ Assuruballit, pe acela să-l ferícească zeiţa Iştar; iar cel ce va sfărîma tăbliţele mele pe acela să-l blesteme zeiţa Iştar şi să-l pedepsească şi să-ĭ şteargă numele săŭ şi sĕmînţa sa de pe faţa pămêntuluĭ“.

Se înţelege uşor, că asemenea cilindre de lut păstrate bine sînt în stare să ne înfăţişeze, ca într'o carte veridică, peripeţiile statuluĭ şi cârmuitorilor de popoare, care s'aŭ urmat în decursul vremurilor anterioare ereĭ noastre, în aceste ţinuturĭ de la împreunarea Tigruluĭ şi Eufrateluĭ. Şi sînt în adevĕr frumoase unele din aceste prisme de lut ars! Unele din ele ne daŭ mărturie splendidă nu numaĭ de virtutea braţuluĭ acelor regĭ vechĭ, dar maĭ cu seamă de priceperea şi simţul artistic, cu care ştieaŭ să povestească, une-orĭ cu emfasă, de multe orĭ cu adevĕrată majestate imperială, faptele lor rĕsboinice şi paşnice.

„Assur şi zeiĭ ceĭ marĭ care aŭ înălţat imperiul meŭ“, zice puternicul rege Tiglatpilesar I, „care mi-aŭ hărăzit splendoare şi putere, care mi-aŭ poruncit să întiud hotarele ţinutuluĭ lor; armele lor, cele-a-tot-izbăvitoare, uraganul măcelurilor: înmânatu-mi-le-aŭ; ţărĭ, oraşe, munţĭ şi principĭ, care cu gândurĭ pismaşe contra luĭ Assur

eraŭ, i-am supus şi holdele lor le-am secerat. Cu 60 de regĭ de-odată luptatu-m'am..... biruinţă şi triumf asupră-le am dobândit. Nicĭ un protivnic n'am avut în luptă, nicĭ în măcelurĭ vre-un rival. Şi alăturat-am pe lângă ţara luĭ Assur şi alte ţărĭ, la locuitoriĭ săĭ şi alţĭ locuitorĭ, şi hotarele ţăriĭ mele le-am întins şi toate neamurile pământuluĭ la picioarele mele le-am făcut să îngenunche".

Preambulul sfârşit, Tiglatpilesar îşĭ povesteşte cu adevĕrată cumpĕtare şi cu adevĕrat simţ istoric şirul campaniilor sale rĕsboinice, întreprinse în cele patru puncte cardinale, campaniĭ sîngeroase şi grele, înfăţişate după ordinea cronologică în care aŭ fost purtate. Şi ceea-ce face puternicul rege Tiglatpilesar, aŭ făcut-o, şi cu maĭ multă pătrundere şi cu maĭ mare dragoste pentru veracitatea istorică, regiĭ maĭ vechĭ din Chaldea şi Babilonia, regĭ care împrumutaseră procedeul şi eĭ de la stăpânitoriĭ din ţara Sumir şi Accad, care şi eĭ trăiseră veacurĭ maĭ înainte; ast-fel că pretutindenĭ din mijlocul pustiuluĭ nesfârşit vedem rĕsărind chipurĭ mândre şi glorioase de regĭ, care lăsând învelişul de humă şi de lut ars de atâtea miĭ de anĭ aşternut peste dânşiĭ, se înfăţişează privirilor noastre cu portul şi cu caracterele lor particulare.

In general, pe basa acestor ştirĭ veridice, putem reconstitui fasele culturiĭ mesopotamice, precum putem urmări în liniĭ largĭ mersul desvoltăriĭ culturale din această parte a lumiĭ. La început, primele licărirĭ de viaţă le vedem apărênd în părţile de sud ale văiĭ mesopotamice. Pe lângă gura celor două fluviĭ şi pe lângă ţinutul unde se împreună între dânsele aceste două marĭ ape, aŭ apărut o sumă de oraşe care formaŭ tot atâtea state, câte oraşe eraŭ, cârmuite de regĭ diferiţĭ saŭ de stăpânitorĭ maĭ puternicĭ saŭ maĭ slabĭ, după cum era posiţiunea şi bogăţia oraşelor lor. Cu vremea fie-care cerc a căutat să-şĭ impună stăpînirea sa asupra cercurilor din vecinătate şi fie,

din pricina virtuţiĭ militare a unuĭ centru, fie, din pricina capacităţiĭ personale a unora dintre regĭ, s'aŭ alcătuit încet, încet primele state în mărimĭ şi cu organe de guvernămînt în adevĕratul înţeles al cuvîntuluĭ.

Din această parte cultura formată de către poporul sumero-accad, de origine probabil turanică, trece către nord, unde a fost îmbrăţişată de către seminţia chaldeo-babiloniană, o ramură semitică pogorîtă din părţile nordice în aceste ţinuturĭ. Din germeniĭ săditĭ de către poporul sumero-accad, Babilonieniĭ îşĭ crează o civilizaţie şi maĭ înaltă şi maĭ frumoasă, care le aduce în curând şi superioritatea politică asupra văiĭ întregĭ mesopotamice. In Babilon se naşte primul imperiŭ universal şi în această cetate se desbracă maĭ întâĭ ştiinţa şi cultura de caracterul local pe care-l avusese în părţile suduluĭ. Pe când istoria Egiptuluĭ, timp de maĭ bine de 2000 de anĭ, este istoria unuĭ popor cu desăvârşire isolat de celelalte popoare ale lumiĭ, închis precum era de pustiurĭ largĭ saŭ de mărĭ neprimitoare, Babilonul din contra aşezat în drumul tuturor marilor căĭ comerciale, formând aproape locul de întâlnire al tuturor neamurilor care se îndesaŭ spre câmpia Tigruluĭ şi Eufrateluĭ, a ajuns de timpuriŭ să fie o capitală mare şi prin numĕrul locuitorilor săĭ şi prin bogăţia veniturilor sale şi maĭ ales prin produsele inteligenţeĭ sale. Istoria celorlalte neamurĭ nu capĕtă interes pentru noĭ şi importanţă pentru civilisaţiunea omeniriĭ de cât numaĭ dacă intră în contact cu cultura babiloniană. Când maĭ târziŭ centrul de greutate politic, urmându-şĭ mersul săŭ de deplasare spre nord s'a fixat în Niniveh, unde era miezul imperiuluĭ universal al regilor din Assur, Babilonul a rĕmas şi maĭ departe să fie centrul intelectual al lumiĭ de pe atuncĭ. Din acest punct de vedere, pe când centrul de gravitate politic urmase im-

pulsul avut de la origine, de a tot înainta spre miază-noapte, centrul de gravitate intelectual, după ce un timp avusese aceeaşĭ tendinţă, rĕmase statornicit pentru totdauna în Babilon. De aicĭ aŭ fost nevoiţĭ trufaşiĭ regĭ să-şĭ aducă ingineriĭ şi architecţiĭ lor, care să înalţe spre slava puteriĭ asiriene acele turnurĭ uriaşe, în etaje colorate, pe care le ridicaseră cu miĭ de anĭ maĭ înainte în Chaldea architecţiĭ chaldeo-babilonienĭ, şi tot de aicĭ îşĭ aduseră eĭ sculptoriĭ şi pictoriĭ întrebuinţaţĭ ca să împodobească palatele lor uriaşe, precum tot de aicĭ veneaŭ poeţiĭ şi istoriciĭ însărcinaţĭ să cânte şi să slăvească mărirea neamuluĭ şi armiilor asiriene. Civilisaţia începută la sud, propagată şi desvoltată la nord, în adevĕrata vale mesopotamică, acolo unde era clădit Babilonul, şi înţepenită în forme neschimbate în imperiul întins al luĭ Assur, unde a scăzut într'una pênă ce n'a rĕmas de cât o caricatură a vecheĭ civilisaţiĭ chaldee, aceasta este istoria culturiĭ vechĭ din valea mesopotamică. Şi a scăzut cultura în Asiria, fiind-că acest popor semit şi-a cheltuit puterile sale toate în realisarea unuĭ vis care nu putea să capete nicĭodată fiinţă; visul era, transformarea într'o masă omogenă cu caractere pur asiriene al unuĭ complex de neamurĭ bine hotărîte în natura lor, precum eraŭ neamurile din Asia anterioară. Pornind din acest ideal, linia de conduită a poporuluĭ asirian, faţă cu neamurile subjugate cu atâta trudă, era de la sine impusă, prin urmare şi direcţia activităţiĭ lor intelectuale era trasă. Şi se înţelege, fiind-că popoarele nu vroiaŭ să îndeplinească de bună voe visul regilor asirienĭ, opunênd din contra o resistenţă îndîrjită, atuncĭ a trebuit să se aplice acel sistem de cruzime şi de nimicire a ginţilor streine, sistem ridicat pênă la înălţimea unuĭ principiŭ de guvernămînt cum nu s'a maĭ vĕzut ni-

căerĭ aplicat cu atâta consecinţă şi care tocmaĭ dă istorieĭ asiriene acea înfăţişare sângeroasă pe care o are.

Assurbanipal, cel maĭ milos dintre regiĭ cruzĭ asirienĭ, «*suflet generos*», precum se numeşte singur într'o inscripţie a sa triumfală, ne spune cu o suverană nepăsare care fusese purtarea sa faţă de propriul său frate şi de un popor de aceeaşĭ ginte şi limbă, precum era cel chaldean din Babilonia.

„Pe fratele meŭ Şamaşşumuchin, vice rege al Babilonuluĭ, care se rĕsvrătise contra mea, l-am ars de viŭ, iar poporul ce-l urmase în revoltă, l-am nimicit. Carele lor de rĕsboiŭ, hamurile lor, femeile lor, comorile lor, palatele lor, toate mi-aŭ fost aduse la picioarele mele. Iar acestor oamenĭ a căror gândurĭ urzise vicleşugurĭ contra mea şi contra luĭ Assur, stăpînul meŭ, le-am smuls limba din gură şi i-am dat pierzăriĭ. Restul poporuluĭ l'am aruncat în şanţurĭ, la toţĭ le-am tăeat mâinile şi picioarele, am pus câiniĭ şi pasĕrile ceruluĭ şi bestiile de pradă să întindă din carnea lor, precum am pus fiinţele văzduhuluĭ şi fiinţele apelor. Şi împlinind aceasta am înveselit inima zeilor, stăpîniĭ meĭ".

Dar când virtutea armatelor asiriene nu va maĭ fi in stare să ţie în frâŭ pornirile centrifuge ale neamurilor subjugate, atuncĭ mânia înfundată a acestora va isbucni: şi nu va maĭ rĕmâne piatră peste piatră din oraşele asiriene. Precum s'a şi întâmplat de altminterĭ. Niniveh a fost arsă, iar peste dânsa îndreptându-se matca fluviuluĭ Tigru, oraşul a dispărut pentru totdauna de pe faţa pămêntuluĭ, şi s'a împlinit atuncĭ cuvîntul prooroculuĭ Nahum:

„Şi tu Niniveh, cetate mândră, veĭ deşerta cupa amărăciuniĭ şi veĭ rĕmâne fără simţire la pămênt. Turnurile cetăţiĭ tale se vor clĕtina ca smochiniĭ primăvăraticĭ. Porţile cetăţiĭ tale se vor deschide înaintea vrăjmaşuluĭ, iar focul mistui-va drugiĭ cu care zăvoraĭ închizătorile tale. Cară apă pentru vremea împresurăriĭ tale! Reclădeşte-ţĭ muriĭ, frămêntă şi calcă huma bine! Refă-ţĭ cuptoarele de cărămizĭ! Şi cu toate astea, te vor mistui flăcările şi spada te va sângera; ca lăcustele vor cădea vrăjmaşiĭ asupră-ţĭ şi veĭ peri, fi-va ca furnicile şi greeriĭ mulţimea copiilor tăĭ. Soldaţiĭ tăĭ sînt ca nişte

lăcuste, ofiţeriĭ tăĭ ca un roiŭ de gîngăniĭ rînduite pe grinzĭ, cât e frig: de rĕsare soarele, se duc ca şi cum n'aŭ maĭ fost. Păstoriĭ tăĭ vor dormi somnul cel veşnic, o rege din Assur! Căpitaniĭ tăĭ vor întra în repaosul de vecĭ, neamurile tale se vor risipi pe înălţimĭ şi nimenĭ nu va maĭ fi care să-ĭ adune. Şi nu e leac pentru rana ta, căcĭ rana ta e de moarte. Iar toţĭ câţĭ vor auzi de restrişte tale, vor fi împăcaţĭ cu soarta ta: căcĭ cine n'a încercat greutatea urgieĭ tale“?

In adevĕr, oraşul a căzut pradă flăcărilor şi «spada l-a sângerat» şi a rĕmas o ruină; dar, întocmaĭ ca un Phoenix, a renăscut şi maĭ mîndru şi maĭ frumos în timpurile moderne, din cenuşa ruinelor sale.

Gloria de a fi descoperit capitala imperiuluĭ asirian, celebra Niniveh, i-a fost rezervată unuĭ ofiţer englez, Austin Henry Layard. Cu o energie de fier, avênd să lupte aci cu fanatismul mahomedan, aci cu gelozia slujbaşilor francezĭ, care vedeaŭ cu ochiĭ răĭ această întreprindere începută maĭ înainte de către francezul Botta, avênd să lupte maĭ cu seamă cu lăcomia şi cu răutatea paşeĭ din Mosul, pe când în acelaş timp trebuia să facă faţă în orĭ-ce moment beduinilor răpitorĭ, dar maĭ presus de toate trebuind să rabde căldurile uneĭ clime tropicale şi nesănătoase, englezul Layard isbuti să desgroape palatul întreg al mareluĭ rege Assurbanipal, regele iubitor de arte frumoase şi de cultură ştiinţifică. Norocul săŭ a fost să desgroape cea maĭ bogată comoară, pe care vre-un archeolog poate s'o desgroape: este vorba despre descoperirea însă-şĭ a bogateĭ bibliotecĭ din Niniveh, adunată cu multă trudă de regĭ marĭ şi susţinĕtorĭ de artă. Se înţelege, când regiĭ asirienĭ s'aŭ vĕzut în capul unuĭ imperiŭ formidabil, care coprindea în sine aproape pe toate popoarele Asieĭ anterioare, aŭ încercat să-şĭ arate supremaţia lor şi pe această cale intelectuală. Dar fiind-că aptitudinile lor rĕsboinice le lua-

seră putinţa uneĭ desvoltărĭ serioase intelectuale, aŭ fost nevoiţĭ să împrumute produsele poporuluĭ frate din Babilon care ajunsese, deşi supus politiceşte, stăpânul nediscutat pe aceste vremurĭ ale bunuluĭ gust şi al artelor frumoase. Prin urmare regiĭ aŭ pus să copieze şi să traducă în parte, de cele maĭ multe orĭ aŭ smuls cu forţa operile alese ale spirituluĭ, păstrate pe tăbliţe de lut ars în sălile templelor din părţile Chaldeiĭ şi aŭ format cu chipul acesta cea maĭ bogată colecţie de opere literare-ştiinţifice ce se vĕzuse pênă atuncĭ. Dintre toţĭ însă cel maĭ aprig în a copia şi a strînge asemenea lucrărĭ a fost Assurbanipal. «In Bit-riduti», adică în haremul femeilor, zice dânsul într'o inscripţie, «mi-am însuşit înţelepciunea zeuluĭ Nebo şi destoinicia deplină a maeştrilor artiştĭ, atâţĭ câţĭ se pricepeaŭ în arta lor, şi meşteşugul lor l-am pătruns. Şi cu arcul să săgetez am învĕţat, să călăresc şi calul să mên am învĕţat. Iar din porunca zeilor marĭ, al căror nume îl chem, a căror slavă o cinstesc, care mi-aŭ hărăzit domnia şi tronul, m'am hotărît să împodobesc templele. Şi pentru aceasta îmĭ dăruiră eĭ bucurie, subjugându-mĭ pe vrăjmaşiĭ meĭ. Căcĭ un eroŭ sînt, un îndrăgostit al luĭ Assur şi al zeiţeĭ Iştar, un fiŭ de rege sînt eŭ, Assurbanipal».

Ce coprindea această bibliotecă? Asupra acesteĭ întrebărĭ putem rĕspunde cu oare-care precisie. Maĭ întâĭ, din punct de vedere formal, biblioteca aceasta asiriană conţinea un numĕr enorm de tăbliţe de lut ars. Aceste tăbliţe aveaŭ forma unor foiţe de carte în 12, maĭ groase la mijloc de cât la marginĭ, avênd prin urmare înfăţişarea uneĭ lentiliĭ biconvexe pătrate. Scrierea opereĭ se făcea prin semne cuneiforme foarte mărunte şi fine, aşa de mărunte şi fine în cât de abia se pot ceti cu ochiĭ liberĭ, semne săpate regulat şi pe o parte şi pe alta a tăbliţeĭ. Opera

se urma pe un şir de asemenea plăcĭ; iar pentru ca legătura între acestea să nu se rupă, scribiĭ asirienĭ aŭ repetat ultimul rând din prima tăbliţă la începutul celeĭ de a doua, şi aŭ urmat tot ast-fel pênă la terminarea opereĭ. Numĕrul foiţelor de lut de obiceiŭ nu era prea mare, scrierea cuneiformă ţinênd puţin loc, opera nu se putea întinde de cât în casurĭ foarte rare pe un şir de maĭ mult de 12 table. Toate plăcile de lut care se raportaŭ la o singură operă eraŭ şnuruite şi puse între două coperte, asemenea de lut, pe care se scriea primul rând din prima placă a volumuluĭ, care de altminterĭ, se maĭ repeta în dosul fie-căreĭ tăbliţe. Volumul ast-fel alcătuit era pus în rafturĭ în lungul pereţilor şi orînduit în anume grupărĭ. In această stare aŭ trebuit să fie ele când flacările aŭ mistuit palatul luĭ Assurbanipal; tavanele şi pereţiĭ clădiriĭ nărui̇ndu-se, aŭ atras în cădere şi plăcile de lut, care s'aŭ risipit şi s'aŭ spart. Numaĭ singur Layard a transportat în British Museum peste 20000 de asemenĭ tăbliţe, şi nu trebue uitat, că în treĭ rîndurĭ pămêntul repus pe camera unde a fost biblioteca, a fost rĕscolit de către Hormuzd Rassam şi G. Smith, care aŭ maĭ adus la Londra alte zecĭ de miĭ de fragmente. In privinţa cuprinsuluĭ biblioteca luĭ Assurbanipal era extraordinar de bogată şi variată. Intr'ânsa se aflaŭ opere care conţineaŭ povestirĭ mitice, cosmogoniĭ religioase, contracte comerciale, scrierĭ privind studiul limbeĭ, vocabulare şi tăbliţe lexicalice, silabare foarte desvoltate, scrierĭ cu coprins istoric, geografic şi maĭ cu seamă raportându-se la medicină, la astronomie, la ştiinţele naturale, himne către zeĭ şi cântece religioase, oracole, zicĕtorĭ, proverbe şi maxime, fabule şi maĭ presus de toate un şir de opere literare pure, poeme epice, psalmĭ de pocăinţă, psalmĭ de rugă, formule de magie şi cântece foarte frumoase de vrajă.

Ceea-ce ne isbeşte maĭ ales din studiul acesteĭ bibliotecĭ este absoluta preponderenţă a literaturiĭ propriŭ zise asupra celorlalte produse de ordine ştiinţifică. Şi în sînul acesteĭ literaturĭ, în afară de prosa istorică, nu găsim de cât literatura poetică, poesia lirică în primul rând, poesia epică în al doilea rând. Poesia lirică, precum am vĕzut la întreaga manifestare intelectuală asiriană, este poesia poporuluĭ babilonian, care a fost produsă în timpurĭ cu adevĕrat străvechĭ. Frumuseţea eĭ nu-şĭ găseşte pereche de cât în psalmiĭ ebraicĭ. Dar nu aceasta ne interesează pe noĭ pentru moment.

George Smith, un simplu turnător, maĭ târziŭ zeţar de caractere cuneiforme, atras de misterul acesteĭ scrierĭ tainice, cu un entusiasm, cum arare-orĭ îl găsim în lumea savanţilor, se puse să înveţe limba în care eraŭ scrise aceste rĕmăşiţe şi prin urmare să facă cunoştinţă cu cultura babiloniană. Ajungênd de timpuriŭ asistent în departamentul asirian din British Museum, are prilejul să studieze de aproape tăbliţele pe care le adusese Layard din biblioteca luĭ Assurbanipal şi fuseseră înmulţite cu alte miĭ de fragmente şi tăbliţe descoperite în aceeaşĭ cameră de către Hormuzd Rassam. Căutând să pue în ordine această colecţie imensă de scrierĭ, descoperi maĭ întâĭ celebra descriere a potopuluĭ, care formează al XI-lea cânt dintr'o poemă epică al căruĭ nume încă nu fusese în stare să-l hotărască. Entusiasmul extraordinar pe care-l produse în lumea întreagă publicarea traduceriĭ acestuĭ cânt, care corespundea punct cu punct cu descrierea superbă a potopuluĭ din Biblie, făcu pe directorul jurnaluluĭ englez, *Daily Telegraph*, să acorde sumele necesare pentru o nouă expediţie în Asiria, iar cu direcţia acesteĭ lucrărĭ ştiinţifice fu însărcinat G. Smith, care desgropă pentru a treia oară pămêntul pus cu îngrijire

peste palatul luĭ Assurbanipal şi descoperi noĭ fragmente din poema cea veche şi poate, din punctul de vedere al frumuseţiĭ, una din cele maĭ minunate creaţiunĭ ale spirituluĭ semit. Smith îşĭ completează poema sa babiloniană pe care o şi publică sub titlul: «*The chaldean account of Genesis*». Şi cu toate imperfecţiile primeĭ traducerĭ, poema a stîrnit din primul moment printre învĕţaţĭ, şi ceea-ce este maĭ caracteristic, printre laicĭ şi diletanţĭ în ale literaturiĭ, o admiraţie nemărginită. Din causa acesteĭ admiraţiĭ se şi explică mulţimea de ediţiĭ de traducerĭ şi de comentariĭ făcute cu prilejul acesteĭ epopeĭ. Paul Haupt publică în *Beiträge zur Assiriologie*, I, 1889, sub titlul: *Das babylonische Nimrodepos*, primul text maĭ complet al poemeĭ, însoţită de o traducere germană. Ceva maĭ completă a fost traducerea luĭ Alfred Jeremias: *Izdubar-Nimrod, eine altbabylonische Heldensage*, Leipzig, 1891. Şi în fine cea maĭ completă traducere şi cea din urmă a fost săvârşită de către Sauveplane, *Une epopée babylonienne Izdubar-Gilgames*, Paris, 1894. O traducere în versurĭ şi adaptată spirituluĭ modern, avem în lucrarea luĭ Leonidas le Cenci Hamilton, un american, intitulată: *Ishtar and Izdubar, the Epic of Babylon*, New-York.

Primele întrebărĭ care trebuesc deslegate înainte de a încerca un resumat-traducere din această poemă, sînt, care este vechimea acesteĭ epopeĭ şi care cuprinsul săŭ? Vechimea acesteĭ epopeĭ nu este uşor de hotărît.

Această epopee, care fusese păstrată în biblioteca luĭ Assurbanipal, copiată de către scribiĭ acestuĭ rege după un original aflător în Uruk, ne dă o privire destul de clară din istoria babiloniană străveche. Oraşele în care se petrece acţiunea înfăţişată de epopee, sînt oraşe străvechĭ, unele dintr'ânsele dispăruseră, intraseră în umbră din timpurĭ bă-

trâne. Aşa se întâmplă cu Uruk şi maĭ ales cu oraşul Surippak, «vechiŭ şi el, după cum spune epopeea, pe vremea mareluĭ potop». Uruk împrejurul căruia se petrece acţiunea principală, apare ca o cetate în floare şi bine întărită, şi avênd un teritoriŭ vast supus autorităţiĭ sale. Oraşul era cîrmuit de o dinastie slabă pusă la fie-ce moment în discuţie de către o puternică aristocraţie, pênă ce Izdubar, un principe din casa regală isbuteşte să restabilească autoritatea cletinată. Tot acest eroŭ, după spusele legendeĭ desfăşurate în desvoltarea epopeiĭ, alungă pe regele elamit Humbaba, care supunea ţara întreagă. Chiar bizuindu-se pe acest fapt, mulţĭ istoricĭ aŭ pretins că epopeea chaldeană tratează un episod din marea luptă naţională întreprinsă, către sfârşitul celuĭ de al treilea mileniŭ, de către regiĭ Babilonieĭ contra stăpîniriĭ elamitice, luptă care se termină cu biruinţa finală a elementuluĭ semit şi isgonirea streinuluĭ de pe teritoriul patrieĭ. Cu toate acestea însă multe scene din epopee se află înfăţişate pe cilindre, care după felul inscripţiilor de care sînt însoţite şi după stilul gravurilor, aŭ o vechime anterioară chiar mileniuluĭ al IV-lea. Prin urmare stofa din care s'a format epopeea este cu mult maĭ veche şi ea se desfăşoară în nişte împrejurărĭ cu totul fabuloase, îmbrăcând personagiile cu acea semi-lumină saŭ semi-umbră aşa de favorabilă uneĭ poeme epice. Pe de altă parte, sîntem în mĕsură de a pretinde că poema însă-şĭ nu este un produs al poporuluĭ semit, căcĭ nu numaĭ episoadele cele maĭ vechĭ ale epopeiĭ sînt tratate în limba sumerică, dar însă-şĭ din unele forme sociale, care domină desvoltarea acţiuniĭ, deducem *sumerismul* acesteĭ opere. Pretutindenĭ unde se înfăţişează casul, matriarcatul, această formă socială rudimentară, dar proprie Sumerienilor, este singur în uz şi nu patriarcatul, formă introdusă de Semiţĭ,

în virtutea căreia femeia, copii şi se înţelege şi sclaviĭ trebuesc să asculte de autoritatea nediscutată şi aspră a luĭ *pater familias.* Din toate aceste reese, că epopeea luĭ Izdubar saŭ Nimrod este probabil un produs al poesieĭ sumerice şi ca atare formată cu mult maĭ înainte de cât al IV-lea mileniŭ, în centrele din Uruk saŭ din Accad. De aci a trecut în Babilonia, unde a fost tradusă în limba semită şi păstrată în templele din acele părţĭ. Assurbanipal punênd s'o copieze pentru biblioteca sa nu a făcut alta de cât să introducă în colecţia sa o operă veche şi care făcuse deliciul uneĭ lumĭ intregĭ. De altmintrelea vechimea acesteĭ epopee se poate deduce şi din cuprinsul săŭ dacă îl studiem maĭ de aproape. Credinţele religioase care se oglindesc în această poemă, ne înfăţişează fasele cele maĭ vechĭ ale religieĭ chaldee. Fiind-că însu-şĭ înţelesul opereĭ atîrnă în mare parte de la cunoaşterea acestor credinţe, siliţĭ sîntem să dăm o ochire repede asupra cultuluĭ vechilor popoare din valea mesopotamică.

Cultul religios al popoarelor semito-chaldee este un amestec de credinţe religioase propriĭ celor două rase care aŭ dat naştere civilisaţiuniĭ din Babilonia, Sumero-Accaziĭ şi Semiţiĭ din Babilonia. Sumeriĭ venind în părţile Tigruluĭ şi Eufrateluĭ aŭ adus cu dânşiĭ şi credinţele lor religioase formate în timpul traiuluĭ lor în Turkestan cu celelalte ramurĭ mongolice. Eĭ adoraŭ sub forme de spirite bune şi spirite rele, forţele naturiĭ în care trăiaŭ, croind atâtea spirite câte fenomene eraŭ. De obiceiŭ adorarea acestor demonĭ se făcea în grupe de treĭ, dar maĭ ales în grupe de şapte. «Sînt şapte, sînt şapte,—ne spune o formulă de vrajă străveche,— în peştera genuneĭ şapte sînt eĭ; şi nu sînt barbaţĭ, dar nicĭ femeĭ nu sînt; dar ca nişte isvoare de pustiire se rĕspândesc pretutindenĭ; eĭ tovarăşĭ n'aŭ, dar n'aŭ

nicĭ copiĭ; milă nu cunosc şi un bine la nimenĭ n'aŭ făcut; de rugă nu ascultă, dar nicĭ de plânset; ci ură peste ură adună cât munţiĭ, căcĭ vrăjmaşiĭ luĭ Ea, eĭ sînt; eĭ sînt pristaviĭ morţiĭ şi iscoditoriĭ luĭ Allat tot eĭ sînt». Din aceste spirite felurite, printr'un proces de generalisare propriŭ stadiilor maĭ desvoltate de cultură, aŭ format două geniĭ maĭ marĭ, unul zis Anu, spiritul ceruluĭ albastru şi celalt Bil saŭ Bel, spiritul pământuluĭ. Aceasta a fost prima fasă a cultuluĭ religios sumeric. Când însă aceste popoare turanice s'aŭ aşezat la gura fluviilor celor marĭ din câmpia Mesopotamieĭ, şi când aŭ înţeles rolul important pentru viaţă al elementuluĭ lichid, aŭ fost nevoiţĭ să formeze un al treilea spirit mare, al apelor, care deslipit de atribuţiunile luĭ Bil, să ajungă încet încet, maĭ întâĭ supus primeĭ diade, la urmă înălţându-se în rang, să formeze o primă triadă, în care Ea avea locul de frunte. Ast-fel a doua fasă a religieĭ sumerice este caracterisată prin alcătuirea uneĭ triade, compusă din spiritul ceruluĭ (Anu), pământuluĭ (Bil) şi apelor cereştĭ saŭ pământeştĭ (Ea) şi împrejurul cărora se grupară toate celelalte spirite inferioare, fie demoniĭ bunĭ fie demoniĭ răĭ. Când aŭ venit Semiţiĭ-Chaldeĭ, din părţile norduluĭ şi aŭ intrat în contact cu poporul sumero-accad, mult maĭ desvoltat, între celelalte împrumuturĭ care le-aŭ făcut a trebuit să fie şi acela al credinţelor religioase. Dar fiind-că eĭ avuseseră încă de maĭ înainte cultul lor, aŭ încercat să îmbine vederile lor cu acelea ale poporuluĭ maĭ înaintat: Semiţiĭ aduceaŭ cu sine adorarea stelelor sub forme antropomorfice, precum aduceaŭ şi adorarea soareluĭ (Samaş), luneĭ (Sin) şi celor cincĭ planete, singurile cunoscute pe atuncĭ: Mercur (sub numele de Nabu), Mars (Nergal), Jupiter (Marduk), Venus (Iştar) şi Saturn (Ninib). Din aparenţele trecĕtoare ale văzduhuluĭ aŭ

format maĭ târziŭ un noŭ zeŭ destul de puternic botezat cu numele de Ramman. La acest cult stelaro-planetar trebue să maĭ adăogăm şi dualismul de sexe, o foarte veche înclinare a poporuluĭ din Babilonia de a-şĭ închipui în totdauna o divinitate desdoită într'o formă bărbătească şi alta femeească. Când concepţiile religioase ale poporuluĭ semit s'aŭ amalgamat cu acele ale poporuluĭ sumero-accad, triada străveche compusă din Ea, Bil şi Anu a fost adoptată şi de către ceĭ din Babilonia: alăturĭ însă s'a alcătuit o a doua triadă, compusă din soare, lună şi văzduh (Samas, Sin şi Ramman), maĭ puţin importantă şi remânênd în teorie supusă triadeĭ vechĭ sumerice. Cu vremea însă şi aceastâ alcătuire s'a maĭ modificat, căcĭ în locul luĭ Ramman s'a introdus zeiţa Iştar sub cele două forme ale sale, una bărbătească cu numele de Iştar a stelelor, identică cu zeiţa Auroreĭ, rece şi crudă, chemând pe oamenĭ la rĕsboiŭ şi măcelurĭ sîngeroase şi din care causă şi poartă arcul şi săgeţile; iar cealaltă, luceafărul seriĭ şi înfăţişând patima femeiĭ care se odihneşte în braţele amoruluĭ. Aşa dar a treia fasă a acesteĭ evoluţiunĭ religioase se caracteriză prin formarea uneĭ a doua triade supusă primeĭ sumerice şi prin trecerea zeiţeĭ Iştar în planul întâĭ, în locul decăzutuluĭ zeŭ Ramman. Ultima fasă în fine ne este înfăţişată prin aruncarea în umbră a triadeĭ sumerice şi punerea în relief a triadeĭ semitice, compusă din soare, lună şi luceafăr. Această ultimă fasă se desăvârşise încă din timpul mileniuluĭ al IV-lea a. Ch., căcĭ în contractele comerciale încheiate în această perioadă şi găsite în Babilonia scrise pe tăbliţe de lut cu caractere cuneiforme, triada semitică o întîlnim pretutindenĭ invocată ca ocrotitoare şi singură sfîntă, pe când divinităţile, Ea, Bil şi Anu, par aproape părăsite. Aceasta ne slujeşte minunat drept indiciŭ pentru cunoaş-

terea dateĭ când a fost compusă poema luĭ Izdubar; căcĭ vechea triadă sumerică o găsim funcţionând în locul săŭ de onoare, iar rolul săŭ preponderent încă nu-ĭ este discutat de trinitatea Samaş, Sin şi Iştar.

Pentru înţelegerea poemeĭ noastre ne maĭ rĕmâne să vedem care era concepţia despre viaţa de dincolo de groapă la popoarele semito-babiloniene şi cum înţelegeaŭ eĭ credinţa despre nemurirea sufletelor. Şi cu atât maĭ mult ni se impune aceasta, cu cât poema luĭ Izdubar ne presintă tocmaĭ pe eroul principal scoborându-se în locaşul morţiĭ, de unde voeşte să smulgă cu putere pe tovarăşul săŭ Eabani. Epopeea de altminterĭ, în starea fragmentară în care se află, ne lasă în întuneric tocmaĭ în acest punct, şi ar fi, credem noĭ, o împlinire a unuĭ gol înfăţişarea acesteĭ lumĭ infernale, în care sufletele după credinţa chaldeuluĭ aveaŭ să petreacă în vecĭ de vecĭ.

La început credinţa în nemurirea sufletelor era primitivă şi vagă: sufletul rĕmânea pururĭ în groapă alipit de trup, precum fusese alipit în viaţă. In întunericul veşnic al mormîntuluĭ, sufletul plângea cu o părere de răŭ adîncă petrecerea sa pe pămênt, orĭ cât de nenorocită ar fi fost. Singura sa grijă în acest traiŭ al nopţiĭ era, caşi *dublul* egiptean, să-şĭ agonisească hrana pentru cadavrul care se putrezea lângă dânsul. Şi precum sufletul la poporul egiptean, acel dublu, nu-şĭ permitea să se depărteze de cadavru de cât rare-orĭ şi numaĭ în împrejurărĭ grele, de temere de a nu-şĭ pierde tovarăşul pentru totdauna, uitând locul de unde plecase, tot asemenĭ şi sufletul, saŭ precum îl numea chaldeul, *ekimu*, alerga noaptea numaĭ prin apropiere de groapa sa, scotocind prin şanţurile, prin gunoaele şi cloacele oraşuluĭ, ca să-şĭ găsească hrana. Un ţipăt sfâşiitor se înalţă din această viaţă de dincolo de mormînt,

în care sufletele nu cunosc alt cuvînt de cât acela de *«mi-e foame»*, cuvînt pe care-l repetă noaptea rudelor, cunoştinţelor şi maĭ des trecĕtorilor întârziaţĭ, şi pe care-l repetă în fie-care clipă, în momentele sale de odihnă, pentru ca să nu se şteargă din memoria sa scurtă şi să fie supus la chinurĭ şi maĭ grozave. Dispărênd trupul cu care trăise un timp îndelung, sufletul ne maĭ avênd nicĭ o legătură pe pământ, ne maĭ interesându-se de nimic devenea un vrăjmaş neîmpăcat al tuturor celor de un sînge cu dânsul, al vecinilor, dacă aceia lipseaŭ, al oamenilor în genere. Pentru a împedica o asemenea nenorocire s'a alergat la îmbălsămarea cadavrelor, care iĭ dedea mortuluĭ putinţa de a înlănţui sufletul de învelişul săŭ de carne şi a-l face maĭ puţin primejdios.

Maĭ târziŭ această primă concepţie de nemurire a sufletuluĭ s'a desvoltat şi a dat naştere credinţeĭ, că acel *ekimu*, părăsind trupul odată cu moartea, pătrundea în locaşul umbrelor, numit *Aralu*, unde rătăcea pentru eternitate necunoscut de nimenĭ şi prigonit de sete şi de foame. In general la popoarele semite această închipuire a locaşuluĭ morţiĭ era înfiorătoare: pentru Semit viaţa de dincolo de groapă nu numaĭ n'avea atracţia pe care o are câmpul Eliseŭ la rasele arice, dar din contra era începutul unuĭ lanţ nesfârşit de suferinţe din cele maĭ atroce.

Dar cum era închipuit acest infern?

Cea maĭ bună reconstituire a acesteĭ lumĭ infernale ne o dă epopeea babiloniană, maĭ exact un episod de epopee intitulată, *Călĕtoria luĭ Iştar în Infern*, şi în care ni se înfăţişează, cu culorile cele maĭ triste, acest locaş al umbrelor. Poema are aproape aceeaşĭ vechime ca şi epopea luĭ Izbudar, din care după uniĭ, chiar pare a fi făcut parte. Textul a fost descoperit de către Fox Talbot, pu-

blicat şi tradus în «*Transactions of the Royal Society of Literature*», serie II, t. VIII, p. 244—257; studiat de către Fr. Lenormant în »*Essai de commentaire sur les fragments cosmogoniques de Bérose*», p. 457—510; a fost în fine comentat cu multă pătrundere de către Schrader, în opera sa «*Höllenfahrt der Istar*», Giessen, 1874. Din punctul de vedere al conţinutuluĭ săŭ religios, poema a fost cercetată de către J. Oppert, «l'*Immortalité de l'âme chez les Chaldéens*» şi de către Alf. Jeremias, «*Babylonisch-Assyrischen Vorstellungen vom Leben nach dem Tode*». Cuprinsul epopeeĭ era următorul:

Frumoasa şi puternica zeiţă Iştar, călĕtorind prin văzduhul albastru, «pe carul eĭ de aur cu roate de argint», vede culcat la umbra unuĭ cedru uriaş pe încântătorul cioban Dumuzi, feciorul luĭ Ea şi al zîneĭ Damkina. Cuprinsă de o patimă violentă pentru dânsul, Iştar iĭ cere mâna şi-l face, deşi muritor, soţul eĭ. Rănit de moarte însă de către un mistreţ, Dumuzi, cu toate plânsetele către zeiĭ Infernuluĭ şi cu toate rugămintele tovarăşeĭ sale divine, se pogoară în imperiul umbrelor, pus sub stăpînirea neînduratei Allat. Nu maĭ rĕmăsese frumoaseĭ zîne, ca să-şĭ poată redobândi soţul eĭ pierdut, de cât un singur mijloc şi acesta era, să spele rănile luĭ Dumuzi cu apă vie, care isvora de sub pragul însu-şĭ al zeiţeĭ morţiĭ. Iar în locaşul întunecimeĭ nu-ĭ era îngăduit nimănuĭ să pătrundă; nicĭ chiar zeiĭ ceĭ marĭ odată intraţĭ nu maĭ puteaŭ să iasă la lumină. Cu toată primejdia însă, Iştar hotărî să-şĭ încerce norocul sperând să înduplece prin lacrămile sale pe neîndurata regină.

Infernul se afla la marginea pămêntuluĭ, despărţit de hotarele luminiĭ printr'o mare noroioasă isvorîtă din smîrcurile oceanuluĭ şi care înfăşura, ca şi mocirlosul Stige,

de maĭ multe orĭ insula morţilor. Şapte ziduri concentrice înconjuraŭ Infernul şi fie-care zid n'avea de cât o singură poartă, care era păzită din ambele laturĭ de nişte monştri înfiorătorĭ, puşĭ să deschidă intrarea orĭ-căreĭ umbre sosită de d'asupra, dar să împiedice în acelaş timp orĭ ce eşire a celor intraţĭ. In acest chaos al nopţiĭ eterne rătăceaŭ umbrele morţilor, ţipând de sete şi de foame; căcĭ pentru potolirea şi uneia şi alteia nu era aicĭ de cât praful şi noroiul canalelor, care se scurgeaŭ de pe pământ în bălţile iaduluĭ. «Spiritele acolo, precum spune poema, plutesc pe aripĭ ca paserile şi scot ţipete sfâşietoare şi tremură de frig, căcĭ alt veşmînt n'aŭ de cât o mantie de pene rare ca la paserile de noapte; iar colbul stă grămadă pe uşĭ şi zăvoare». Morţiĭ nu maĭ păstrează nicĭ o amintire din tot ceea ce făcuseră pe pământ. Iubirea casnică, prietenia, amintirea serviciilor făcute, totul se şterge din capetele lor secĭ; nimic nu maĭ rĕmâne de cât o nemărginită părere de răŭ de a fi fost smulşĭ din lumea cealaltă şi dorinţa arzĕtoare de a se reîntoarce printre ceĭ viĭ. [1])

Către locaşul de unde nimenĭ nu se maĭ întoarce,
Depărtat, către ţinutul singurătăţiĭ,
Işĭ îndreaptă pasul Iştar, fiica luĭ Sin, a zeuluĭ Lună,
A zeuluĭ Lună fiică îşĭ îndreaptă pasul săŭ,
Către locaşul nopţiĭ eterne, reşedinţa zeuluĭ Irkalla,
Către locaşul unde odată întrat rĕmâĭ pe vecĭ.

Ajunsă la prima poartă de intrare, puternica zeiţă strigă cu glas tare:

„Tu, păzitor al apelor, deschide-mĭ poarta!
Dar deschide-mĭ poarta căcĭ vroĭ să intru!
Şi de nu-mĭ deschizĭ şi de nu pot intra,
Voĭ preface poarta 'n ţăndărĭ, ivoru-Ĭ voĭ frânge,
Voĭ smulge pragul, canaturile porţiĭ voĭ sparge,
Pe morţĭ deştepta-voĭ ca să ia hrană şi viaţă,

1). G. Maspero, *Histoire de l'Orient classique*, II ed., t. I, p. 691.

Şi către lumea din sus în turme să plece“!
Deschise paznicul gura şi zise,
Vorbind către Iştar, divina:
„Opreşte, stăpînă, nu dobori poarta!
Mé voĭ duce să spun graiul tăŭ regineĭ Ninkigal“.
Namtar se duse, portarul, şi spuse:
„Aceste ape trecutu-le-a surora ta Iştar“!
Dar când Ninkigal spusele luĭ auzi,
Se îngălbeni ca o floare smulsă
Şi ca nueaua de trestie se cutremură.
Şi zise: „Ce gândurĭ o împinse spre mine?.....
Ca valul revărsăriĭ pica-vor lacrămile mele
Asupra bărbaţilor ce şi-aŭ lăsat femeile,
Asupra nevestelor ce şi-aŭ lăsat bărbaţiĭ!
Asupra copiilor ce maĭ 'nainte de timp dispărură!
Dar du-te, tu paznic, întrarea deschide,
Şi cu dânsa te poartă după vechile datinĭ“.

Vechile datinĭ cereaŭ, ca orĭ-ce călĕtor intrat în imperiul morţiĭ să fie lipsit la fie-care poartă a celor şapte ziduri de câte una din podoabele sale, pênă ce ajuns înăuntru, rĕmânea cu desăvârşire gol.

Pe primul prag întrată, Namtar cununa de aur iĭ smulse.
„Pentru ce, paznic, îmĭ smulgĭ cununa mea de aur“?
„Intră, rĕspunse Namtar, aşa vor vechile datinĭ“.
Pe pragul porţiĭ d'a doua cerceiĭ cu pietrele scumpe le smulse Divineĭ.
„Pentru ce, paznic, îmĭ smulgĭ cerceiĭ cu pietrele scumpe“?
„Intră, rĕspunse Namtar, aşa vor vechile datinĭ“.
Pe pragul porţiĭ d'a treia iĭ smulse colanul cu pietrele verzĭ de smaragd.
„Pentru ce, paznic, îmĭ smulgĭ colanul cu pietrele verzĭ de smaragd“?
„Intră, rĕspunse Namtar, aşa vor vechile datinĭ“.

Şi tot în acest chip iĭ smulse maĭ departe, la fie-care poartă, când marama de pe cap, când tunica de pe trup, şi când cingĕtoarea de la mijloc, rĕspunzênd la întrebările sfioase ale regineĭ în acelaş chip arogant şi aspru: «Intră, aşa vor vechile datinĭ»! La ultima poartă în fine o desbrăcă şi de ultimul văl, cel subţire, care acoperea trupul zeiţeĭ şi goală o întroduse ast-fel înaintea înfiorătoareĭ Allat, care avea trup de femee şi cu membrele despere-

chiate, cu fălcĭ de leoaică şi ghiare de vultur; purta pe spate o pereche de aripĭ ca pasĕrile, cu care putea pluti în văzduh. In mânĭ, drept bice, ţinea nişte vipere veninoase, care muşcând dădeaŭ moartea. De obiceiŭ, însoţită de doĭ leĭ, alerga fără încetare şi zi şi noapte, stând în picioare saŭ în genunchĭ pe un cal deşălat de greutatea eĭ. Trupul alb şi curat al zeiţeĭ plăcerilor amoroase, stîrni atâta patimă şi atâta ură în sufletul rănit al nemiloaseĭ stăpâne a morţiĭ, în cât, ca să-ĭ nimicească frumuseţea divină, porunci luĭ Namtar să isbească, pe cea îngenunchiată şi plângênd umilită în ţărînă, cu toate relele iaduluĭ, dar maĭ cu seamă cu lepra, «care roade carnea şi macină oasele».

In acest timp însă, pe când zeiţa amoruluĭ chinuită în Infern zăcea fără simţire întinsă în ţărînă, lumea de d'asupra începu să-ĭ ducă dorul. Oameniĭ nu se maĭ năşteaŭ şi vitele de asemenĭ se răreaŭ într'una, trăind risipite, căcĭ dragostea nu le maĭ împerechea între ele, şi zeiĭ chiar începură să se îngrijească de lipsa jertfelor bogate. După sfatul luĭ Ea, zeul înţelept prin excelinţă, zeiĭ plăsmuiră o ființă şi maĭ frumoasă de căt Iştar, pe Uduşunamir, care luând locul în iad zeiţeĭ împovărate de dererĭ, să anunţe Allateĭ porunca zeilor marĭ, de a da drumul la lumină suroreĭ sale. Cu toată mânia eĭ trebui să asculte poruncile spuse.

Deschise gura şi grăi regina Ninkigal,
Poruncă dând luĭ Namtar, slujitorul săŭ:
„Namtar, du-te de sparge palatul Dreptăţiĭ.
Sfărâmă columnele toate cele de marmură,
Duhul pămêntuluĭ din adâncurĭ îl scoate, pe tronul de aur aşază-l,
Peste Iştar întoarce isvorul vieţiĭ şi las-o să plece din umbrele morţiĭ".
Se duse Namtar şi sparse palatul Dreptăţiĭ,
Sfărâmă columnele toate cele de marmură,
Duhul pămêntuluĭ din adâncurĭ îl scoase, pe tronul de aur îl puse,
Peste Iştar întoarse isvorul vieţiĭ şi drumul iĭ dete din umbrele morţiĭ.

Namtar călăuzi spre lumea de d'asupra pe cea reînsufleţită, redându-ĭ la fie-care poartă a celor şapte zidurĭ, veşmintele şi giuvaerele sale, prevestindu-ĭ în acelaş timp, că soţul eĭ Dumuzi îĭ va fi trimes drept tovarăş pe vecie. «In fie-care an va trebui să-l scalzĭ într'o undă curată, cu miresme scumpe să-l parfumezĭ, cu veşmînt de doliŭ să-l îmbracĭ şi doine de jale din fluer de cleştar să-ĭ cânţĭ, iar preotesele tale să plângă cu cântec amar şi să-şĭ sfîşie sînurile, inima luĭ atuncĭ va începe să bată şi tinereţea luĭ va înflori din primăvară în primăvară, atât timp cât tu veĭ împlini pentru dânsul slujba morţiĭ prescrisă odinioară de către nemiloasa zeiţă a Infernuluĭ».

Şi poema se termină cu versurile cu care se începuse:

Din ţara de unde nimenĭ nu se întoarce,
Depărtată, din ţinutul singurătăţiĭ,
Işĭ porneşte pasul Iştar, fiica luĭ Sin, a zeuluĭ Lună,
A zeuluĭ Lună fiică îşĭ porneşte pasul săŭ,
Din locaşul întunecimiĭ, reşedinţă a zeuluĭ Irkalla,
Din locaşul unde odată intrat, rĕmâĭ pe vecĭ.

Această poemă simplă, unde acţiunea merge fatal către desnodămîntul eĭ firesc, este, precum am maĭ spus, un produs foarte vechĭ al civilizaţiuniĭ semite, dacă nu chiar un împrumut făcut Sumerilor. Frumuseţea eĭ a fost de sigur bine simţită şi preţuită de către poporul asirian, pentru ca efeminatul, dar cultivatul rege Assurbanipal, să pue pe cărturariĭ săĭ să o copieze şi s'o păstreze ast-fel ca un odor de mare preţ în biblioteca bogată din Niniveh.

Ceea-ce trebue să reţinem noĭ din această poemă însă, este impresia de tristeţă adâncă ce se desprinde din această concepţie teribilă a vieţiĭ după moarte, cea maĭ înfiorătoare din câte a apărut vr'odată pe pămênt la vre-un popor oare-care; căcĭ era condamnarea omuluĭ după moarte

la o suferinţă fără nădejde. Ar fi o interesantă problemă istorico-psichologică de deslegat, cum aŭ putut aceştĭ oamenĭ din valea Tigruluĭ şi Eufrateluĭ, trăind într'o natură aşa de splendidă, sub un cer pururea senin şi vesel, să se frămînte cu gândul aşa de grozav şi să scoată din creerul lor aiurit o concepţie despre viaţa după moarte de aşa melancolie adâncă? Ce deosebire în ce priveşte felul de a concepe nemurirea sufletelor între Chaldeĭ şi Egiptenĭ, cu toate că ambele popoare de aceeaşĭ rasă avuseseră acelaş fond de credinţe!

Sufletul rĕsărit din văpaea divină ca o scântee din focul pururea nestins, s'a împreunat cu materia impură, aşa ne învaţă concepţia egipteană. El, curat, şi-a pângărit natura sa cu materia necurată. Dar timpul aceste̮ĭ vieţĭ laolaltă cu plămădeala de humă avênd un capĕt şi duhul trebuind să-şĭ părăsească pentru totdauna învelişul săŭ trupesc, el atuncĭ, ca esenţă divină, sub forma uneĭ umbre luminoase, se ridică încet, încet spre cerurĭ, după ce o vreme şi-a lepădat păcatele în trecerea sa prin pustiul nemărginit. Nemâncat şi nebăut, ţipând de foame şi de sete şi tremurând de frigul întunecimelor, împresurat la fie-ce pas de umbrele morţiĭ şi de primejdiile călĕtorieĭ depărtate, se urcă dublul, precum numiaŭ Egipteniĭ acea vedenie uşoară ca o umbră cenuşie şi luminoasă, pe cărarea anevoioasă a munteluĭ, ars de razele soareluĭ în amează, bătut de vênturile arzĕtoare şi încărcate de nisipurile pustiuluĭ, urmărit şi chinuit de monştriĭ înfiorătorĭ aĭ întunericuluĭ, pênă ce ajunge în fine la limanul apelor largĭ isvorîte din Nilul ceresc, ape care împresoară tărîmul muritorilor nenorociţĭ şi unde se află eterna vale a plângeriĭ. Intrat în barca unuĭ Charon egiptean maĭ trist, maĭ crunt, maĭ neîndurat de cât cel pe care-l cunoaştem din mitolo-

12

gia greacă, încearcă să treacă largul măriĭ moarte, pênă ce vênturat de valurile mîniate şi tîrît de vîrtejurile adâncĭ, ajunge la malul celalt, unde se înalţă palatul luĭ Osiris. Aicĭ, intră el în sala cea mare, unde zeul stând maestos pe tron, înconjurat de sfetniciĭ săĭ, judecă faptele cele bune şi judecă faptele cele rele ale celuĭ ce stă tremurând înaintea judecățiĭ din urmă. După ce i s'a cântărit cu cumpěnă dreaptă acţiunile sale, de a fost găsit păcătos, işĭ reia sufletul calea pustiuluĭ şi a măriĭ furtunoase; dacă din contra, a fost găsit drept, dublul intră în câmpiile Elisee, un raiŭ de fericire, unde greutăţile seceriṣuluĭ nu există, nicĭ foamea, nicĭ setea nu-l maĭ chinuesc; acolo poate sta sub umbra deasă a unuĭ sicomor umbros, lângă malul apeĭ rĕcoroase, timp îndelung, bucurându-se de boarea vêntuluĭ mediteraneic, pênă ce se va fi curățit de toată impuritatea materieĭ cu care fusese frămîntat. După o existenţă de miĭ de anĭ, poate de miĭ de veacurĭ, esenţa divină lepădând toate ingredientele materieĭ, avea drept în fine să bată la porţile de bronz ale raiuluĭ ceresc şi să ceară intrare acolo unde trăesc departe de grijĭ, departe de suferinţe, în eterna pace nemuritoriĭ şi ceĭ aleşĭ dintre muritorĭ. Odată înăuntru putea să se urce în barca de aur a luĭ Osiris, să plutească prin văzduh, fără teamă de ziua de azĭ, fără teamă de ziua de mâine, însoţind une-orĭ pe zeul Soare în călĕtoriile sale depărtate în chaosul nemărginit şi privind cum rĕsar lumile şi cum apun în negura nopţiĭ, căcĭ se împărtăşea şi el de eterna alergare şi de nemişcarea veşnică. Cât era de luminos, cât era plin de speranţă şi cât era chiar de moral, raiul care-l aştepta, ca o rĕsplată cuvenită, pe cel mort în pămêntul Egiptuluĭ; şi cât era de fără nădejde şi de nemorală rĕsplata dată omuluĭ mort în pămêntul Chaldeiĭ, fie că viaţa luĭ fusese un şir întreg de fapte bune, fie că din contra fusese un lanţ neîntrerupt de rele!

O singură dată găsim în literatura babiloniană amintirea unuĭ paradis în care trăesc neatinşĭ de miseriile vieţiĭ pământeştĭ zeiĭ nemuritorĭ, şi aceasta este într'o legendă frumoasă de altminterĭ, zisă a luĭ *Etana.*[1]) In epopeea chiar a luĭ Izdubar, concepţia unuĭ raiŭ ceresc se strĕvede în spusele cântuluĭ al XII-lea, când Eabani, unul din eroiĭ poemiĭ, arată fericirile ce aşteaptă pe eroul căzut pe câmpul de bătae. Şi, ca o ironie, pe când imaginaţiunea Chaldeuluĭ găsise note destul de triste pentru înfăţişarea chinuluĭ ce frămînta pe om dincolo de groapă, pentru fericirea cerească nu găseşte de cât numaĭ un pat cu perne molatice şi isvoare de apă rece şi limpede, ca darurĭ hărăzite celuĭ brav!

Etana amărît de chinurile femeiĭ sale, care nu putea să nască, se roagă de un vultur puternic ca să-l ridice la cerul luĭ Anu, de unde ar putea smulge o ramură din copacul care linişteşte durerile faceriĭ.

„De pieptul meŭ, îĭ spune vulturul, lipeşte pieptul tăŭ,
De furca aripilor mele tu mâinile 'ncleştează,
Şi de coapsele mele coapsele tale ţi-alătură".

Ast-fel prinşĭ unul de altul, vulturul îşi destinde aripile sale şi se înalţă în văzduh. Ciobaniĭ risipiţĭ în câmpie vĕd înmărmuriţĭ minunea cerească, după dânşiĭ; unul altuia îşĭ arată vedenia şi câiniĭ culcaţĭ la picioarele stăpînilor lor întind botul şi urlă de spaimă.

„Priveşte 'n jos, zise vulturul, priveşte pământul cât este,
Priveşte şi marea ce 'ncinge pământul!
Vezĭ! pământul ajuns-a d'abia cât un munte,
Şi marea d'abia cât o baltă".

Şi înălţându-se mereŭ împreună în văzduhul albastru, vulturul îndemna din timp în timp pe prietenul săŭ, Etana,

1). Ed. J. Harper, *Die babylon. Legenden von Etana, Zi, Adapa und Dibbara.*

să-şĭ arunce privirile în jos şi să vadă pămêntul şi să vadă marea. «Marea ajuns-a îngustă ca o cingĕtoare», îĭ zise vulturul; iar maĭ târziŭ găseşte s'o compare cu «un fir de iarbă». Obosiţĭ se opresc amândoĭ pe pragul ceruluĭ luĭ Anu şi aicĭ se odihnesc puţin. Dar Etana nevĕzênd înaintea luĭ şi de jur împrejur nicĭ o fiinţă vie, nicĭ o pasĕre, nicĭ un fir de iarbă, nimic de cât golul firmamentuluĭ nemărginit, se înfioară şi apucat de nebiruita dragoste a celor de acasă, plânge cu lacrămĭ şi cere vulturuluĭ să-l readucă pe pămênt.

„Vino, prietine, îĭ zice vulturul, şi lasă pămêntul,
Vin să te înalţ pên' la Iştar aproape de dânsa, stăpîna,
Şi la picioarele eĭ să te-aruncĭ şi să plângĭ!
De pieptul meŭ lipeşte pieptul tăŭ,
De furca aripilor mele tu mâinile 'ncleştează,
Şi de coapsele mele tu coapsele-ţĭ alătură“.

Şi iarăşĭ se ridică mereŭ cătând spre soare, Etana tremurând de groază şi plângênd de părere de rĕŭ pentru pierderea celor iubiţĭ, iar vulturul amintindu-ĭ din când în când mărimea pămêntuluĭ.

„Prietine, vezĭ pămêntul cât este?
Faţa luĭ e şeasă şi marea ca un fir subţire“.

Dar Etana, la capĕtul puterilor sale şi înspăimântat de pustiul ceruluĭ, ne maĭ putêndu-şĭ ţine suflarea de repeziciunea sboruluĭ de vultur, îşĭ dă drumul din înălţimile albastre şi moare. Cu aceasta autorul poemeĭ vroia să arate tutulor, că nimănuĭ nu-ĭ e permis a pătrunde în imperiul luminiĭ şi fericiriĭ eterne, unde numaĭ nemuritoriĭ sînt prilejuiţĭ a petrece în veselie şi desfătare.

Epopeea luĭ Izdubar.

Această poemă, care sĕrbătoreşte faptele marĭ ale unuĭ rege din Uruk, este alcătuită din 12 cânturĭ, conţinênd în totul aproape 3000 de versurĭ. Fie-care cânt, scris pe câte o tăbliţă, corespunde cu câte o lună a anuluĭ. Mersul poemeĭ de multe orĭ este obscur, fiind-că multe dintre tăbliţe sînt rĕŭ păstrate; totuşĭ din aceste resturĭ fragmentare, se naşte în sufletul celuĭ ce citeşte un aşa curios sentiment de plăcere, o aşa neştearsă impresie despre aceste lucrurĭ de demult uitate, prăfuite parcă, în cât după citire, aceeaşĭ părere de rĕŭ ne rĕmâne, ca şi la deşteptare, amintirea unuĭ vis frumos. Coloarea poetică provine poate şi din forma naivă şi nemeşteşugită în care a fost croită opera, care ne atrage şi ne încântă prin frumuseţea eĭ curată. De multe orĭ poetul părăseşte pe nesimţite tonul povestireĭ uşoare pentru ca să ia pe acela al poesieĭ lirice, înfăţişând sub o formă aleasă gândirĭ înalte şi severe, pe care numaĭ himnele saŭ psalmiĭ ebraicĭ, în sublimul lor avênt, aŭ ştiut să le găsească.

Din prima tăbliţă nu ni s'a păstrat de cât puţine rîndurĭ; unul din acestea ne spune: «Gilgameş-Izdubar a vĕzut genunea adâncă, a cunoscut toate tainele lumeĭ şi a adus muritorilor veştĭ de dinaintea potopuluĭ, el, care a

călcat pe cărărî depărtate, care s'a obosit.....». Restul a dispărut. Alte câte-va rîndurî maî departe ne înfățișează orașul Uruk, «cel bine întărit», împresurat de către Elamițî, vrăjmașiî neîmpăcațî aî țăriî; ogoarele aŭ rĕmas în-țelenite și pustiî, ruina și moartea amenință pe toțî și desnădejdea a cuprins pênă și sufletele zeilor nemuritorî. «Ca o turmă geme poporul, iar fecioarele plâng ca porumbi-țele; zeiî înșișî s'aŭ întrupat în musculițe și rătăcesc mîhnițî pe drumurî; iar demoniî prefăcuțî în șerpî se închid în găurile lor ca în niște tainițe». Insășî puternica Iștar nu îndrăsnea să ridice capul înaintea vrăjmașuluî, care împresură timp de treî anî de arîndul cetatea rĕmasă cu porțile zăvorîte. Starea era desnădăjduită, când se ivi Izdubar, neînfrântul, ca un mântuitor. El isbuti să despresoare orașul și alungând pe năvălitorî a fost ales rege peste Uruk, «cel bine întărit».

A doua tăbliță ne înfățișează altă scenă. Un entusiasm de nedescris coprinsese maî ales tinerimea din Uruk pentru faptele marî ale erouluî. «Pe nicî un copil nu-l lăsa părinților săî, pe nicî o fiică de eroŭ, pe nicî o soție de eroŭ», precum spune poema, căcî toțî alergaŭ în urma luî Izdubar, strigând: «el este păstorul din Uruk, cel bine întărit, el păstorul și stăpînitorul nostru, el puternicul, el înțeleptul, el a tot slăvitul». Bătrâniî din oraș priveaŭ cu pismă și cu neliniște această putere a luî Izdubar asupra tinerimiî nevrîstnice și, scăpațî precum eraŭ de primejdia din afară, se rugară de zeița Aruru să le plămădească o ființă puternică, maî puternică de cât Izdubar, care să-î scape de tirania erouluî rege. Aruru îî ascultă și, luând humă și frămîntând-o bine, alcătui o ființă curioasă, cu trup de om, dar cu picioarele de taur, învelit pe tot corpul cu pĕr lung, care pe creștet îî stătea sbîrlit în «șuvițe

ca spicele de grâŭ pe fața pămêntuluĭ». Și păștea dânsa împreună cu gazelele și vitele de arătură. se adăpa la gîrlă și cu ființele din apă îșĭ petrecea vremea. Zeița îĭ maĭ dete înțelepciune cât nu maĭ avusese nimenĭ; cu mintea luĭ monstrul putea pătrunde și misterele trecutuluĭ și tainele viitoruluĭ, iar numele săŭ era Eabani. Primejdia ar fi fost mare pentru Izdubar, dacă Samaș, zeul soare, ocrotitorul neadormit al erouluĭ, n'ar fi găsit mijlocul să-l împace cu monstrul, cel de curînd născut. El puse pe Sadu, uriașul și vênătorul de fiarele rele, să aleagă una din cele maĭ frumoase hierodule din templul zeițeĭ Iștar din Uruk, hierodulă, care la apropierea fiariĭ neîmblânzite, «avea să-șĭ sfîșie veșmintele și nuriĭ trupuluĭ să-șĭ desgolească». Monstrul aprins de patima fecioareĭ cu sînul alb și trupul fermecător, s'a lăsat să cază în ispită și o prietenie neturburată s'a legat între Izdubar și Eabani, prietenie pe care niciĭ moartea n'avea s'o maĭ desfacă. Și era și timpul să se inchee acest prieteșug, căcĭ regele elamit, Humbaba, pătrunsese din noŭ în ținutul din Uruk, pustiise ogoarele, dărîmase orașele și dase pradă flacărilor templele zeilor, iar în locul cultuluĭ local poruncise închinarea la zeiĭ elamițĭ.

Tăblițele IV și V ne înfățișează pregătirile făcute de către ceĭ doĭ prietenĭ, întîlnirile lor cu vrăjmașul și biruința care inchee cu bine întreaga lor lucrare. Din nenorocire, fragmentata stare a plăcilor de lut nu ne îngădue să urmărim pas cu pas peripețiile acesteĭ lupte, de și în liniĭ largĭ putem schița șirul întreg al povestiriĭ. «Pentru ce i-aĭ făurit tu, Samaș, luĭ Izdubar, un suflet neliniștit, strigă Eabani, care aduce jertfă puterniculuĭ zeŭ? Pentru ce l-aĭ sfătuit să meargă pe cărarea depărtată către Humbaba și să s'arunce într'un rĕsboiŭ al căruĭ sfîrșit îl tăinueștĭ? Căcĭ într'o învălmășală primejdioasă se aruncă; iar pênă să se

ducă şi să se întoarcă, pênă când să ajungă în dumbrava cedrilor şi pênă să răpue pe înfiorătorul Humbaba, multe rele se vor lăsa pe oamenĭ şi pe dânsul îl vor împresura şi-l vor nimici». Acest Humbaba era făcut să insufle groază, căcĭ «mugetul său urla ca o vijelie, suflarea luĭ ca un vênt arzĕtor, şi orĭ cine ar fi pătruns în locaşul său din dumbrava de cedriĭ, era isbit de ciumă şi trebuia să piară». In călĕtoria lor lungă spre dumbrava luĭ Humbaba, ca să poată adormi la adăpostul suflăriĭ arzĕtoare ale tainiceĭ fiinţe, care se aseamĕnă cu zmeiĭ poveştilor noastre, aceştĭ doĭ tovarăşĭ, părăsiţĭ de armatele lor, îşĭ săpară o groapă adâncă. Luĭ Izdubar în somn «'ĭ se păru, că stelele ceruluĭ, multe ca armatele regilor, picaŭ din înălţime peste dânşiĭ. Şi era un vis frumos, povesteşte Izdubar, uruea cerul şi rĕsuna pămêntul, ziua se făcuse noapte şi întuneric adânc se lăsase peste lume; de odată fulgeră un fulger, o limbă de flacăre se întinse, ducênd cu sine ruina şi moartea; dar se stinse şi lumina şi focul se stinse şi un fum negru.....». Partea următoare lipseşte.

Tăbliţa a V-a ne descrie dumbrava sacră de cedriĭ a luĭ Humbaba. Era o cetate bine întărită cu zidurĭ, cu turnurĭ înalte şi cu meterezurĭ trainice şi înăuntru nu se putea pătrunde de cât spărgênd uriaşa poartă.

„Introducêndu-se cu multă muncă în cetate, eĭ se minunară de frumuseţea pădurii, priviră la înălţimea cedrilor, la grosimea lor priviră; iar locul pe unde se preumbla Humbaba, cel puternic, era brăzdat de cărărĭ bine îngrijite, cu copacĭ sădiţĭ şi pe o parte şi pe alta. Dar le eşi înaintea ochilor dealul cedrilor, locaşul zeilor, al zeiţeĭ prea sfinte Irnina. Inaintea munteluĭ şi la poale chiar se afla un cedru, maĭ mândru de cât toţĭ, iar umbra sa era deasă".

Din fragmentele rĕmase putem deduce, că înfiorătorul Humbaba a fost ucis, căcĭ începutul tăbliţeĭ următoare ne arată pe Izdubar curăţindu-şĭ veşmintele sale de petele

de sânge. Frecându-şĭ armele sale cele strălucitoare, îmbrăcând veşmintele albe de sĕrbătoare, punênd pe cap cununa regeluĭ ucis şi ţinênd în mână sceptrul, Izdubar vesel se întoarce în Uruk, cel bine întărit. De frumuseţea luĭ supraomenească şi puternica zeiţă Iştar se aprinse de dragoste.

„Vino, Izdubar, îĭ zise dânsa, fiĭ tovarăşul meŭ, iar dragostea ta mie dărueşte-mĭ-o, să 'mĭ fiĭ soţul meŭ pe vecĭ şi eŭ ţi-oĭ fi nevastă şi te-oĭ purta pe-un car de aur şi cu pietre scumpe, cu roatele de aur şi spiţele de safir; înhăma-veĭ leĭ la carul tăŭ şi în locaşul meŭ, aromind de miresme îmbătătoare de cedriĭ, intra-veĭ. Odată în palatele mele, toate neamurile lumiĭ vor îngenunchia înaintea tronuluĭ tăŭ şi regiĭ şi maĭ mariĭ pămêntuluĭ se vor pleca la picioarele tale".

Izdubar însă, care ştia cu ce preţ se plătea plăcerea de a fi ţinut în braţele sale trupul desmierdător al zîneĭ amoruluĭ, respinge cu dispreţ rugăminţile eĭ.

„Pe Tamuz, tovarăşul din copilărie, l'aĭ pedepsit să plângă an de an, zice dânsul; pe Alalla, vulturul pestriţ, l-aĭ iubit şi-'n urmă l-aĭ izbit rupêndu-ĭ aripele, iar el ascuns în frunzişul pădurilor ţipă într'una: „Aripele mele". Pe păstorul Tabulu îndrăgostişĭ, care-ţĭ aducea cu îmbelşugare fumul jertfelor sale şi în fie-care zi îţĭ înjunghea din căprioarele sale. Il lovişĭ şi pe dânsul şi-l prefăcuşĭ într'un leopard, ciobaniĭ săĭ îl urmăriră, iar câiniĭ îl sfîşiară".

Şi în acest chip urmează el să-ĭ arunce în faţă toate rĕutăţile şi zavistiile eĭ, şi acum, închee dânsul «mĕ iubeştĭ pe mine şi vreĭ să mĕ nimiceştĭ şi pe mine ca pe dânşiĭ».

Iştar mîniată îşĭ resbună în chipul cel maĭ cumplit: face să moară Eabani, tovarăşul de luptă al erouluĭ şi singura fiinţă scumpă pentru dânsul; şi, nemulţumită cu această pedeapsă, isbeşte chiar pe eroŭ în frumuseţea luĭ trupească, dându-ĭ lepra rozĕtoare de carne şi de oase, şi-ĭ nimiceşte puterea şi tinereţea. Moartea era sfîrşitul neînlăturat al suferinţelor sale, iar leac nu putea găsi de cât în ramura pururĭ verde a pomuluĭ vieţiĭ, care creştea lîngă

isvorul de la hotarele luminiĭ şi întunericuluĭ. Fiind şi cu durerea în suflet, plângênd amar pe tovarăşul pierdut, Izdubar se culcă în ţărînă, aşteptându-şĭ ceasul din urmă. Resgândindu-se apoĭ şi prinzênd nădejde:

„Nu vroiŭ să mor, strigă dânsul, de şi durerea îmĭ doboară sufletul şi groaza morţiĭ m'a cuprins pe mine, cel culcat cu faţa în jos în ţărînă. Ci porni-voĭ către Hasisadra, fiul luĭ Kidin-Marduk, strămoşul meŭ şi voĭ merge cu paşĭ grăbiţĭ".

Şi cu descrierea peripeţiilor acesteĭ călĕtoriĭ lungĭ şi obositoare este plină a IX-a tăbliţă.

După ce strĕbate ţinutul locuit de oamenĭ, se aruncă cu nădejde în pustiurile nisipoase, unde, pătrunzênd pe cărărĭ încă neumblate de picior omenesc, ajunge la poalele munteluĭ Maşu, un munte dintre ceĭ ce mărginesc spre miază-zi pustiurile Arabieĭ nisipoase. Aceste ţinuturĭ, despre care şi analele luĭ Assurbanipal ne vorbesc cu groază, «ţinut al arşiţeĭ şi seteĭ, unde nicĭ o pasĕre nu sboară în văzduh şi unde nicĭ asiniĭ sĕlbaticĭ, nicĭ gazelele nu pasc iarbă», aŭ înfăţişat în totdauna în ochiĭ chaldeanuluĭ ţinutul misterios, de unde veneaŭ uraganele şi ploile de nisip, aşa de primejdioase pentru viaţă.

„Cu căderea nopţiĭ, spune Izdubar în monologul săŭ, am atins strimtorile munţilor. Aci zăriĭ nişte leĭ şi mi se făcu frică; dar ridicând ochiĭ către lună, mĕ rugaĭ; ruga mea se înălţă pênă la tatăl zeilor şi el îşĭ întinse dreapta de-asupra mea".

Ajuns în fine, la poalele munteluĭ cel mare, Izdubar dete de nişte fiinţe, jumĕtate oamenĭ şi jumĕtate balaurĭ, care păzeaŭ porţile intrăriĭ. «Şira spinăriĭ lor atingea pragul ceruluĭ, pe când pieptul stetea înfundat pênă la temelia ţinutuluĭ morţilor, pênă în locaşul zeiţeĭ Aralu». Eroul se rugă fierbinte de monştriĭ ceĭ tăcuţĭ şi neînduraţĭ, le spuse trecutul săŭ şi durerea sufletuluĭ săŭ, pênă ce de

atâta plâns și rugăminte, chiar și inimele lor de piatră, se induioșară și, împotriva tuturor poruncilor, statornicite de zeii cei mari, îi deteră drumul să meargă mai departe în împĕrăția nopții. «Intră el pe poarta cea largă și astfel strĕjuită, cu toate că demonii îl îndemnară să se întoarcă din drum, și călĕtori o vreme; adânc era întunericul, căci nu era lumină; mai merse un timp și adânc era întunericul, căci lumină nu era». Cu acest prilej, poetul știe să ne povestească, cu un simț artistic de netăgăduit, toată oroarea unui ținut, în care nici măcar raza unei stele n'a licărit vre-odată, nici vre-un strop de rouă n'a adăpat pămêntul. De odată zărește, în acest chaos de întuneric, marea albastră, nemărginită, iar pe lângă malurile ei inundate de lumină un copac bătrân, maiestos: «și cu cât mai mult se uită la dînsul, tot cu mai mult nesaț îl privește, căci în loc de roade poartă pe dânsul pietre scumpe și ramurile greŭ încărcate se incovoae, o minune pentru ochi, crăcile poartă cristali colorați, ca fructe le poartă și ce minune pentru ochi»! Această idilă zugrăvită cu adevĕrată dragoste și pricepere de artist, face cu atât mai mare impresie, cu cât vine imediat, ca un contrast isbitor, după scena înfiorătoare a nopții în pustiŭ. Pe de altă parte, din scenele zugrăvite, reese involuntar idea, că multe din credințele ce le găsim rĕspândite în popor și care mai ales se oglindesc în basmele noastre și în general ale tutulor popoarelor indoeuropene, nu sînt atât produsul liberei fantasii a acestora, cât resultatul unui împrumut direct saŭ indirect, făcut acestui focar primitiv de cultură din Chaldea.

In tăblița a zecea poema ne descrie trecerea lui Izdubar peste apele care înconjoară ținutul luminii și alcătuesc și hotarele infernului. Izdubar ajungênd lîngă malu-

rile pustiĭ ale măriĭ şi vĕzênd că este cu neputinţă să treacă maĭ departe, se roagă să-l ajute în nevoia sa Sabitu, zîna apelor, care în poemă împlineşte rolul acelor sfinte Vinerĭ din poveştile noastre. «De este cu putinţă, marea largă aş vrea să trec, de nu e cu putinţă, mĕ voĭ culca în ţĕrînă şi voĭ plânge». Sabitu, care de frica erouluĭ se ascunsese în fundul măriĭ, după ce'şĭ zăvorîse bine porţile palatuluĭ săŭ, caută să'l întoarcă de la nesocotita sa întreprindere.

„Izdubar, îĭ strigă dânsa, nicĭ o dată pe aceste ape n'a plutit vre-o luntre şi din veşnicia vremiĭ nimenĭ n'a trecut această mare. Samaş, stăpînul, e singurul care a călcat pe-adîncul eĭ, dar afară de dânsul cine poate s'o maĭ treacă? Drumul e greŭ şi cărarea anevoioasă, iar apele morţiĭ sînt furtunoase, căcĭ puse sînt ca zăvoare împrejurul lumiĭ. Şi pe unde vreĭ tu, Izdubar, să străbaţĭ marea întinsă? Şi-odată ajuns pe celalt mal al apelor morţiĭ, ce vreĭ să facĭ?.... Izdubar, ascultă, găseşte pe Arad-Ea, cîrmaciul luĭ Hasisadra, strămoşul tăŭ, şi împreună cu dânsul tae un copac de cedru mare; de poţĭ, călĕtoreşte cu dânsul, de nu, întoarce-te“!

Patru-zecĭ şi cincĭ de zile şi tot atâtea nopţĭ amîndoĭ, cîrmaciul şi Izdubar, aŭ fost purtaţĭ de furia valurilor, pênă ce în fine ajung la malul «insuleĭ celor fericiţĭ», în care se aflaŭ strămoşul Hasisadra şi soţia luĭ. Cu inima obidită şi plină de jale, îşĭ povesteşte strănepotul întîmplările sale către străbunul, care ascultă cu multă luare aminte şi bunătate cuvintele sale. Dar când Izdubar încearcă să afle de la Hasisadra, cum a căpĕtat nemurirea, atuncĭ bătrânul grăind în cuvinte tainice şi pline de înţeles, îĭ zice:

„Atâta timp cât vom clădi palate, atâta timp cât vom încheia tocmelĭ, şi va fi zavistie între fraţĭ şi neamurĭ, atâta timp cât va fi vrăjmăşie neîmpăcată între regĭ şi atâta timp cât rîurile vor eşi din matca lor, nimenĭ nu va scăpa de moarte, nicĭ morţiĭ icoană să se facă. Când spiritele se apropie de leagănul unuĭ copil, atuncĭ geniile pămêntuluĭ, zeiĭ marĭ şi Mamitu, stăpîna soarteĭ, cu toţĭ împreună statornicesc omuluĭ un destin şi hotărăsc şi moartea şi viaţa, iar capĕtul vieţiĭ sale rĕmâne tăinuit“.

„O spune-mĭ, străbunule, strigă în desnădejde Izdubar, cum aĭ

ajuns să capeţĭ tu nemurirea în locaşul zeilor, nemurire pe care aĭ dorit-o aşa de mult“?

Rĕspunsul la această întrebare îl dă tăbliţa XI, faimoasa tăbliţă, care şi din punctul de vedere al păstrăriĭ, cea maĭ completă, dar maĭ ales din punctul de vedere al frumuseţiĭ şi nobleţiĭ de cugetare şi a formeĭ alese cu care aceste gândirĭ aŭ fost înfăţişate, este incontestabil cea maĭ interesantă parte a poemiĭ luĭ Izdubar şi, poate, expresiunea cea maĭ înaltă, cea maĭ isbutită a puteriĭ creatoare poetice, din întreaga literatură babiloniană şi cine ştie, dacă nu şi din a întregiĭ rase semite.

Scena este plastic alcătuită. Pe malurile «insuleĭ fericiţilor» bătrânul Hasisadra, şezênd la umbra rĕcoroasă a unuĭ copac, îşĭ rosteşte povestirea sa către nepotul, care este purtat în corabie, când încoace când încolo, de talazurile măriĭ mîniate. Vêntul biciueşte suprafaţa spumoasă a măriĭ nemărginite, iar cuvintele bătrânuluĭ rĕsună puternic şi cuminte peste valurĭ pênă la urechile celuĭ însetat de a şti, cum se poate căpĕta nemurirea. Această a XI tăbliţă cuprinde descrierea mareluĭ potop, cunoscut din povestirea biblică maĭ tutulor oamenilor de astă-zĭ, povestire împrumutată, precum vom vedea maĭ departe, de către Ebreĭ de la fraţiĭ lor Semiţĭ din Chaldea.

Să-ţĭ destăinuesc vroĭ, Izdubar, cuvintele tainice
Şi hotărîrea zeilor am să ţi-o spun.
Surippak, un oraş, îl cunoştĭ, pe malul Eufrateluĭ pus,
Era din timp străvechĭ, când zeiĭ de odată
Cu potop să'l nimicească doriră, nemuritoriĭ.
La sfat eraŭ Anu, cel puternic şi Bil, rĕsboinicul şi sfătuitorul,
Şi Ninib, călĕuza şi cîrmaciul deştept Ennugi.
Ea, a tot înţeleptul, cu dânşiĭ împreună era,
Şi tainele zeilor într'un stufiş de răchită le spuse:
„Poiană, poiană, dumbravă, dumbravă,
Stufiş de răchită, m'ascultă, poiană ia seama“.
Omule din Surippak şi fiŭ al luĭ Ubaratutu.

Clădeşte-ţĭ o casă de lemn, corabie-ţĭ zideşte,
Şi ia ce găseştĭ din sĕminţa vieţiĭ cu tine,
Iar bunurile tale le lasă uitate şi scapă-ţĭ viaţa.
Din sĕminţa vieţiĭ de chip felurit cu tine 'n corabie cară,
Şi vasul ce va fi să clădeştĭ,
Să aibă cuprinsul orĭ cât în mărime,
Şi forma cu largu-ĭ împreună-se bine".

Hasisadra ascultă de povaţa zeuluĭ înţelept şi-şĭ zidi corabia sa, a căreia lungime, lărgime şi înălţime poetul ne-o descrie cu multe amĕnunte, ne arată cum o înzestră cu catarturĭ, cum îĭ croi lopeţĭ, cum o smoli pe dinăuntru şi pe din afară cu smoală topită şi cum, «pentru că avea să mear-gă în călĕtorie depărtată, spre noianul apelor adâncĭ» îşĭ puse înăuntru tot ce-'ĭ trebuia pentru traiul săŭ.

„Cu tot ce aveam o încărcaĭ, cu tot ce aveam de argint o-'ncărcaĭ;
Cu tot ce aveam ca odoare de aur, o încărcaĭ;
Cu tot ce aveam ca sĕmînţă a vieţiĭ de chip felurit, o încărcaĭ;
Duseĭ în corabie neamul copiilor meĭ şi slugile toate,
Vitele câmpuluĭ, pasĕrile din bătĕtură, uneltele mele de lucru,
Căcĭ un semn hotărîse Samaş, zeul soare, un glas o să spună:
„Când cel ce ploile lasă, va da peste voĭ în amurg o ploae grozavă,
Atuncĭ tu te închide 'n corabie şi portiţeĭ zăvorul îl pune".
Acest semn aşteptat apăru:
„Cel ce ploile lasă, dete pe lume 'n amurg o ploae grozavă.
Şi spaima mĕ prinse vĕzênd lumina că piere deodată.
Intraĭ de sîrg în corabie şi trăseĭ portiţeĭ zăvorul.
Şi arca cea mare cârmaciuluĭ ager, luĭ Puzurbil, o dăduĭ,
Corabia mea i-o dăduĭ cu tot ce 'ntrânsa era.....
Deodată ceva isvorî din marginea zăriĭ,
Un nor negru şi gros se înălţă din temeliele ceruluĭ,
Iar zeul furtunilor, Ramman, făcu să bubue un tunet,
Pe când Nabu şi Marduk deteră năvală 'nainte,
Şi cu vîrtej de vênt, peste munţĭ, peste şesurĭ trecură.
Uragal smulse cu sine corabia,
Ninib desfăcu isvoarele adânculuĭ şi le 'mpinse spre ţarinĭ,
Demoniĭ le scoaseră valurĭ d'asupra,
Şi la lumina flacărilor se cutremură pămêntul....
Potopul ploilor cădea din văzduh
Şi-adânc întuneric se lăsă peste lume
Acoperi cu ape potopul ogoarele toate....

O zi întreagă bătu uraganul suflând cu putere,
Şi ape cât munţiĭ de 'nalte se prăvăliră pe oamenĭ.....
Fratele uitase de frate şi zeiĭ pe oamenĭ uitase.
Eĭ înşişĭ de furia apelor se 'nfiorară,
Şi luĭ Anu scăpare cerură la cer înălţându-se,
Pe pragul bolţiĭ cereştĭ ca nişte câinĭ sgribuliţĭ se pitiră.....
Şi ţipă Iştar, zeiţa, ca femeea 'n durerile naşteriĭ,
Strigă doamna zeilor, cea cu glasul fermecător:
Omul de-odinioară prefăcutu-s'a 'n tină.
Ceea-ce născut-am odată, perit-a pe vecĭ;
Ca peştiĭ pe ape plutesc morţĭ peste noianurĭ..."
Şi plânseră zeiĭ cu toţĭ de fapta vrăjmaşilor demonĭ.
Şi de plânset steteaŭ încovoiaţĭ, nemuritoriĭ,
Şi lacrimĭ picaŭ pe buzele lor.
Şase zile, şi tot atâtea nopţĭ, vijelia, potopul
Şi-uraganul teribil colindară pămêntul,
Iar în ziua de-a şaptea ploaia, potopu 'ncetară şi furtuna stătu.
Se linişti şi marea de vênturĭ bătută şi apele 'ndărăt se dădură.....
Mĕ uitaĭ pe luciul măriĭ, lăsaĭ glasu-mĭ să rĕsune,
Dar oameniĭ toţĭ se prefăcuseră 'n humă
Si pădurile semĕnaŭ cu ogoare arate.
Deschiseĭ portiţa, şi lumina soareluĭ pe obraji-mĭ căzu,
Mĕ plecaĭ pe fereastră, mĕ rezimaĭ şi plânseĭ,
Iar peste faţa mea picară lacrămile:
De jur împrejur, pămêntul era ca o mare nemărginită.

După ce se maĭ retraseră apele, nava luĭ Hasisadra se opri pe un vîrf de munte din ţara Nizir şi rĕmase neclintită din loc timp de şase zile. Maĭ departe, epopeea chaldee, în tocmaĭ ca şi povestirea biblică, ne înfăţişează pe acest străvechĭ Noe trimiţênd, când un porumbel, când o rîndunică, când un corb, ca să încerce de cum-va uscatul a eşit de sub ape. Şi după ce află că uscatul s'a liberat de valurĭ, ese din corabie şi aduce zeilor o jertfă de mulţumire pentru scăparea sa. «Zeiĭ mirosiră mireasma cea bună şi ca muştele în jurul jertfeĭ se strînseră», pe când Iştar, a căreĭ minie in potriva nimicitoruluĭ Bil nu se potolise încă, aruncă peste înălţimile albastre «arcurile marĭ, colorate» şi jură împreună cu toţĭ zeiĭ, că nu vor

uita nicĭodată această zi sfîntă, Bil însuşĭ ispitit de mirosul jertfeĭ, împăcat în furia sa contra seminţieĭ omeneştĭ şi liniştit de către înţeleptul Ea, intră şi el în corabie şi punênd mâinile luĭ Hasisadra în ale soţieĭ sale îĭ înălţă pe amândoĭ la cer şi le dădu drept locaş pe vecie, la gurile fluviilor, «Insula celor fericiţĭ».

Acest episod al poemeĭ, nimicirea prin potop a neamuluĭ omenesc, a avut o soartă curioasă: s'a respândit peste suprafaţa pămêntuluĭ întreg şi se găseşte, aci maĭ complect, aci maĭ cu lipsurĭ, la toate popoarele lumiĭ. Se credea un timp, că legenda potopuluĭ pătrunsese pretutindenĭ, unde se introdusese şi Biblia; în realitate, ea a fost alcătuită de către Chaldeĭ, după imaginea uneĭ catastrofe cu adevĕrat întîmplată la gura Tigruluĭ şi Eufrateluĭ; iar din acest centru a trecut prin împrumut la toate neamurile pămêntuluĭ.

Maĭ departe, epopeea ne arată cu amĕruntul toate farmecele îndeplinite de către Hasisadra pentru curăţirea erouluĭ lepros de rănile hidoase. Soţia luĭ Hasisadra toarnă pe capul nenorocituluĭ bolnav o licoare sfîntă, care-i dă puterĭ, ca să poată stĕrbate calea îndepărtată, unde se află isvorul sănĕtăţiĭ şi întineririĭ.

„Incotro trebue să maĭ merg? Şi la ce m'aş maĭ duce, căcĭ sufletul meŭ cuprinsu-l'a duhul morţiĭ şi pe culcuşul meŭ zace moartea, iar locul încotro mi-aĭ îndreptat tu vasul înseamnă moartea, strigă Izdubar, cuprins de îndoială şi desnădăjduire". „Arad-Ea, lopătare, către locaşul însănĕtoşiriĭ du cu tine pe acest bolnav şi bubele luĭ cu apă curată ca zăpada le spală şi vindeca-se-vor rănile sale şi să le ducă marea, iar trupul săŭ curat să fie". Arad-Ea, lopătarul, către locaşul însănĕtoşireĭ duse cu sine pe bolnav şi spălă bubele luĭ cu apă curată ca zăpada şi se vindecară rănile şi le duse marea, iar trupul săŭ curat se făcu.

La întoarcere Izdubar, frumos ca în vremurile luĭ bune, bătut de furtunĭ şi de valurĭ, capĕtă ca dar din partea luĭ Hasisadra o cracă din copacul, care avea puterea nu nu-

maĭ să redea tăria membrelor slăbite, dar chiar a readuce la tinereţe pe cel îmbătrânit.

„Arad-Ea, zice Izdubar, luând cu sine ramura, această buruiană este buruiana vieţii, prin ajutorul eĭ omul poate dobîndi tinereţea şi viaţa; ţin s'o duc cu mine în Uruk, cel bine întărit şi vroĭ să sădesc o pădure, voĭ reteza dintr'ânsa ramurĭ şi-ĭ voĭ da numele: „bătrân fiind omul poate fi reîntinerit", voĭ mesteca frunze dintr'ânsa şi întineri-voĭ ca în vremea copilărieĭ mele".

Dar fericirea luĭ fu de scurtă durată: pe când Izdubar, plecat la gura uneĭ fîntânĭ cu apă limpede, sorbea maĭ cu nesaţ din unda cea rece, un demon sub formă de şarpe, se strecoară pe lingă dânsul, îĭ răpeşte ramura şi piere în adâncimele apeĭ. Parcă era un făcut, toată osteneala luĭ, toată goana luĭ fusese zadarnică. In zadar pătimise durerile boaleĭ, în zadar se înstreinase de ţinutul unde se afla trupul prietenuluĭ săŭ, fiinţa luĭ cea maĭ scumpă, în zadar urmase sfaturile strămoşuluĭ săŭ şi în zadar fusese toate speranţele sale, căcĭ el acum era şi maĭ nenorocit de cât la început. Era alegoria vieţiĭ, nesuferit de tristă, această trudă şi goană a omuluĭ în a-şĭ croi o soartă maĭ fericită, trudă şi goană, care sfirşesc în totdauna cu desnodămîntul cunoscut: nimicirea visurilor şi speranţelor formate.

Tăbliţa a XII şi cea din urmă a poemiĭ, ne înfăţişează pe Izdubar, reîntors în Uruk, din călĕtoria sa cea lungă, maĭ trist, maĭ abătut de cât la plecare, căcĭ cel puţin atuncĭ nădejdea îl imboldea la faptă, acum şi aceasta se risipise, iar viaţa sa era fără ţel şi gândul săŭ pustiu, căcĭ Soarta, zîna cea puternică, pentru dânsul fusese neînduplecată. Cu inima sfîşiată de durere, că nu putuse face nimic pentru Eabani, prietenul săŭ, începe pregătirile spre înmormîntarea cadavruluĭ îmbălsămat:

„In temple picioarele tale nu vor maĭ călca,
Cu veşmintele albe tu nu te veĭ maĭ împodobi,
Cu miresme mirositoare tu nu te veĭ maĭ aburi,
In cât ca un nor să te 'nvălue;
Arcul tu nu'l veĭ maĭ întinde,
Iar ceĭ ce aŭ pierit de săgeţile tale or să te-'mpresoare;
Toiagul măririĭ în mâinele tale n'aĭ să-l maĭ porţĭ,
Iar duhul morţilor te urmăresc şi-alungă.
Brăţărĭ la glesne tu n'aĭ să maĭ porţĭ,
Nicĭ ţipăt de rĕsboĭ să scoţĭ pe pămêut;
Femeia ta pe care o iubeaĭ, n'o maĭ poţĭ îmbrăţişa,
Femeia ta pe care o uraĭ, n'o maĭ poţĭ bate;
Fata ta pe care o iubeaĭ, n'o maĭ poţĭ îmbrăţişa,
Fata ta pe care o uraĭ, n'o maĭ poţĭ bate;
Durerea lumiĭ moarte te-a cuprins şi te chinueşte;
Şi cea care domneşte în intuneric, unde-ĭ pururĭ noapte,
Unde nicĭ o rază de lumină nu pătrunde,
Cea care-şĭ învălue trupul în veşminte 'ntunecoase,
Cea al căruĭ piept asemenea....."

Starea fragmentară a tăbliţeĭ nu ne îngădue să vedem maĭ departe plângerea luĭ Izdubar. In fragmentele următoare găsim pe eroŭ mîniat, cerênd cu violenţă luĭ Nergal, zeul morţiĭ, să-ĭ scoată la lumină duhul luĭ Eabani:

„Sparge mormîntul, pămêntu-l despică
Şi duhul luĭ fă-l să iasă, ca un vênt. din infern".
Şi sparse Nergal mormîntul, pămêntu-l despică
Şi duhul luĭ Eabani, ca un vênt, din infern îl scoase.

In faţa acesteĭ umbre scumpe, îmbrăcată în giulgiul săŭ de moarte, Izdubar, apucat de setea de a cunoaşte ce este dincolo de groapă, întreabă vedenia ce sta înainte-ĭ:

„Spune-mĭ, prietine, spune-mĭ, prietine, spune-mĭ,
Ce fel e locaşul unde aĭ umblat, o, spune-mĭ"!
„Nu pot să-ţĭ spun, tovarăşe, nu pot să-ţĭ spun, tovarăşe,
Căcĭ de-aş vrea să-ţĭ spun, ce fel e locaşul,
Ar trebui să te-aşternĭ în ţărînă şi să plângĭ".
„Mĕ voĭ aşterne 'n ţărînă şi voĭ plânge".
„Ascultă. Tot ce-aĭ făcut pe pămênt, e zadarnic,
Şi tot ceea ce a mîngâiat sufletul tăŭ, o himeră;
Intocmaĭ ca pe-un veşmînt învechit, vermiĭ trupul ţi-l roade,

Tot ceea ce-aĭ făcut pe pămênt, e zadarnic,
Şi tot ceea ce-a mîngâiat sufletul tăŭ, o himeră,
Căcĭ praf şi ţărînă s'aşează pe tine.....“

Restul acesteĭ convorbirĭ de aşa adâncă desnădejde lipseşte. In fragmentele următoare, poetul ne înfăţişează sub forma unuĭ dialog liric, bucuriile şi plăcerile ce aşteaptă pe muritorul căzut pe câmpul de bătae, dându-ne ast-fel icoana vieţiĭ din acel Valhalla al poporuluĭ chaldeŭ.

„Pe un pat moale stă 'ntins bênd apă curată,
Cel ce-n luptă-a perit. „L'aĭ vĕzut“? „Da, l'am vĕzut“!
Tatăl săŭ şi mama sa, îĭ ţin amîndoĭ fruntea,
Iar femeia sa alăturĭ stă 'n genuche,
Alăturĭ de cadavrul celuĭ picat în rĕsboĭ.
„L'aĭ vĕzut“? „Da, l'am vĕzut“!
Iar sufletul celuia n'are linişte-n groapă,
Al celuĭ ce pe nimenĭ nu are să 'ngrijească de dânsul:
„L'aĭ vĕzut“? „Da. l'am vĕzut“!
Drojdia cupelor, rĕmăşiţa meselor,
Şi tot ce s'aruncă 'n gunoae, aceasta-ĭ slujeşte drept hrană“!

Iar concluzia finală a acesteĭ poeme, este precum de altmînterĭ suvenirile clasice helene aŭ caracterisat de minune acest fel de înţelegere a vieţiĭ de către Chaldeŭ: Bucură-te de fericirea momentuluĭ câtă o poţĭ prinde în această vale plină de plângerĭ, căcĭ în sfîrşit veĭ înţelege, că:

„Tot ceea ce-aĭ făcut pe pămênt, e zadarnic,
Şi tot ceea ce-a mîngâiat sufletul tăŭ, o himeră“.

UN VEAC
DE
CERCETĂRÎ ARCHEOLOGICE.

Sîntem la începutul unuĭ veac noŭ, care vine după un altul bogat în simţire şi cugetare, dar maĭ ales bogat prin desfăşurarea activităţiĭ omeneştĭ. Ce are să fie noul sosit? Şi încotro aŭ să se îndrepte puterile minţiĭ sale? Va merge el oare pe calea apucată de veacul ce s'a dus? Saŭ îşĭ va croi cărare nouă? Iată ceea ce nimenĭ nu poate spune, pênă nu-şĭ va da seamă de moştenirea, pe care secolul de curînd trecut a lăsat-o urmaşuluĭ săŭ. Şi această moştenire e poate cea maĭ frumoasă din câte cunoaşte istoria cultureĭ omeneştĭ. Căcĭ, dacă simţirea omenească nu s'a întrupat în opere de mĕsura celor lăsate de un veac rar, precum a fost veacul luĭ Pericles, dacă, de asemenĭ cugetarea omenească nu s'a sintetizat în sisteme aşa de felurite şi de bine chibzuite ca în vremea unuĭ Aristoteles şi Plato, şi dacă activitatea omenească nu s'a desfăşurat cu aceiaşĭ intensitate, ca în timpul năvălirilor barbare, în totalitatea sa, acest al XIX-lea veac înfăţişează o reunire aşa de bogată de însuşirĭ ale inteligenţeĭ, voinţeĭ şi simţiriĭ, încât nicĭ o altă perioadă, din câte cunoaştem în istoria omeniriĭ, nu-ĭ poate ţine cumpĕna.

Maĭ cu seamă pe tărîmul istorieĭ s'a produs fără seamăn de mult. Vremurile trecute sînt maĭ bine înţelese, decât aŭ fost vre-o dată, şi popoare, uitate în vre-un colţ de pămênt, aŭ fost scoase la lumină şi produsele spirituluĭ lor analisate, iar cultura lor mĕsurată cu dreaptă mĕsură. Scena lumiĭ a fost lărgită în spaţiŭ, dar maĭ ales lărgită în timp. De unde, pênă maĭ erĭ, nu se cunoşteaŭ decât popoarele din preajma măriĭ Mediterane, astă-zĭ mulţumită cercetărilor din veacul trecut, cunoaştem lunga desfăşurare de viaţă a popoarelor de la Nil şi din Mesopotamia. Pe de altă parte, originile neamuluĭ omenesc aŭ fost maĭ de aproape studiate şi istoricul astă-zĭ poate să urmărească cu amĕnuntul paşiĭ aceluĭ om quaternar care, saŭ pribegea după animale de alungul apelor şi prin pădurĭ, saŭ se adăpostea de suflările îngheţate ale vênturilor prin scorburile copacilor saŭ prin speluncile munţilor.

Şi numaĭ cercetărilor Archeologieĭ datoreşte istoria aceste resultate strălucite. Căcĭ vechea metodă de a face retorică din povestirea faptelor saŭ de a scoate, din înfăţişarea fenomenelor politice din trecut, învĕţăminte morale orĭ politice pentru timpurile noastre, a fost pentru totdauna părăsită; numaĭ studiind cu un zel neobosit toate urmele vechilor întocmirĭ sociale, fie ele monumente architectonice saŭ sculpturale, fie instituţiunĭ religioase şi politice, se poate cunoaşte maĭ bine sufletul neamurilor dispărute saŭ desfăşurările formelor, în care spiritul lor s'a întrupat. Ruinele aŭ fost desgropate de sub învelişul lor de humă, palatele şi templele regilor trufaşĭ, reconstituite cel puţin în închipuirea noastră şi viaţa popoarelor dispărute, reînsufleţită. Fireşte, multe lipsurĭ rĕmân de împlinit, dar tabloul desvoltăreĭ spirituluĭ omenesc, în ce priveşte popoarele din basinul Mediteraneĭ şi din valea Mesopotamieĭ

este definitiv schiţat în liniile sale cele marĭ, căcĭ descoperirile din veacul trecut aŭ ridicat pe-alocurĭ vĕlul, cu care fusese acoperită această lume.

In paginile urmĕtoare tocmaĭ vom încerca să înfăţişem o parte din aceste descoperirĭ, care aŭ adus acel avênt cunoscut în studiile istorice.

De altminterĭ, cum putea să nu se nască acest avênt, când materialul, pe care istoriciĭ îl aŭ astă-zĭ la îndemână este şi maĭ bogat şi maĭ preţios de cât l'aŭ avut vre-o dată? Odinioară eĭ, în studierea popoarelor din trecut, se bizueaŭ numaĭ pe spusele sărace ale scriitorilor clasicĭ. Şi ce ştiaŭ să spue aceştĭ scriitorĭ, învĕţaţĭ la altă şcoală maĭ puţin severă de cât cea de astă-zĭ? Nimic saŭ aproape nimic. Câte-va numĭ de regĭ saŭ de popoare, câte-va numĭ de oraşe saŭ de cetăţĭ, unde avuseseră loc ciocnirile sângeroase dintre armate, câte-va povestirĭ bătrâneştĭ asupra fruntaşilor conducĕtorĭ saŭ asupra pretinsuluĭ caracter al naţiuniĭ, despre care era vorba şi iată istoria toată. In zadar vom încerca noĭ printre aceste spuse să găsim o idee măcar asupra organizăreĭ administrative a acelor imperiĭ, nemĕsurate pe vremea lor, în zadar vom năzui să cunoaştem viaţa politică şi socială a acelor miriade de oamenĭ, câte au trăit înainte de era noastră, căcĭ notiţele scriitorilor vechĭ în această privinţă sînt mute. Ca să căpĕtăm rĕspunsurĭ la asemenea întrebărĭ, istoricul e nevoit să descifreze şi să lămurească rostul unor inscripţiĭ, care maĭ pênă erĭ, alaltăerĭ eraŭ uitate şi despreţuite. Din această pricină s'a născut zelul, ce se pune astă-zĭ în descoperirea şi înregistrarea aceluĭ material epigrafic, zel rĕsplătit de altminterĭ cu îndestulare. Numaĭ câte-va deceniĭ şi materialul epigrafic redus odinioară la câte-va inscripţiĭ, s'a înmiit şi veacul trecut a vĕzut în scurtul timp cât urmează

întemeierea nouluĭ imperiŭ german, apărênd colecţiĭ bogate, la care o falangă întreagă de învĕţaţĭ aŭ lucrat şi lucrează încă. Inscripţiile romane sînt aproape publicate, iar cele grece nu vor întârzia să fie strînse şi descifrate. Volume peste volume se rînduesc în rafturile bibliotecelor noastre, cu desluşirea şi întrebuinţarea acestuĭ material, fără ca să putem vedea în curând istovirea acestuĭ izvor de cunoştinţă a lumiĭ clasice.

Dar ce sînt aceste inscripţiĭ adunate din cercul culturiĭ romane saŭ grece, faţă de mulţimea celor descoperite în Chaldea şi Egipt! Incă de la 1830 Egiptologia, în urma unor lungĭ sforţărĭ, dar maĭ cu seamă în urma cercetărilor genialuluĭ Champollion, era stabilită pe base solide. Cu dânsa, o întreagă lume de inscripţiĭ, săpate pe piatră, saŭ pe bronz, zugrăvite pe pereţiĭ mormintelor saŭ pe zidurile templelor, a fost scoasă la lumină, şi numĕrul lor este aşa de mare, încât multe îşĭ aşteaptă istoricul care să le descifreze şi prin urmare să le folosească. Dar aceste rĕmăşiţe epigrafice comparate cu cele lăsate de popoarele, care aŭ trăit şi înflorit în valea Tigruluĭ şi Eufrateluĭ, sînt aproape neînsemnate. Aicĭ, în acest raiŭ, atâtea lumĭ aŭ trăit şi atâtea frămîntărĭ politice aŭ fost, cât nu ne putem închipui. Pe vremea când în stuhurile de trestiĭ de pe malurile Niluluĭ nu era alt locuitor de cât hipopotamul leneş, când pădurile de sicomorĭ şi palmierĭ, din valea roditoare a fluviuluĭ revărsat, acopereaŭ pămêntul nestăpînit de nimenĭ, atuncĭ, la gura Tigruluĭ şi Eufrateluĭ, se clădeaŭ oraşe cu temple impunĕtoare şi palate uriaşe. Imperiĭ formidabile, cum nu se maĭ vĕzuse aiurea, se întemeiaŭ şi se nimiceaŭ pe rînd, iar cultura strălucea cu viaţă pe acolo, pe unde astă-zĭ munţĭ de ruine amintesc mărirea dispărută.

Și această desfășurare de cultură a ținut prin transmitere de la popor la popor maĭ bine de zece miĭ de anĭ: iar mărturie despre dânsa sînt plăcile de lut cu inscripțiĭ, care se maĭ găsesc prin ruine. Numaĭ din singura cetate Niniveh, peste care vrăjmașiĭ Medo-Perșĭ, ar fi întors, drept rĕsbunare apele mâniate ale Tigruluĭ, numaĭ din această mîndră cetate, s'aŭ desgropat maĭ multe zecĭ de miĭ de inscripțiĭ cuneiforme, săpate pe tăblițe de lut ars. Și ce material! Tratate istorice și poeme de o frumusețe nespusă care așa, nescuturate de colbul vechimeĭ depus pe ele, tot sînt în stare să ne încânte și să ne surprindă prin noblețea gândirilor înfățișate și prin mĕsura potolită a formeĭ. Și câtă nădejde nu ne daŭ aceste descoperirĭ importante! Această bibliotecă adunată de către regele cultivat, Assurbanipal, nu este nicĭ cea maĭ bogată, nicĭ cea maĭ veche. Rĕscolind munțiĭ de pămênt, peste care odinioară se întindea orașul străvechĭ Sippara «vechĭ pe vremea mareluĭ potop», precum spune poema, Hormuzd Rassam a descoperit urmele unuĭ templu, uitat de oamenĭ și de timp și în bolta căruia s'aŭ găsit maĭ bine de 50.000 de plăcĭ de lut săpate cu aceleașĭ caractere cuneiforme, pe care le întâlnim pr-tutindenĭ în cercul cultureĭ mesopotamice. Aceste inscripțiĭ nu ne spun ele oare nimic despre acele vremurĭ vechĭ, când primele lăcărirĭ de viață s'aŭ arătat pe pămênt? Intr'ânsele nu găsim noĭ oare închegată simțirea puternică a unor popoare, care știeaŭ să înalțe în cinstea zeilor lor cruzĭ, ca și regiĭ lor, temple așa de marĭ, încât palatele și clădirile noastre comparate cu ele să pară niște căsuțe de albine? Și ce stavilă maĭ poate fi pusă curiosităţiĭ noastre, dacă, nicĭ măcar taina, în care a fost învĕluită această scriere cuneiformă, n'a rĕmas nepătrunsă? Căcĭ, în adevĕr, mulțumită unor cercetărĭ îndelungate, fă-

cute de învěţaţĭ cu spirit pătrunzĕtor, precum a fost un Grotefend, un Burnouf, un Layard, saŭ un Oppert, textele cuneiforme pot fi citite şi înţelese cu uşurinţa, cu care putem citi un text helen saŭ latin. Faţă cu aceste descoperirĭ, nu numaĭ cunoştinţele noastre s'aŭ înmulţit dar înţelegerea noastră despre rostul mişcărilor marĭ culturale s'a prefăcut cu totul. Cine, spre pildă, maĭ poate pretinde că leagănul alfabetelor noastre, acest mijloc puternic de progres al neamurilor şi vechĭ şi noĭ, maĭ trebueşte căutat în Egipt, iar originea sunetelor feniciene în scrierea hieratică a celor de la Nil? Negreşit, Egiptenii, isolaţĭ precum aŭ fost maĭ multe miĭ de anĭ, într'un ţinut înconjurat cu pustiurĭ nemĕsurate şi cu mărĭ întinse, n'aŭ putut să împărtăşească vecinilor şi cu aceasta omeniriĭ, un bun nepreţuit ca scrierea, când eĭ înşişĭ intră pe scena lumiĭ tocmaĭ târziŭ, după ce multe vetre de cultură se aprinseseră aiurea şi se stinseseră în atâtea rîndurĭ. Numaĭ un oraş comercial, precum a fost Babilonul, a putut să-şĭ ia această sarcină, de a da lumiĭ un alfabet potrivit cu nevoile sale, precum tot dânsul a putut să dea şi sistemul monetar, pe care îl vedem şi astă-zĭ în vigoare. Cine nu ştie, cum popoarele rătăcitoare ale pustiuluĭ Sirieĭ, jefuind caravanele chaldee saŭ poate călĕuzindu-le, aŭ împrumutat de la acestea, rudimentele scrieriĭ cuneiforme, rudimente, care trecute isteţilor Fenicienĭ aŭ ajuns să formeze alfabetul nostru cunoscut? Nu un popor, precum era cel grec, întors cu privirile sale spre cerul albastru, de unde obişnuiaŭ să rĕsară pentru dânsul zînele frumoase şi zeiĭ purtătorĭ de trăsnete, avea să găsească într'o clipă, ceea ce nu se poate găsi de cât cu multă trudă şi după lungĭ experienţe.

Insă, viaţa popoarelor din trecut nu se poate cunoaşte numaĭ deadreptul, din spusele oficiale saŭ private ale

inscripţiilor; de multe orĭ materialul acesta bogat rĕmâne mut la o sumă de întrebărĭ tot aşa de importante precum sînt cele, care privesc mişcările politice ale neamurilor dispărute. Ce pot spune inscripţiile asupra vieţiĭ sufleteştĭ şi intelectuale a popoarelor din trecut? Care sînt formele pe care închipuirea omenească le-a găsit, ca să-şĭ exprime emoţiunile faţă de frumuseţea naturiĭ saŭ faţă de frămîntările sufleteştĭ ale omuluĭ cu speranţele şi amăgirile sale?

In zadar vom căuta noĭ un cuvînt în inscripţiĭ despre prefacerile întîmplate în sînul formelor artistice, în zadar vom căuta noĭ într'ânsele legătura necesară dintre aceste forme şi alcătuirea sufletească a poporuluĭ unde ele s'aŭ născut, căcĭ la toate aceste întrebărĭ nu aflăm nicĭ un rĕspuns. Şi am rĕmâne fără rĕspuns, de n'ar fi cercetările Ceramografieĭ, cercetărĭ făcute asupra vaselor funerare, acest simbol al nemuririĭ sufletelor.

In adevĕr, o credinţă, care a rĕmas nestrămutată în mijlocul atâtor prefacerĭ ale caracteruluĭ şi inteligenţeĭ omeneştĭ, a fost de sigur credinţa, sădită din vremurĭ inmemoriale în om, în nemurirea sufletelor.

Era prea dulce această viaţă, pentru ca omul în faţa morţiĭ să nu simţă o adâncă părere de rĕŭ despărţindu-se de lume pentru totdauna. A prelungi această viaţă în dauna morţiĭ, aceasta a fost nădejdea cea mare a omuluĭ din trecut. Dacă faraonul egiptean şi-a clădit pentru sine acele piramide nemĕsurate, dacă omul preistoric şi-a rînduit dolmenele uriaşe peste osemintele rudelor sale, saŭ dacă omul speluncilor a lăsat pradă fiarelor sălbatice saŭ pasĕrilor văzduhuluĭ cadavrul alor sĕĭ, aceasta n'aŭ făcut-o de cât cu un singur scop: a prelungi măcar o clipă maĭ departe dincolo de groapă viaţa trăită pe pămênt. Şi Chaldeul cu trista luĭ concepţie a pogorîreĭ sufletelor celor dis-

păruţĭ într'un locaş întunecos, unde după dânsul nu se auzea de cât ţipătul sfîşietor, «mi-e foame» şi «mi-e frig» şi Egipteanul cu speranţa luĭ într'un traiŭ maĭ curat de păcatele trupuluĭ, traiŭ, pe care avea să-l ducă în veciĭ vecilor la umbra sicomorilor şi la răcoarea adierilor de vênt, şi Helenul cu credinţa luĭ într'o viaţă liniştită şi senină pe pajiştele pururĭ înverzite ale câmpiilor Elisee, toţĭ n'aŭ urmărit şi n'aŭ ţintit de cât aceiaşĭ himeră: prelungirea vieţiĭ acestea pămênteştĭ cu necazurile şi bucuriile sale. Din această pricină, a îngriji pe mort cu toate cele trebuincioase vieţiĭ, era şi cea maĭ sfîntă şi cea maĭ înaltă datorie a unuĭ urmaş iubitor de părinţĭ şi păstrător de legile strămoşilor. Prin urmare, mormîntul trebuia să fie o casă, în care sufletul să găsească toată hrana şi toate plăcerile vieţeĭ.

Şi nu hrană închipuită, precum fac Romaniĭ, aceştĭ păgânĭ supertiţioşĭ dar de rea credinţă pênă şi cu zeiĭ lor, şi nicĭ plăcerĭ închipuite; podoabele cele maĭ scumpe, cununa şi sceptrul de aur, dacă a fost un cârmuitor de popoare, veşmintele cele maĭ scumpe şi vase preţioase, dacă a fost din rîndul fruntaşilor, maĭ dese-orĭ obiecte de lut rînduite împrejurul cadavruluĭ, dacă a fost un om de rînd. Şi maĭ presus de toate, vase conţinênd hrană şi băutură pentru sufletul mortuluĭ. Şi care mormînt nu conţine chiar cu sutele de asemenĭ vase? Zugrăvite pe pereţiĭ lor din afară, de multe orĭ şi pe pereţiĭ dinăuntru, aceste produse ale ceramiceĭ helene maĭ cu seamă, sînt de un preţ nespus pentru cunoaşterea vieţiĭ intime, pentru studiul prefacerilor artistice şi pentru urmărirea legăturilor comerciale ale aceleĭ lumĭ. In sufletul acelor zugravĭ de vase nu era numaĭ setea de câştig, care-ĭ făcea să caute forme noĭ, dar şi acea frămîntare nobilă, pe care o are artistul de frunte, când caută o întrupare maĭ frumoasă a icoaneĭ întrevĕzute.

Ce delicateţă de simţire şi ce măestrie în alcătuirea imaginilor schiţate cu câte-va liniĭ, parcă aruncate în fugă! In această privinţă nu-ĭ popor în lume, care să se poată compara cu cel helen.

Şi câte probleme se desfăşură înaintea ochilor noştri din studiul acestor vase de lut, şi câte nu-şĭ găsesc deslegarea lor tot în ele!

Dacă însă resultatele Epigrafieĭ şi Ceramografieĭ ne fac, unele să înţelegem maĭ bine rostul mişcărilor politice în sînul societăţilor omeneştĭ din trecut, iar altele, să cunoaştem maĭ de aproape viaţa intimă a acestora, cu cât maĭ importante şi maĭ atrăgĕtoare sînt resultatele dobîndite prin studiul monumentelor rĕmase, resultate, care ne îngădue să vedem cu ochiĭ noştriĭ chiar, cum simţirea aleasă a acelor neamurĭ dispărute a ştiut să se întrupeze în opere neperitoare. Dar ce chip de întrupare! Cu forme simple architectonice, fără meşteşugita cumpĕnire a maselor ridicate în văzduh, pe care architectul medieval a dat-o bisericilor gotice, clădirile popoarelor orientale vechĭ se impun totuşĭ privirilor noastre precum se impun cugetuluĭ nostru şi prin mărimea şi prin trăinicia lor. In Egipt piramida cu vîrf saŭ trunchiată, în Chaldeea prisma dreaptă şi de multe orĭ, pentru încheierea spaţiurilor maĭ largĭ, bolta regulată, maĭ rar şi tocmaĭ târziŭ columnele uriaşe, iată şi formele, iată şi mijloacele folosite de către aceĭ architecţĭ primitivĭ în cumpĕnirea şi rînduirea maselor lor. Dar ce mĕsurĭ şi ce tărie aŭ ştiut să dea acestora! Piramidele, născute din cugetele faraonilor, frămîntaţĭ de dorul veşniciei, îşĭ înalţă şi astă-zĭ, după atâtea miĭ de anĭ, vîrfurile lor trufaşe peste malurile Niluluĭ molatic şi peste nisipurile pustiuluĭ nemărginit.

Iar dacă templele chaldee, cu etajele lor colorate, a-

cele faimoase zigurate aŭ rĕmas o ruină, ruinele lor, ca munţiĭ rătăciţĭ în câmpie, stăpânesc neţărmurit singurătăţile din şesul fără hotare al Mesopotamieĭ.

Faţă cu aceste zidirĭ impunĕtoare, din care se desprinde cu atâta putere astă-zĭ poesia plină de tristeţe a ruinilor, cugetul nostru rĕmâne înmărmurit neştiind ce să admire maĭ mult, virtutea minţiĭ celor ce aŭ închipuit aşa mărimĭ saŭ tăria braţuluĭ, celor ce le-aŭ întrupat. Şi mirarea noastră este cu atât maĭ mare, cu cât mijloacele întrebuinţate de către architecţiĭ acestor clădirĭ eraŭ cu desăvîrşire neînsemnate: pentru transportarea maselor vălătucĭ de lemn, pentru ridicarea lor la înălţimile dorite deluşele de pământ. Şi cu toate acestea, nicăerĭ materia, chiar stînca de granit, n'a fost o stavilă la împlinirea ideiĭ.

Dar ceea ce ne surprinde maĭ mult e înrudirea strînsă între formele architectonice egiptene şi cele mesopotamice. Pe când templele de granit ale Egiptuluĭ cu camerile lor colorate în chip anumit se prelungesc maestoase pe suprafaţa soluluĭ, ziguratele de cărămidă ale Mesopotamieĭ, cu etajele lor suprapuse se înalţă trufaşe în văzduh. Şi unele şi altele sînt pornite din acelaş gând, pentru că şi architectul din valea Niluluĭ şi cel din valea Eufrateluĭ aŭ desvoltat elementele comune, rĕmase prin tradiţie din ţinuturile cu dumbrăvĭ de palmierĭ ale întinsuluĭ mesopotamic, unde atât Egipteanul cât şi Chaldeul trăiseră odinioară împreună. Şi aŭ desvoltat aceste elemente comune, pentru-că maeştriĭ clăditorĭ la vechile popoare îşĭ urmaŭ inspiraţia lor, numaĭ dacă dânsa nu se ciocnea cu sfatul tradiţieĭ, care apăsa cu atâta putere şi asupra cugetuluĭ creator, precum şi asupra vieţeĭ politice şi sociale. De altminterĭ acest adevĕr, traiul comun al celor două maĭ cultivate neamurĭ din lumea orientală, cine ar fi putut să-l întrevadă

cu o sută de anĭ maĭ înainte? Şi iarăşĭ, cine ar maĭ putea să-l nege astă-zĭ?

De asemenea discuţia cea mare de la începutul veacului între învĕţaţiĭ germanĭ asupra originalităţiĭ spirituluĭ grec, s'a potolit mult în urma descoperirilor făcute. Căcĭ, cine maĭ poate susţine, cu focul entusiasmuluĭ luĭ Ottfried Müller şi şcoaleĭ sale, că architectura helenă şi în general cultura helenă nu datoreşte nimic focarelor de civilisaţie maĭ veche, care aŭ strălucit cu miĭ de anĭ maĭ înainte pe malurile Niluluĭ şi în câmpia Mesopotamieĭ? De sigur, frumuseţea clasică n'a perdut nimic din farmecul eĭ, dacă descoperirile archeologice dovedesc cât de multe şi însemnate împrumuturĭ a făcut ea de la neamurile maĭ vechĭ.

In adevĕr, este oare cu putinţă, în urma săpăturilor luĭ Schliemann, intreprinse de la 1875 încoace, în lumea miceniană, să nu recunoaştem influenţa orientală pentru multe forme monumentale, pentru ca să ne mărginim numaĭ aci, forme desvoltate cu atâta gust şi nobleţă în perioada cea mare Pericleică? Nu-ĭ oare astă-zĭ un adevĕr, în afară de orĭ-ce îndoială, că stilul architectonic dorian, această mândrie a civilisaţiuneĭ helene, este un împrumut şi în parte o prefacere a ordinuluĭ monumental egiptean. precum stilul ionian este copia ordinuluĭ similar chaldeŭ? Şi aceste împrumuturĭ şi prefacerĭ se întîmplaseră de mult în sînul naţiuniĭ helene, încă de pe vremea când invasia doriană nu avusese loc şi când strălucea, cu toată puterea, misterioasa cultură miceniană. Această civilisaţiune, presimţită prin legendele eroice, întrevĕzută prin studiile istoricilor, se înfăţişează astă-zĭ privirilor noastre ca o cultură înecată cu totul de influenţele orientale. Tocmaĭ târziŭ de tot când Helenul, turburat de valul cotropiriĭ dorice, se stabileşte în chip statornic pe pămêntul clasic, tocmaĭ atuncĭ

a fost în stare să dea împrumuturilor streine aflate de mult în popor, acea formă frumoasă helenă şi acea nespusă graţie, caracterele operilor clasice. Aşa dar, Orientul a jucat în educaţiunea artistică şi culturală a popoarelor mediteranee, un rol cu mult maĭ mare de cât obişnuiaŭ istoricii să admită maĭ înainte de faimoasele descoperirĭ ale luĭ Schliemann.

Dar monumentele architectonice, orĭ cât de impunĕtoare prin mărimea lor ar părea în cugetul nostru şi orĭ cât de frumoase prin armonia proporţiunilor lor, ele nu ne pot da adevĕrata plăcere, pe care ceĭ vechĭ aŭ avut-o şi nicĭ nu ne pot face să uităm imperfecţia, care stă legată de orĭ-ce creaţie a spirituluĭ omenesc. Un templu chaldeŭ capĕtă toată splendoarea sa numaĭ dacă închipuirea noastră îĭ restitue mărimele sale uriaşe, saŭ colorile variate, cu care etajele sale aŭ fost acoperite. Poate fi încântătoare impresia liniştită ce o lasă în sufletul nostru ruina Partenonuluĭ, cu zidurile sale de marmură albă povîrnite şi cu frontoanele sale sparte; poate fi fermecătoare, nespus de fermecătoare privelіştea câmpieĭ înverzite din valea Cefisuluĭ, cu munţiĭ săĭ regulaţĭ şi marea depărtată, privelişte, care scoate în relief frumuseţea şi nobleţea templuluĭ, şi cu toate acestea, ceva ne apasă cugetul şi nimiceşte seninĕtatea impresieĭ noastre: este acea tristeţe a morţiĭ, care stăpîneşte pretutindenĭ asupra ruinilor. Dintre ruinĭ nimic senin şi vesel nu poate să rĕsară, căcĭ se frămîntă mintea; şi tocmaĭ această frămîntare a minţiĭ noastre ne turbură gândul şi ne împedică să gustăm toată poesia şi tot farmecul acelor liniĭ armonioase, pe care architectul helen a ştiut să le dea clădirilor sale. Nu tot ast-fel cu produsele sculpturiĭ vechĭ.

Acestea s'aŭ păstrat aproape neatinse, saŭ lipsurile

lor, orĭ cât de multe, nu ne împedică să vedem marmura cioplită în deplina eĭ frumuseţe. Cine a vĕzut vre-o dată chipul visător al luĭ Hermes din Olimpia, acea întrupare măiastră a dalteĭ luĭ Praxiteles şi n'a fost pătruns în suflet de graţia nespusă a aceluĭ zeŭ maĭ frumos chiar, de cât cel ce în închipuire plutise odinioară pe seninul ceruluĭ din Helada. Cine de asemenĭ, contemplând statuele de marmură ale Partenonuluĭ, a putut desluşi simţirea toată, care se desprinde în faţa maestăţeĭ senine şi totuşĭ blândeţeĭ părinteştĭ a acelor zeĭ de marmură, pe care Phidias i-a croit cu geniul săŭ?

Aicĭ nu maĭ e nevoe de împlinirea lipsurilor, setea minţiĭ şi setea sufletuluĭ pot să se adape în deplină voe de atâta perfecţie în formă şi de atâta nobleţe în inspirare. Şi chiar când marmura e spartă şi mintea ar cere întregimea eĭ, impresia noastră totuşĭ nu pierde nimic din tărie. Braţele rupte ale Venereĭ din Millo ne împedică oare să ne bucurăm de linîştea divină şi privirea pe gândurĭ a acesteĭ statuĭ aproape însufleţită? Saŭ admiraţiunea noastră este oare maĭ potolită în faţa Niobideĭ cu faldurile veşmîntuluĭ graţios fluturate de vênt, dar ciuntită, de cât în faţa luĭ Apollo din Belvedere, aşa de bine păstrat? Simţirea entusiastă, care făcea odinioară pe un creator ca Michel-Angelo, orb, să mîngâe cu degetele sale epiderma de marmură a cunoscutuluĭ Tors din Belvedere, această simţire ne cuprinde şi pe noĭ, cu aceiaşĭ putere astă-zĭ, precum a cuprins odinioară de sigur simţirea celor ce aŭ vĕzut născêndu-se asemenea minunĭ.

Şi dovada cea maĭ sigură despre aceasta e neîncetata îmbogăţire a colecţiilor de sculptură din museele noastre. De unde pênă la începutul veaculuĭ trecut desfăşurarea plastică a vechiĭ lumĭ era cunoscută numaĭ prin câte-

va statuĭ şi acestea încă din epoca greco-romană; astă-zĭ istoricul se află stăpîn pe un material nepreţuit, care, pentru înţelegerea arteĭ helene maĭ ales, este maĭ bogat de cât l-ar fi dorit vre-o dată închipuirea noastră.

Călĕtorĭ, hrăniţĭ în cultul artelor antice, cutreeră în toate părţile pămêntul clasic, şi biruiţĭ de frumuseţea acelor zeĭ de marmură, nu uită să culeagă tot ce se putea culege de printre ruinele templelor şi vechilor clădirĭ. In chipul acesta, încă de la inceputul veaculuĭ trecut pătrund în museele Europeĭ, două marĭ colecţiĭ de sculpturĭ, statuele templuluĭ Atena din Egina şi fermecătoarele frise ale templuluĭ luĭ Apollo din Figalia. Iar când gustul acesta de pustiire a pămêntuluĭ clasic s'a generalisat, diplomaţĭ iscusiţĭ, între două tractate de comerţ saŭ de pace încheiate cu Sultaniĭ turceştĭ, stăpîniĭ acestor locurĭ fericite, aŭ grija să ceară şi voia de a transporta în patria lor respectivă câte o grupă, une-orĭ câte o colecţie întreagă de asemenĭ sculpturĭ. Prin acest mijloc Lord Elgin smulse frisele şi frontoanele Partenonuluĭ, acele minunĭ ale arteĭ grece şi le depuse în museul britanic, unde alcătuesc colecţia cea maĭ rară de reliefe şi statuĭ din câte se află. Şi exemplul săŭ este urmat de către Lord Stratford de Redcliffe şi de către Fellows, pentru sculpturile «Mausoleuluĭ» şi monumentuluĭ «Nereidelor». Rînd pe rînd zînele încântătoare şi zeiĭ seninĭ, împietriţĭ în formele lor splendide de către maeştriĭ sculptorĭ helenĭ, părăsesc pentru totdauna, împreună cu cohortele lor vesele de nimfe şi satirĭ, dumbrăvile de mirt şi olivĭ ale Heladeĭ, pentru ţinuturile noastre recĭ şi înegrite de fum şi de ceaţă.

Şi când acest isvor de despuere a monumentelor ruinate a secat, atuncĭ s'aŭ întreprins săpăturĭ în regulă făcute după toate metoadele ştiinţeĭ archeologice. Inceputul

il fac Germaniĭ la 1875, desvelind pătura de pămênt, pe care clina munteluĭ Cronion şi apele revărsate ale capriţiosuluĭ Alfeŭ, le depusese peste împrejmuirea sfîntă a vecheĭ Olimpiĭ. Apoĭ Heleniĭ atraşĭ la viaţa culturală maĭ înaltă, interesându-se de trecutul strămoşilor lor, încep săpăturile cu adevĕrat roditoare din Epidaur, Eleusis şi Acropolea din Atena. Cetatea luĭ Cecrops, maĭ cu seamă îşĭ destăinui trecutul săŭ străvechĭ, când înţeleapta zeiţă cu ochĭ albaştriĭ, cea mult slăvită Atena, încă nu-şĭ luase în stăpînire nicĭ valea încântătoare a fluviuluĭ Cefisos, nicĭ stînca de piatră, pe care va străluci splendoarea templelor antice, maestosul Partenon.

In scurt timp, această mişcare puternică de cercetare a ruinelor e generală şi descoperirile şcoaleĭ francese în Delos şi în Delfiĭ sînt menite să ne dea dovezĭ noĭ de bogăţia soluluĭ clasic, în ce priveşte operile de artă. Pĕnă şi desorganisata Turcie este atrasă în acest curent şi, deşi cea din urmă sosită, nu are partea cea maĭ neînsemnată. Un archeolog turc, Hamdy-Bey, isbuteşte să scoată din cimitirele adânc săpate în piatră ale Sidonuluĭ, un numĕr de cosciuge sculptate cu aşa îngrijire, încât, după frontoanele Partenonuluĭ, sînt fără îndoială cea maĭ interesantă manifestare pe care o cunoaştem a sculpturiĭ helene. Polichromia figurilor maĭ ales era neştearsă, parcă sarcofagele maĭ erĭ fuseseră coborîte în groapă. Cu dânsele se dedea o lovitură nouă ideiĭ, aşa de respândită, printre esteticianiĭ modernĭ, asupra purităţiĭ liniilor sculpturale, fără amestecul polichromieĭ, puritate pe care artiştiĭ helenĭ ar fi avut-o în totdauna în vedere la orĭ-ce creare. Şi ceeace dovedeaŭ aceste reliefe pentru epoca de înflorire a sculpturiĭ helene, o dovedeaŭ cu prisosinţă pentru perioadele archaice, statuele desgropate de către Cavvadias pe A-

cropolea din Atena. Pictura pretutindenĭ fusese în plastica helenă chemată să pue în relief conturele formelor, în care cugetarea artistuluĭ se întrupase. Şi în această privinţă Heleniĭ nu se deosebesc întru nimic de neamurile Orientuluĭ, la a căror şcoală eĭ îşĭ formaseră aniĭ tinereţiĭ. Adevěrul, care reese din studiul celorlalte manifestărĭ ale spirituluĭ vechilor popoare, îl vedem înălţându-se şi din studiul manifestărilor sculpturale; influenţele orientale se exercitaseră asupra spirituluĭ helen şi în această direcţie, precum se exercitase şi pe alte cărărĭ. Căcĭ, să nu uităm, vatra cea maĭ veche a culturiĭ omeneştĭ, în părţile Orientuluĭ trebueşte căutată; făclia, care a luminat primele cărărĭ ale neamuluĭ omenesc, acolo s'a aprins maĭ întâĭ şi de acolo lumina eĭ s'a revărsat pe întinsul pămêntuluĭ. Cultura cea înaltă a popoarelor mediteranee, în Chaldea îşĭ are sorgintea, iar o parte din marile descoperirĭ şi din formele de frumuseţe acolo aŭ fost pentru întâia dată găsite şi împărtăşite omeniriĭ ca bunurĭ neperitoare.

De altminterĭ, aceste adevěrurĭ, adică descoperirile folositoare propăşireĭ omeneştĭ, aŭ avut aceeaşĭ soartă: odată găsite se propagă din loc în loc saŭ de la popor la popor şi nu-ĭ stavilă, care să le închidă calea. Ele se prefac în parte, maĭ des se amplifică, dar nu cunosc nicĭ moarte nicĭ bătrâneţe, sînt maĭ durabile de cât popoarele, ce le-aŭ produs. Seminţiile omeneştĭ înfloresc, iar durata lor de viaţă, faţă cu lunga desfăşurare a activităţiĭ omeneştĭ e scurtă, aĭ crede durata înfloririĭ unuĭ pom. Cu deosebire numaĭ că înflorirea pomuluĭ poate fi maĭ frumoasă în primăvara ce vine, pe când seminţia omenească odată veştejită, rěmâne pentru totdauna perdută. Când duhul, care însufleţea o rasă s'a stins, nu maĭ este cu putinţă, nicĭ întinerire, nicĭ prefacere; căcĭ rasa nu întinereşte, pe când

adevĕrul rĕmâne pururea tînăr. Și această lege e generală.

Pe când însă adevĕrurile rĕmân aceleaşĭ, cu toate neînsemnatele prefacerĭ, pe care le încearcă, formele de frumuseţe din contră se schimbă din loc în loc şi variază după natura proprie a fie-căreĭ rase: un veşmînt, care capĕtă la felurite popoare forme felurite. Cu toate acestea să nu ne închipuim, că toate rasele sînt înzestrate cu un spirit original, care dă produselor lor estetice o formă proprie. Pe când unul îmbracă veşmîntul croit de aiurea fără nicĭ o prefacere, altul maĭ născocitor caută fără încetare forme noĭ şi le găseşte, forme, care servesc maĭ departe drept modele aci popoarelor contimporane, aci celor venite maĭ târziŭ în lume. Și dacă numĕrul acestor neamurĭ creatoare este restrîns, restrînsă trebue să fie şi puterea de prefacere a produselor lor de cultură. Fireşte, produsele culturale se schimbă repede, dacă sînt focare culturale maĭ multe şi maĭ variate. Și prefacerĭ multe în sînul vechilor societăţĭ nu aŭ fost, fiind că rase creatoare aŭ fost puţine; de aicĭ monotonia ciudată şi pe-alocurea tristă a vechilor culturĭ. In Chaldeea şi în Egipt, de exemplu, o formă de templu găsită şi consfinţită prin deasa întrebuinţare a generaţiilor trecute se transmite din veac în veac, fără schimbărĭ, ca şi cum ceĭ ce aŭ ridicat asemenea minunĭ de clădire n'ar fi oamenĭ, ci nişte roiurĭ de albine, care îşĭ construesc astă-zĭ fagurul ca în ziua dintâĭ a vieţiĭ lor pe pământ. Miile de anĭ trec asupra acestor generaţiĭ împietrite în înfăţişarea lor, fără să lase urme maĭ adâncĭ despre trecerea lor prin lume.

Dacă în Helada formele par maĭ felurite şi transformările lor maĭ repezĭ, cine nu simte totuşĭ îndărătul aceşteĭ varietăţĭ, legătura strânsă, care leagă o formă de alta? Spiritul de individualisare aşa de înrădăcinat în sufletul

acelor neamurĭ helene, acea pornire puternică spre particularism, care scotea în relief nu numaĭ originalitatea unor grupe şi grupuleţe de oamenĭ, dar chiar personalităţĭ pronunţate în caracterul lor moral saŭ artistic, acest spirit de individualisare este oare cu mult maĭ puţin înecat de curentul cel mare alcătuit de felul particular al raseĭ, de cât îl vedem la popoarele Orientuluĭ? Ce poate fi maĭ sustras de la legile de desvoltare ale societăţiĭ de cât produsele fantasieĭ, acest element capriţios şi schimbător? In artă, fantasia şi bunul plac al fie-căruĭ artist ar părea să aibă frêul maĭ liber de cât orĭ unde şi să fie maĭ neatîrnat de mişcările generale de desvoltare ale culturiĭ şi cu toate acestea, nu-ĭ oare silit artistul să meargă pe calea cea largă, care i-a fost arătată de către geniul raseĭ şi împrejurările de viaţă, prin care aceasta a trecut? Aşa de exemplu, cu toată durata de şease veacurĭ şi maĭ bine, cât cunoaştem desfăşurarea istorică a celor douĕ stilurĭ architectonice din Helada, doric şi ionic, cu toate numele de architecţĭ genialĭ, câte ne-aŭ fost transmise din anticitatea helenă, poate totuşĭ spune cine-va, că prefacerile aduse de către mariĭ architecţĭ acestor două ordine aŭ schimbat întru cât-va mersul de desvoltare al acestora? Nu. O fasă atrage după sine fasa următoare, iar personalitatea artistuluĭ fie orĭ cât de mare, se pierde în desvoltarea generală, ca o picătură de apă în marea nemărginită.

Şi de n'ar fi ast-fel, atuncĭ nu s'ar maĭ putea vorbi despre perioade artistice diferite, avênd fie-care anume caractere, perioade, care se perindează în mod firesc unele după altele, cea următoare fiind o desvoltare a celeĭ de maĭ înainte. Cum s'ar maĭ putea schiţa caracterele particulare fie-căreĭ şcolĭ artistice, dacă fantasia orĭ-căruĭ artist n'ar fi oprită în sborul eĭ de anume hotare, cele pe care

societatea i le înseamnă? Individul cu toată originalitatea sa e supus legilor de desvoltare ale grupeĭ etnice din care face parte. Cu alte cuvinte, în locul unuĭ complex de cărărĭ croite de bunul plac şi inteligenţa fie-căruĭ artist, avem o simplă cărare largă şi dreaptă, cea brăzdată de firea proprie a neamuluĭ din care artiştiĭ aŭ rĕsărit. Iar această cărare are un mers uniform. Aşa se înţelege de ce putem vorbi despre caracterele şi înfăţişarea proprie a vechilor civilisaţiunĭ, spre deosebire de cultura şi înfăţişarea popoarelor moderne. S'a zis şi analogia este potrivită, vechea civilisaţiune mediteranee pare ca fiind produsul unuĭ singur corp social, cu diferite centre nervoase, capitalele vechilor imperiĭ şi regate, centre nervoase care s'aŭ schimbat mereŭ din loc în loc cu o regularitate perfectă, pornind din spre orient spre apusul Europeĭ. După Babilon şi Teba, vin Atena şi Sparta, care lasă loc Romeĭ eterne. Iar când ciclul s'a sfîrşit, vechiul organism a trebuit să piară, şi din ruinele sale a rĕsărit, ca pasĕrea Phoenix şi maĭ mîndră şi maĭ frumoasă lumea cea nouă.
